

TARTALOM

Konjunktúraelemzések 2016 tavaszán	3
Karsai Gábor – GKI Gazdaságkutató Zrt.	4
Nagy Katalin – Palócz Éva – Kopint–Tárki Zrt.	11
Virág Barnabás – MNB	20
Várhegyi Éva – Pénzügykutató Zrt.	25
György László – Kutasi Gábor – Regős Gábor – Századvég Gazdaságkutató Zrt.	40
Benczes István: A fiskális paktum helye és szerepe az európai válságrendezésben	51
Csáki György: Megaregionális szabadkereskedelmi tárgyalások	79

ÚJ KÖNYVEK

Benczes István (szerk.): Deficit and Debt in Transition. The Political Economy of Public Finances in Central and Eastern Europe (Kovács Olivér)	101
Abstracts of the Articles	108

JOGI MELLÉKLET

Jezerniczki Katalin: A fizetéseképtelenségi eljárással összefüggő és ahhoz szorosan kapcsolódó, nemzetközi áru fuvarozásból származó követelés érvé- nyesítésének joghatósági keretei	19
--	----

ÚJ KÖNYVEK

Arbitrando et curriculum bene deligendo – Ünnepi kötet Horváth Éva 70. születésnapja alkalmából (Vadász Vanda)	37
Abstracts of the Article	44

**A folyóirat példányonként megvásárolható
a szerkesztőségben.**

**A Magyar Közgazdasági Társaság,
valamint a Magyar Közgazdaságtudományi Egyesület tagjai számára
a szerkesztőség előfizetés esetén 33 százalék kedvezményt ad.**

**A szerkesztőség címe: 1112 Budapest, Budaörsi út 45.
Telefon: 309-2642, 309-2695
Fax: 309-2647**

E-mail cím: kulgzadasag@kopint-tarki.hu

Munkatársaink elérhetősége:

Landau Edit főszerkesztő telefonszáma: 309-2642
e-mail címe: edit.landau@kopint-tarki.hu

Rózsás Erika szerkesztőségi titkár telefonszáma: 309-2695
e-mail címe: erika.rozsas@kopint-tarki.hu

Papp Erika szerkesztőségi titkár telefonszáma: 309-2642
e-mail címe: erika.papp@kopint-tarki.hu

**A KOPINT Konjunktúra Kutatási Alapítvány
Külgazdaság honlapja:
www.kulgzadasag.eu, illetve www.kopintalapitvany.hu**

A szerkesztésért felel: Landau Edit. A szerkesztőség címe: 1112 Budapest, Budaörsi út 45. Telefon: 309-2642, 309-2695. E-mail cím: kulgzadasag@kopint-tarki.hu. Kiadja a Kopint Konjunktúra Kutatási Alapítvány, 1065 Budapest, Nagymező utca 37–39. A kiadásért felel: Palócz Éva, a Kuratórium elnöke. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Üzleti és Logisztikai Központ (ÜLK). Előfizetés: Budapesten a Postaigazgatóság kerületi ügyfélszolgálati irodáinál, a hírlapkézbesítőknél és a Hírlapelőfizetési Irodában (HELIR) Budapest, VIII. Orczy tér 1. Levélcím: HELIR 1900, e-mail: hirlapelofizetes@posta.hu. Vidéken a postáknál és a kézbesítőknél. Külföldön terjeszti a Batthyány Kultúr-Press Kft. 1014 Budapest, Szentháromság tér 6. Tel.: 201-8891, e-mail: batthyany@kultur-press.hu. Előfizetési díj 1 évre: 10800 Ft, fél évre 5400 Ft, összevont számok ára 1800 Ft.

Megjelenik kéthavonta összevont számok formájában. HU ISSN 0324-4202

Tördelés: Király és Társai Kkt.
Cégvezető: Király Ildikó

Készült a *mondAt Kft.* nyomdájában • www.mondat.hu
Ügyvezető igazgató: Nagy László

Konjunktúraelemzések 2016 tavaszán

Mind a világgazdaságban, mind a magyar gazdaságban mérsékelt növekedés várható 2016-ban. A magyar GDP a kutatói prognózisok szerint 2,3-2,8 százalékkal emelkedhet, a legbizakodóbb a Magyar Nemzeti Bank. A növekedést az uniós támogatások csökkenése visszafogja, amit a belföldi kereslet élénkülése csak részben ellensúlyoz. A fogyasztói árak stabilak maradnak, a külkereskedelmi és a fizetési mérleg többlete tovább nő. Az államháztartás hiánya a GDP 2 százaléka körül alakulhat és az államadósság is tovább csökken. Bár a számszerű prognózisok nagy hasonlóságot mutatnak, a folyamatok megítélésében azonban érdemi különbségek vannak az egyes műhelyek között.

GKI Gazdaságkutató Zrt.: Folytatódó lassulás és regionális leszakadás*

KARSAI GÁBOR

A számszerűen hasonló ideai előrejelzések ellenére a magyar gazdasági folyamatok jellemzésében továbbra is nagy a különbség. A kormányzat fenntartható növekedést, Ausztria belátható időn belüli utolérését vizionálja, a GKI viszont csak átmeneti részsikereket, folytatódó regionális leszakadást lát. Magyarországon az elmúlt hónapokban folytatódott a piacgazdaságot, a jogbiztonságot és az átláthatóságot kiiktató modell felépítése. Új, az eddiginél is durvább szakaszába lépett az EU-ellenesség. A kiszámíthatatlan, korrupciógyanús befektetési környezet, a perspektíva hiánya miatt sem a tőke beáramlásában, sem a munkaerő kiáramlásában nem várható fordulat, miközben a közszolgáltatások leépülése folytatódik. Mindez a kedvező egyensúlyi adatok ellenére behatárolja a kormányzat gyorsítási törekvéseinek eredményességét.

A *világ gazdaságban* a korábbi nemzetközi előrejelzéseknél *mérsékelt*bb *dinamika* várható. Az Egyesült Államokban a monetáris szigorítás lelassul, esetleg idén leáll. A gazdasági növekedés ösztönzése és a defláció leküzdése érdekében viszont az Európai Központi Bank tovább folytatja a monetáris lazítást. A menekültválságra az Európai Unió intézményei és a tagállamok még nem találtak megfelelő választ, s további kockázatot jelent számu(n)kra a görög pénzügyi csomag esetleges kudarca, valamint az EU-tagságról szóló júniusi brit népszavazás. További *bizonytalanságot* okoz az amerikai elnökválasztás, a közel-keleti és az orosz–ukrán válsággóc, a kölajár alakulása, a pénzügyi piacok nagymértékű volatilitása és a kínai adósságbuborék kidurranásának veszélye.

A kormányzat elmúlt hat évben tett *nagy ívű ígéretei és lépései* – a nyugdíjak megvédésétől az ingyenes vagy „rezsicsökkentett” közszolgáltatásokon át az olyan nagy közösségi álmokig, mint a foci és a stadionépítés – látszólag vonzóak, de fő céljuk leplezni az erőforrások alapvetően hatalmi érdekeket szolgáló felhasználását. Ráadásul a kormányzat nemcsak a múltban felhalmozott és a folyamatosan képződő forrásokat éli fel, hanem a jövő terhére tömegesen tervez feltehetőleg soha meg nem térülő kötelezettségvállalásokat is. A *múltban felhalmozott* források felélésének ti-

* Az írás a GKI Gazdaságkutató Zrt. 2016. március végén bemutatott, A GKI előrejelzése 2016-ra című kiadványa alapján készült.

pikus példája a magán-nyugdíjpénztári vagyon és éves befizetés kvázi államosítása. A *folyó források felélésének* jellegzetes példája a *lehívható* EU-támogatások *maximálása*, függetlenül azok felhasználásának hatékonyságától. A *jövő terhére való költekezés* sajátos formája az a kormányzati elképzelés, hogy legkésőbb 2019 elejére az összes EU-támogatást fizessék ki. Ez nemcsak nehezen megvalósítható, ennek következtében rögtönzésre, pazarlásra ösztönző, hanem 2019 utánra a növekedés további lassulását is előrevetíti. Kifejezetten a *jövő terhére való eladósodást* jelentenek a kormányzat *gigantomán és részben titkos terveit* a paksi atomerőmű fejlesztésétől a budapesti olimpián át a Budapest–Belgrád vasútvonalig, vagy akár a Várnegyed és a Városliget érthetetlen átalakításáig. Noha ezekről nincs társadalmi egyetértés, költséges előkészítésük megkezdődött.

Az EU-ban 2016 első hónapjaiban jellemzően *romlottak a gazdasági várakozások*. A GKI konjunktúraindex februárban (a januári igen magas szinthez képest) egy éve nem látott mértékben mérséklődött, s a csökkenés márciusban is folytatódott.

A lakosság egy részének növekvő jövedelme, csökkenő hitelterhe és növekvő vásárlási hajlandósága a külföldön dolgozók hazautalt jövedelmével együtt egyre inkább élénkíti, *2016-ban legalább 3 százalékkal növeli a fogyasztást*. A külföldi munkavállalás és az oktatási rendszer elavultsága miatt *számos szakmában munkaerőhiány*, ezzel összefüggésben *erős béremelési nyomás* tapasztalható, máshol viszont a minimálbér 5,7 százalékos emelése is nagy gondot okoz. 2016-ban a bruttó béremelkedés kissé, 4,5 százalékra gyorsul. A *reálkeresetek* a 0,8 százalék körül várható infláció és az sziya ezt több mint ellensúlyozó, 1 százalékpontos csökkentése következtében átlagosan *5,2 százalékkal* nőnek, meglehetősen nagy differenciáltság mellett. A nyugdíjak reálértéke ismét kissé emelkedik. Míg *egy évtized alatt*, 2016 végéig a versenyszférában dolgozók reálkeresete körülbelül 30 százalékkal nő, addig a közszférában még kissé csökken.

Az állóeszköz-felhalmozás 2014-ben 11,2 százalékkal, 2015-ben már csak 1,9 százalékkal bővült. Idén, főként az EU-források visszaesése miatt, *5 százalékos csökkenés* valószínű. Bár az átlagos beruházási hitelköltség a Növekedési Hitel Program(ok) hatására mérséklődött, még mindig magas, különösen a negatív termelői árindex tükrében. (A feldolgozóipar belföldi termelői árindexe tavaly mínusz 3,3 százalék volt.) Bár a fejlődésre képes kis- és középvállalkozások viszonylag olcsón juthatnak forráshoz, a vállalkozások túlnyomó része azonban *egyáltalán nem akar hitelt felvenni*. A *beruházási ráta* idén várhatóan 20 százalék alatt lesz, ami egy közepesen fejlett ország esetében igen alacsony arány. A beruházások körülbelül a *tíz évvel ezelőtti reálértéken* vannak.

A gazdasági növekedés *2015-ben* több mint 1 százalékponttal *gyorsabb* volt az EU 1,8 százalékos átlagánál, a régióban azonban a szlovák, a lengyel, a román és a cseh növekedéstől is *elmaradt*. 2016 elején a magyar gazdaságra vonatkozó különböző növekedési előrejelzések trendjükben, sőt számszerűleg is igen közel állnak egymáshoz. Nemcsak abban van egyetértés, hogy 2015 után *2016-ban is folytatódik a lassulás, majd 2017-ben némi gyorsulás várható*, de abban is, hogy az ütemváltás *elsősorban az EU-támogatások és ezzel a beruházások függvénye. Idén a GKI 2,3 százalékos bővülésre számít*. A januári ipari, építőipari, kiskereskedelmi és exportadatok, valamint a gazdasági várakozások is a fékeződést támasztják alá. Az év egészében a visszaeső beruházás erősen negatívan, a gyorsuló fogyasztás pozitívan hat, miközben az export a korábbinál valamivel kisebb mértékben járulhat hozzá a növekedéshez. A mezőgazdaság, a pénzügyi tevékenység, valamint az ingatlanügyletek kivételével minden ágazatban lassulás valószínű. A növekedés *fogyasztás-orientálttá* válik. Érthetetlen, hogy a magyar kormány miért nem tesz meg mindent a Juncker-tervbe való bekapcsolódás érdekében. Az Európai Stratégiai Beruházási Alap ugyanis nagy befektetések magyarországi megvalósulását tudná elősegíteni.

A magyar *ipari* növekedés 2015-ben 7,5 százalékos volt, csaknem azonos az előző évivel (7,6 százalék). A feldolgozóipar az átlagosnál gyorsabban, több mint 8 százalékkal bővült. Az elmúlt évektől eltérően nem csökkent, hanem emelkedett az energiatermelés is. Az ipar hajtóereje a járműipari konjunktúra volt. Tavaly november óta azonban az előző hónaphoz viszonyítva februárban már *negyedik* hónapja csökken az ipari termelés volumene. 2016 egészében 5,5 százalékos ipari növekedés várható. Az *építőipari* termelés 5 százalékkal csökkenhet, mivel az EU új pénzügyi ciklusának forrásai még nem testesülnek meg új megrendelésekben, a lakáspolitikai intézkedések kedvező hatása pedig inkább csak a második félévtől lesz érzékelhető. A magyar *mezőgazdaság* két kedvező időjárású év kiugró teljesítménye után 2015-ben visszaesett, GDP-termelése 13 százalékkal csökkent. 2016-ban, átlagos időjárás esetén, az ágazatban körülbelül 5 százalékos növekedés várható.

A *szolgáltatási* GDP 2016-ban körülbelül 2 százalékkal, az átlagosnál és az előző évinél is lassabban bővül. A kormányzat 2016-ra jelentős – a tervek szerint hatalmas létszámcsökkenéssel járó – *közigazgatási átszervezést* jelentett be. A háttérintézmények, illetve az önálló intézmények állományának a felügyeleti minisztériumba való átcsoportosítása azonban önmagában nem jelent létszámcsökkenést. Valószínű, hogy idén csak a közigazgatásban dolgozók létszámának – egyébként valóban nem indokolt – növekedése fog megállni. Az üzleti szolgáltatások közül 2016-ban

leggyorsabban a kereskedelem-turizmus, a távközlés és az ingatlanszektor fejlődik, de gyorsulás csak az utóbbi és a pénzügyi szektor GDP-termelésében várható.

2016-ban a *kiskereskedelmi forgalom* 3 százalékos körüli bővülése valószínű. Bár a reáljövedelmek bővülése várhatóan gyorsabb lesz a tavalyinál, a „fehéredés” bázisba kerülése fékezi a bővülés ütemét. Az üzletek száma folyamatosan csökken, az elmúlt négy évben az összes egység száma több mint 11 ezerrel, ezen belül az önálló vállalkozásoké több mint 6 ezerrel. Ugyanakkor az *online kereskedelem* az átlagosnál sokkal dinamikusabban emelkedik. A vendégéjszakák száma 2016-ban a tavalyihoz hasonlóan nagyjából 5 százalékkal nő, s a *vendégforgalom nagyobb részét már a magyarok fogják* kitenni. A cafeteriarendszer tervezett átalakítása az ideai folyamatokat még nem érinti. Az áruszállítás teljesítménye 2016-ban a tavalyinál kissé gyorsabban, 2-3 százalékkal növekedhet, továbbra is elsősorban a közúti áruszállításnak köszönhetően. A *távközlési piacon* a növekedés motorja 2016-ban is a mobilinternet lesz; a tavalyi év végi közel 5,4 millió után 2016 végéig akár 6 millió mobilinternet előfizetés is lehetséges. A még stabil bővülést az okostelefonok és a hozzájuk vásárolt internetkapcsolatok további térnyerése biztosítja.

A válság előtti látványos fejlődés nem tér vissza, de az ingatlanpiac apró lépésekkel növekedésnek indult. A *GKI-MGYOSZ ingatlanpiaci index* idén januárban kilencéves csúcsára jutott. Az irodapiac kivételével minden szegmensben javultak a kilátások. Tavaly 7,6 ezer új lakást adtak át, ami 9 százalékos csökkenést jelent. A kiadott új engedélyek száma viszont országosan 30, Budapesten 73(!) százalékkal nőtt. Mindez – részben a *családi otthonteremtési kedvezmény* hatására – előrevetíti a lakásépítés jövőbeni élénkülését, igaz, borzasztóan alacsony szintről. A GKI előrejelzése szerint 2016-ban 10-12 ezer lakás átadása várható, amit várhatóan komoly áremelkedés kísér.

A magyar áru- és szolgáltatáskivitel 2016-ban az importénál továbbra is gyorsabban, de az előző évhez (8,4 százalék) képest lassabban (6 százalék) bővül. Az áru- és szolgáltatáskereskedelem többlete jelentősen emelkedik, a *cserearányok* a tavalyi 0,8 százalék után idén további 0,5 százalékkal *javulnak*. Az áruforgalmi *egyenleg* mintegy 1 milliárd euróval, 9 milliárdra, a szolgáltatásoké kevésbé, 6 milliárd euróra emelkedhet. Az árukivitel *hajtóereje* a járműipar, a szolgáltatásoké a turizmus és a szállítás.

A *foglalkoztatottak* száma 2015-ben az előző évihez képest feleolyan gyorsan, 2,7 százalékkal bővült. Ez is jelentős növekedés, ami elsősorban a költségvetési szektor közfoglalkoztatáson túlmenően is jellemző duzzadásának, valamint a mezőgazdasági és az építőipari foglalkoztatásnak – ezen belül részben a fehéredési hatásnak –,

továbbá a külföldi munkavállalás dinamikus bővülésének a következménye. *2016-ban 1,5 százalék körüli, vagyis tovább lassuló, de érzékelhető foglalkoztatásbővülés várható. A közfoglalkoztatás magas szintje fennmarad, de már csak minimálisan nő. A munkanélküliségi ráta 2015-ben éves átlagban 6,8 százalék, az előző évi 7,7 százaléknál csaknem 1 százalékponttal alacsonyabb volt, s idén várhatóan statisztikailag kissé tovább, 6,5 százalékra csökken. A valódi munkanélküliség azonban 9 százalék körüli lehet. 2008 és 2016 között a költségvetési szféra 20 százalékkal növeli alkalmazottjai számát, miközben a versenyszféráé kissé még mindig a nyolc évvel korábbi alatt marad.*

A bankok hitelállománya 2015-ben csökkent, portfóliójuk minősége viszont javult. Idén a kisvállalati szektorban és a lakáshiteleknél várható állománybővülés, összességében azonban nem várható hitelezési fordulat. A hitelezés fő akadálya a keresletben van. A bankrendszer likviditása és tőke megfelelése jó, nyereségessége javuló. Az MKB Bank és a Budapest Bank államosítása nyomán a magyar bankrendszer nagyobbik fele magyar tulajdonba került. Ennek révén papíron csökkent a külföldi kitettség. Ezzel szemben magyar tulajdonosok esetén elvileg a tőkese-gényesség, illetve likviditási problémák lehetőségével kell szembenézni. Az államosítások semmit nem javítottak a magyar bankrendszer működésén. Az MKB Bank értékesítése meglehetősen furcsa módon történik.

Az államháztartás 2015. évi GDP-arányos mutatói – 1,9 százalékos ESA-hiány és az államadósság 75,3 százalékra csökkentése – *statisztikailag kiváló* eredményt jeleznek. A háttérben azonban „elfojtott”, egyszeri, átláthatatlan eszközökkel és manőverekkel kialakított deficit és államadósság, *növekedésellenes adórendszer* és a nagy államháztartási rendszerek lezüllése húzódik meg. *A 2016-ra tervezett, 2 százalékos GDP-arányos deficit elérése kissé bizonytalan, a GKI 2,3 százalékra számít.* A bevételi előirányzatok összességében reálisak ugyan, a kiadási oldalon azonban mindenekelőtt az egészségügyre és az oktatásra *tervezett összegek nominális csökkenése* vetít előre súlyos, már eddig is tűzoltást igénylő feszültségeket (például a Klebelsberg Intézményfenntartó Központ 17 milliárd forintos kifizetetlen számlái miatt). A GKI 2016 végére a GDP-arányos államadósság körülbelül 1 százalékpontos csökkenésére számít. A csökkenés nagyobb is lehet, ha 2016-ban beérkezik a tavaly elmaradt EU-támogatás döntő része. Ennek egy része az utófinanszírozás logikája és az EU azon szabálya miatt késik, hogy a programok 5 százalékának kifizetését az ellenőrzések befejezéséig vissza kell tartani. E pénz nagy része valószínűleg beérkezik, részben talán már az idén. A szabályossági viták kimenetele azonban bizonytalan, a vitatott összeg egy részét *biztosan elveszíti* Magyarország. Ugyanakkor a

támogatások beérkezését minimum ellensúlyozhatja az új EU-pályázatok gyorsított beindításának költségvetési megelőlegezése. (Ha a kormányzat – bejelentésének megfelelően – valóban 2000 milliárd forint értékű EU-pályázat előlegét akarja idén finanszírozni, *akkor a költségvetési megelőlegezés sokkal nagyobb lesz, mint az elmaradt EU-támogatásokból idén bejövő összeg*, vagyis az államadósság rátája 1 százalékpontonál kisebb mértékben javulna.) Jelentősen csökkentheti viszont az államadósságot az állami bankok és más állami tulajdonban levő eszközök *privatizációja*. Ugyanakkor ellenkező hatású lehet új államosítási döntések meghozatala (például az Elmű és az Émász már előkészített megvásárlása, amely azonban egyelőre leállt). Ugyanakkor növelheti az államadósságot a forint év végi árfolyamának gyengülése, a tavalyinál kevésbé szélsőséges kreatív technikák alkalmazása. Nem lehet kizárni azt sem, hogy az államadósság kedvező alakulása az államháztartási hiány némi növelését is vállalhatóvá teszi a kormány számára, bár ez a nullás 2017-es költségvetés kilátásba helyezése miatt – jelentsen az bármit is – kommunikációs szempontból nem tűnik valószínűnek.

Az *infláció* a tavalyi mínusz 0,1 százalékról idén 0,8 százalékra gyorsul, kiugró árcsökkenés az üzemanyagoknál, emelkedés az élvezeti cikkeknel várható. Az Európai Központi Bank márciusi, további lazítást bejelentő lépései hatására a *Magyar Nemzeti Bank* is hasonló lépéseket tett, 15 bázisponttal, *1,2 százalékra mérsékelte irányadó kamatlábát*, további alapkamat-csökkentést helyezett kilátásba, és unortodox lépéseket is tett. A *GKI* várakozása szerint idén az alapkamat kissé *1 százalék alá* csökkenhet. Mindezek hatására 2016-ban a forint további gyengülése, *315 forintot, esetleg ennél is gyengébb* átlagos euróárfolyam várható.

Magyarország *folyó fizetési és tökemérlege* 2009 óta évről évre szinte folyamatosan *egyre nagyobb többletet* mutat. A külső finanszírozási képesség a GDP százalékában kifejezve a 2015. évi 8,7 százalékról idén *6,4 százalékra csökken*, mivel a folyó fizetési mérleg többlete emelkedik ugyan, de az EU-támogatásoké visszaesik. Magyarország nettó külföldi adósságállománya (közvetlen befektetések, cégen belüli hitelek nélkül) 2015 végén 26,6 milliárd euró volt, 7,4 milliárd euróval kevesebb, mint egy évvel korábban. A csökkenés oroszlánrésze (6,3 milliárd euró) a magánszférára, azon belül is a bankszektor külső adósságának visszafizetésére jutott, így 2015 végén a nettó külső adósságnak már csak 45 százaléka esett a magánszférára. Az *MNB devizatartaléka* a 2014 végi 34,6 milliárd euróról 2015 novemberére 32,2 milliárd euróra, majd 2015 végére 29,9 milliárd euróra csökkent. A mérséklődés részben a devizaalapú lakossági hitelek *forintosításához* kapcsolódó banki lehívásokra vezethető vissza. (A devizaalapú hitelek forintosításához az MNB mintegy

8 milliárd eurót bocsátott a kereskedelmi bankok rendelkezésére, ami mind az eladósodást, mind a devizatartalékok mérséklését szolgálja. Ez a folyamat több év alatt, a devizahitel-lejáratoknak megfelelő ütemezésben megy végbe.) Ugyanakkor a decemberi mérséklődésben az év végi államadósság-csökkentés érdekében az Államadósság Kezelő Központ és a Magyar Államkincstár által végrehajtott devizaműveleteknek is fontos szerepe volt (az MNB adatai szerint összesen 1,6 milliárd euró értékben, amiből a Prémium eurókötvény lejáratára önmagában 1 milliárd eurót magyaráz). Az MNB devizatartaléka 2016. február végére decemberhez képest 1,3 milliárd euróval, 31,2 milliárd euróra nőtt.

A magyarországi tőkeállomány az elmúlt hét évben a bankszektor kényszerű feltőkésítésén kívül a nemzetközi mozgások eredőjeként nem változott, ami a hazai befektetési környezet kemény kritikája. A külföldi működő tőke helyébe az EU-támogatások léptek. 2015-ben a működőtőke-egyenleg 0,2 milliárd euró kiáramlást jelzett. Érdekes módon a magyarországi közvetlen tőkebefektetéseken belül (átfolyó tőke nélkül) a feldolgozóiparból 1,4 milliárd eurós tőke kivonás (profitrepatriálás) történt, miközben a pénzügyi szektoron kívüli szolgáltató szektorokba 1,8 milliárd euró áramlott be. (Ez nem éppen a kormány újraparaszitációs törekvéseit tükröző tőkeszerkezet.)

2016-ban a fogyasztás GKI által prognosztizáltnál valamivel gyorsabb, a beruházások és az exportnövekmény némileg lassúbb fejlődésének van valamivel nagyobb esélye. Ugyanakkor számos politikai kockázatnak – migránsmegoldás, Brexit, EU fejlődési iránya és így tovább – a hatása sokkal nagyobb lehet, mint a szokásos gazdasági tényezőké.

Kopint-Tárki Zrt.: Átmeneti tempóvesztés*

NAGY KATALIN – PALÓCZ ÉVA

Az elmúlt három esztendőben a prognózisok a gazdasági növekedést rendre alul-, az inflációt pedig túlbecsülték. A Kopint-Tárki az idei esztendőre 2,4 százalékos gazdasági növekedéssel kalkulál, amelyen a mezőgazdaság teljesítménye emelhet, az inflációt pedig 0,2 százalékra becsüli, bár még a fogyasztói árak csökkenése sem zárható ki, az államháztartás hiánya pedig továbbra is 2 százalék körül alakulhat.

Világgazdaság: mérsékeltebb élénkülés

A korábban vártnál mérsékeltebb világgazdasági élénkülésre számíthatunk 2016-ban. A globális növekedés csak kismértékben haladhatja meg a tavalyi 3,1 százalékot, és a lefelé mutató kockázatok erősödnek. A vártnál nyomottabb növekedés elsősorban a feltörekvő országok gyengülő teljesítményével függ össze, különösen a kínai gazdaság strukturális átalakulása és ennek növekedést fékező hatása magyarázza a jelenlegi pesszimizmust. A feltörekvő országok mintegy két éve jellemző lassuló ütemű növekedése a prognózis időszakában is jellemző marad, egyes országokban recessziós tendenciák vannak kibontakozóban (Oroszország, Brazília). Az arab világban zajló folyamatok következtében a globális bizonytalanságok az utóbbi hónapokban tovább erősödtek, számos növekedést fékező, lefelé mutató kockázat bontakozik ki, amelyek beláthatatlan következményekkel járhatnak.

A fejlett országok esetében is a vártnál szerényebb, országonként, régióként erőteljes különbségeket mutató növekedési trendek jellemzők. Az amerikai növekedés az idén, illetve jövőre nagyjából a 2015. évi szinten maradhat, a kamatkülgazítás, a relatíve erős dollár és a feltörekvő országok mérsékelt bővülése egyaránt növekedést

* A cikk a Kopint-Tárki Konjunktúrajelentés. A világgazdaság és a magyar gazdaság helyzete és kilátásai 2016 tavaszán című, 2016. április 6-án bemutatott kiadványa alapján készült (a jelentést készítette: *Ádám Zoltán, Matheika Zoltán, Nagy Ágnes, Nagy Katalin, Oblath Gábor, Palócz Éva, Pethő Annamária, Székács Tamás, Tarnai Zoltán és Vakhal Péter.*

visszafogó hatással járnak. A japán gazdaság teljesítménye továbbra is nyomott, tekintettel arra, hogy a régi szerkezeti problémákon nem sikerült úrrá lenni.

Az *infláció* – elsősorban a nyersanyagárak csökkenő trendje következtében – a prognózisidőszakban továbbra is nyomott marad, ami döntően a fejlett országok vonatkozásában igaz. Itt azonban az utóbbi hónapokban nemcsak az energia fogyasztói ára, hanem a maginfláció is csökkenni kezdett. A feltörekvő országokban vegyes a kép: míg Kína és India esetében mérséklődött az inflációs ráta, addig más országokban (Oroszországban, Ukrajnában, Törökországban, Brazíliában) változatlanul a magas árindexek jellemzők, az árak mérséklődése elsősorban a belső kereslet visszaesésének hatásait tükrözi.

A *nemzetközi kereskedelem* 2015-ben a világgazdaságétól elmaradó, nagyon alacsony ütemben (2-2,5 százalékkal) növekedhetett. A válság utáni időszak legalacsonyabb forgalombővülése és a kedvezőtlen kilátások főképpen a feltörekvő országok (elsősorban Kína) gyenge keresletének, a nyersanyagpiaci árzuhanásnak, a beruházások elmaradásának a következményei. 2016-ban a globális forgalom 2,5 százalék körüli (a korábbinál alacsonyabb), 2017-ben 3–4 százalék közötti bővülését várjuk, bízva a fejlett országok erősödő gazdasági-kereskedelmi aktivitásában.

Az IMF éves *nyersanyagár-indexe* 2015-ben 35 százalékkal volt alacsonyabb a 2014. évinél, elsősorban az energiahordozók (olaj, gáz, szén) 45 százalékos árszinteseése következtében. Bár 2016 februárjában, kilenc hónap után először némi emelkedés következett be, de hogy mennyire lesz tartós, az nem világos. A nyersanyagpiaci trendeket alapvetően meghatározza, hogy a nyersolaj ára a prognózisidőszak egészében nyomott marad, mivel a kínálat meghaladja a keresletet. A keresleti oldalon nem várunk jelentős változást: a fő olajfelhasználók keresletének növekedése az elkövetkező időszakban is mérsékelt marad. A kínálat vonatkozásában vannak arra utaló jelek, hogy a fő exportőrök a kitermelést kissé visszafogják. Az olajkitermelésbe és -feldolgozásba irányuló beruházások változatlanul alacsony szinten mozognak, jövedelmezőségük a jelenlegi alacsony árak mellett nem javul, így ez is szűkítheti a kínálatot. E trendek ellen hat a készletek magas szintje, ami viszont lefelé nyomja az olajárát. Az idén éves átlagban 38 dollár/hordó átlagára számíthatunk, noha jelenleg a határidős ügyletek ez alatt mozognak. Jövőre kismértékű emelkedésre számítunk (45 dollár/hordó), lefelé mutató kockázatokkal. A tartósan alacsony olajár a nyersolajexportőr országok gazdaságát is egyre jobban megviseli.

A *monetáris politika* a fejlett országok többségében továbbra is expanzív marad. A Fed a pénzügyi válság óta tavaly decemberben döntött először kamatemelésről, de az idén márciusra várt következő kiigazítás elmaradt. Mindebből arra lehet kö-

vetkeztetni, hogy – a még mindig alacsony inflációs rátára és a még nem kielégítő munkaerő-piaci mutatókra hivatkozva – a kamatemelési ciklus a korábban feltételezettnél lassúbb lesz. A Fedet óvatosságra intette a nyersanyagárak visszaesése következtében kialakult alacsony infláció mellett a dollár erősödése is, ami a kamatemelésre irányuló várakozásokat kísérte. Az Európai Központi Bank – a tavaly decemberi kamatsökkentést követően – márciusban további átfogó könnyítéseket vezetett be, azzal indokolva, hogy a gazdasági növekedés stabilizálódása és a finanszírozási feltételek javulása ellenére a konjunktúra még mindig törékeny, a külső környezet olyan kockázatokat rejt, amelyek újabb negatív folyamatokat, deflációs várakozásokat indíthatnak el. A likviditásbővítés egyik fő célja a vállalatok és a magánháztartások hitelezésének beindítása, ami az utóbbi időben valamelyest javult ugyan, de mértéke még mindig túl kevés ahhoz, hogy a befektetéseknek, a gazdasági aktivitásnak érdemi lökést adjon.

Az amerikai kamatemelés lassúbb ütemezésének hírére a dollár az utóbbi hetekben kismértékben gyengülni kezdett, azonban ez valószínűleg csak átmeneti tendencia. Összességében arra számítunk, hogy az euró a prognózisidőszak egészében gyenge marad, s éves átlagban kismértékben a tavalyi 1,11 USD/EUR árfolyam alá is eshet. Az euró árfolyamának alakulása szempontjából számottevő kockázatot jelent a brit népszavazás kimenetele. Egy esetleges Brexit nagy földindulást indíthat el a pénzpiacokon, s erős nyomás alá helyezheti az eurót. Egy ilyen helyzetben a jelenlegi prognózis nem lesz tartható.

Az euróövezetben az idei évre 1,7 százalékos, jövőre ennél valamivel mérsékeltebb, 1,6 százalékos GDP-bővülést várunk. Az övezeten kívüli országok növekedése változatlanul gyorsabb lesz. Az EU-28 esetében a 2015. évi 1,9 százalékos növekedés után 2016-ra is változatlan ütemű, 1,9 százalékos GDP-bővülést jelzünk előre, ami a globális tendenciákra reagálva jövőre kissé mérséklődhet. A GDP különböző felhasználási komponensei közül a magánfogyasztás – a magánháztartások növekvő reáljövedelme, a lassan javuló foglalkoztatási helyzet és az emelkedő bérek hatására – a konjunktúra egyik legfőbb támasza. A beruházási tevékenység a kedvező finanszírozási feltételek ellenére az euróövezet esetében nem elég erős ahhoz, hogy a növekedést érdemben húzza, míg az azon kívüli országok esetében némileg erőteljesebb dinamika bontakozik ki. A GDP szerinti export bővülése az idén valamelyest lassulhat, legfeljebb 2017-ben térhet vissza a tavalyi 5 százalék körüli szintre. Az import – a belső kereslet élénkülése következtében – a prognózisidőszakban az exportot meghaladó mértékben bővíthet mind az EU-28, mind az euróövezet esetében, így a nettó export kismértékben negatívvá válhat, ami fékezheti a növekedést.

A költségvetés fogyasztási célú kiadásainak alakulását a migrációs folyamatok országonként eltérő formában történő kezelése jelentős mértékben befolyásolhatja. A migrációs helyzet okozta feszültségek közepette a görög adósságválság kérdése háttérbe szorult, de érdemes emlékeztetni arra, hogy ez a probléma továbbra sem megoldott, s jelenleg inkább időhúzás folyik.

A fogyasztói árak az euróövezet átlagában nagyjából az előző évi szinten maradnak. Az árindex jövőre a kereslet élénkülése és a nyersanyag-, illetve energiaárak függvényében kismértékben 1 százalék fölé kúszhat, ami még mindig jóval elmarad az EKB inflációs céljától. A fogyasztói árakat továbbra is döntően az alacsony energiaárak nyomják lefelé. A munkaerőpiacokon kismértékű, a vártnál lassúbb ütemű javulás tapasztalható. A foglalkoztatottság tovább bővül ugyan, de üteme a prognózisidőszakban tovább lassul mind az EU-28, mind az euróövezet esetében. A munkanélküliségi ráta az utóbbi esetében továbbra is 10 százalék fölött marad, a magas munkanélküliségtől szenvedő országokban nem várható érdemi javulás.

2015-ben az új EU-tagállamok átlagos növekedése 3,4 százalék volt, a prognózisidőszakban ennél kissé lassúbb, 3 százalék körüli dinamika jelezhető előre; az országok közötti különbségek csökkennek. A balti államok gazdasági teljesítménye tavaly elmaradt a régió átlagától, azonban idén várhatóan visszatérnek a korábbi dinamikusabb növekedési pályára. A fogyasztói árak az év első felében az új tagállamok esetében is nyomottak lesznek, 0 százalék körüli infláció várható, mivel a romániai áfacsökkentés hatása csak ez év júliusa után fut ki. Ezután egy rendkívül mérsékelt ütemű (0,5 százalék körüli) áremelkedési trend bontakozhat ki, ami jövőre mintegy 1,5 százalékra gyorsulhat. A rövid (3 éves) hozamok tovább mérséklődtek, míg a hosszú hozamok kismértékben, de már trendszerűen emelkedtek, ennek folytatódását várjuk. Az árfolyamok terén a tavalyi évhez hasonló, rövid ideig tartó kilengésekkel tarkított mozgást várunk, ám az egész évet tekintve a régiós devizák várhatóan stabilak maradnak az euróval szemben.

Magyar gazdaság: markánsan bővülő fogyasztás

2015 utolsó negyedében – az előző két negyedév gyengébb teljesítménye után – ismét gyorsult a gazdasági növekedés üteme, aminek következtében az év egészében a GDP 2,9 százalékkal bővült. Ez 0,8 százalékpontos ütemcsökkenést jelent a megelőző évhez képest. Ha azonban figyelembe vesszük az ingadozó mezőgazdasági termelést, amely 2014-ben – a kivételesen kedvező időjárás miatt – plusz 0,5 ponttal, míg 2015-

ben mínusz 0,5 ponttal járult hozzá a GDP termeléséhez, akkor az agráriumon kívüli gazdasági teljesítményt a két évben nagyjából azonosnak ítélnék. Az időjárási viszonyoktól független gazdasági teljesítmény tehát valamivel 3 százalék feletti ütemet jelez.

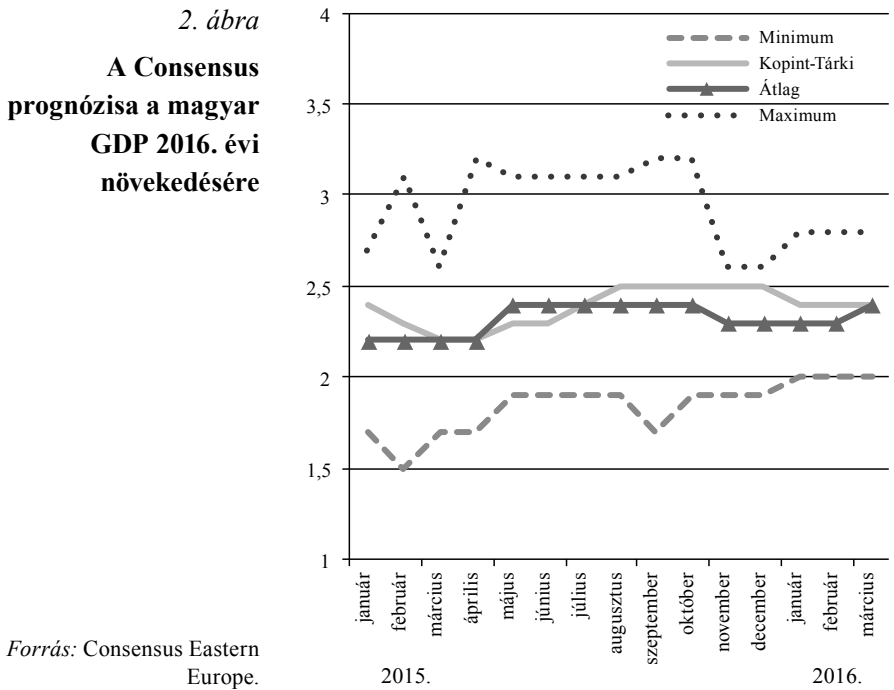
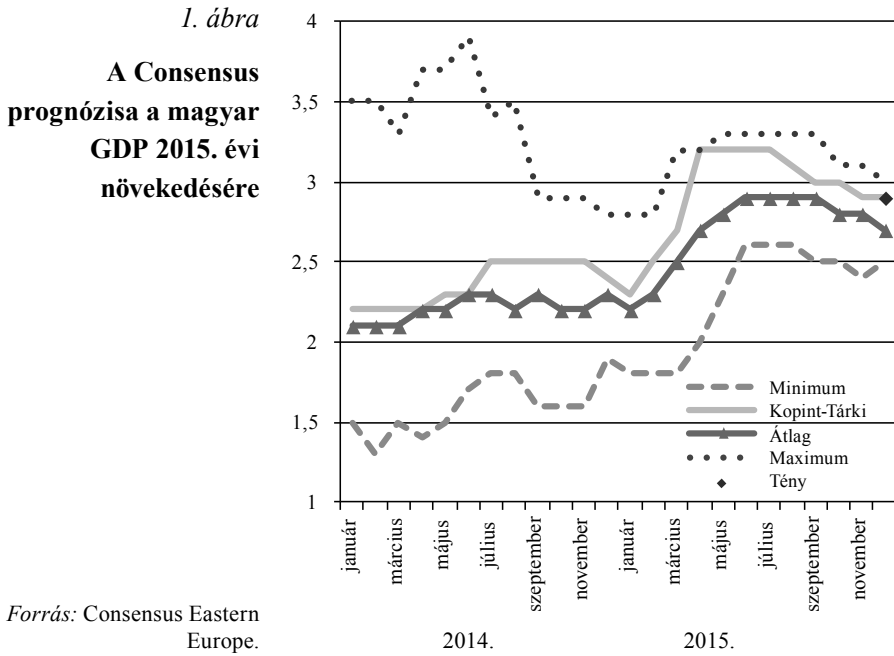
A tényleges növekedési ütem 2015-ben (mint ahogyan 2014-ben is) jócskán meghaladta az előrejelzői várakozásokat. A külföldi és a hazai elemzők előrejelzéseinek átlaga a 2015. évi növekedési kilátásokra vonatkozóan 2014 elején még mindössze 2,4 százalék volt (1,5 százalékos prognózis is előfordult), ez az év folyamán lassan, hónapról hónapra kúszott fel. A folyamatos korrekciók ellenére az előrejelzői konszenzus még 2015 decemberében is csak 2,7 százalékon állt, szemben a ténylegesen mért 2,9 százalékkal, amit idén márciusban publikált a KSH. Mindössze három előrejelző találta el a 2,9 százalékos növekedést (köztük a Kopint-Tárki), a többi prognózis alacsonyabb növekedést várt (két elemző pedig 3 százalékot). (Lásd az 1., 2. ábrát.)

Az előrejelzők egy része tehát úgy ítélte meg, hogy a 2014. évi magas gazdasági növekedési ütem egyetlen év kivételesen jó és megismételhetetlen eredményének tekinthető, amelyet 2015-ben a gazdasági növekedés jelentős mérséklődése fog követni. Nem így történt, aminek több oka van. Elsősorban az, hogy a 2007–2013 közötti tervezési ciklusra elszámolható *EU-támogatások* lehívásának a lehetősége a $t + 2$ elv alapján még 2015 végéig fennállt. Lehetett tudni, hiszen a kormány bejelentette, hogy minden fillér EU-támogatást igénybe akar venni, ami a program legvégén (azaz tavalyi év végén) nagy hajrát jelzett előre.

2015-ben pedig még több EU-támogatás érkezett az országba, mint 2014-ben. Ennek egy része ugyan még nem folyt be a magyar költségvetésbe, és egyes, különösen szabálytalanul elköltött összegek kifizetésének a sorsa még bizonytalan, mindenesetre a magyar gazdaság teljesítményébe már beépültek azok a programok, amelyek vagy EU-s vagy (esetleg ennek hiányában) állami finanszírozásban valósultak meg.

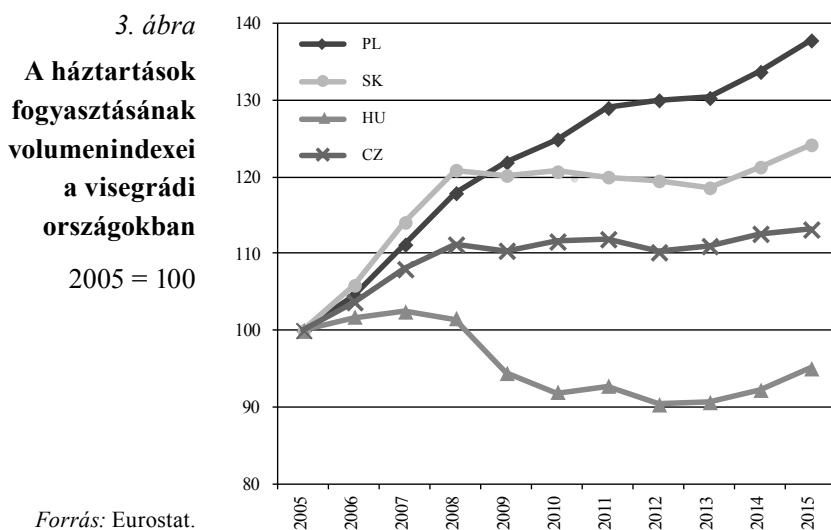
Az EU-támogatások gyorsított felhasználásának a jelentőségét jelzi, hogy miközben 2015-ben a beruházások 0,4 százalékponttal járultak hozzá a GDP 2,9 százalékos növekedéséhez, a magánberuházások hozzájárulása mínusz 1 százalékpont volt, a kormányzati beruházásoké pedig plusz 1,5 százalékpont. (A GDP 6,7 százalékát teszik ki a kormányzati beruházások.) Azaz a GDP növekedésének a fele az EU-transzferekhez köthető kormányzati beruházásoknak tulajdonítható.

Az EU-támogatású programok mellett a 2015. évi növekedésben megjelent egy új, markáns elem: a háztartások fogyasztásának határozott bővülése. A *háztartások fogyasztása* 2013 közepétől kezdett újra erőre kapni, kezdetben csak lassan, majd

egyre erőteljesebb mértékben. 2015-ben a magánfogyasztás már 2,6 százalékkal bővült (ezen belül a háztartások vásárolt fogyasztása 3,1 százalékkal), a 2014. évi 1,5, illetve 1,8 százalékkal szemben. Ezen belül pedig a tavalyi utolsó negyedévben a háztartások vásárolt fogyasztása 3,5 százalékkal haladta meg az előző év azonos időszakáét, amire 2005 óta nem volt példa. Természetesen ez nem jelenti azt, hogy a magánfogyasztás mostantól ilyen ütemben fog bővülni, egyértelmű jele azonban a fogyasztás határozott dinamikájának.

Meg kell jegyezni, hogy a gyorsuló növekedés ellenére a háztartások fogyasztásának a volumene még 2015 végén sem érte el a 2007. évi szintet, annak 95,1 százalékán állt, ami egyedülálló a visegrádi országok között (lásd a 3. ábrát). A helyreállítási periódus tehát nem ért még véget: ha a háztartások fogyasztásának a volumene a következő években 2,5-3 százalékkal bővül, akkor is csak 2017–18-ban tudja elérni a 2007. évi szintet.

A magánfogyasztás növekedését a több éven keresztül elhalasztott kereslet mellett számos egyéb tényező is alátámasztotta. Ilyen többek között, hogy az egykulcsos személyi jövedelemadó és az adójóváírás kivezetésének a negatív hatása már nem érvényesült (beépült a bázisba), 2015-ben a devizahitelek forintosításával megszűnt a háztartások devizahiteleinek törlesztési terheivel kapcsolatos árfolyamkockázat, illetve hogy az infláció negatívvá vált, ami a reálkeresetek számottevő emelkedésé-

vel járt. A munkáltatók bruttó béremelési hajlandósága ugyanis nem követte közvetlenül az infláció alakulását, ezért a reálkeresetek 2015-ben is jelentősen emelkedtek, ami a magas megtakarítási hajlandóság mellett is számottevő pozitív hatást fejtett ki a lakosság fogyasztására.

2016-ban folytatódik a reálkeresetek jelentős növekedése, a továbbra is alacsony infláció, valamint az egyre aggasztóbb méreteket öltő munkaerőhiány miatt. A munkáltatók, ha meg akarják tartani a munkaerőt, netán még fejleszteni is akarnak, kénytelenek lesznek emelni a béreket, ami felfelé mutató bérspirálhoz vezethet.

Kérdés, hogy 2016-ban a háztartások fogyasztásának dinamikus növekedése milyen mértékben képes ellensúlyozni az EU-források visszaesése miatti beruházáscsökkenést. Megítélésünk szerint csak részben, ezért is várunk a 2015. évihez képest mérsékeltebb gazdasági növekedést.

A *nettó export* nagyjából a tavalyi évhez hasonló, attól feltehetőleg kissé elmaradó mértékben járulhat hozzá a GDP növekedéséhez.

Ami pedig a *termelési* oldalt illeti, az agrárszektor hozzáadott értékének drasztikus, 12,9 százalékos zuhanásától eltekintve, valamennyi ágazat teljesítménye bővült 2015-ben – a pénzügyi ágazat kivételével. A húzóerőt, mint az előző évben is, a feldolgozóipar adta, amely az export növekedéséhez is erőteljesen hozzájárult. A feldolgozóipar bővülési dinamikája azonban minden bizonnyal lassulni fog, mivel az utóbbi időben nem történtek tetemes új beruházások Magyarországon, amelyek hozzájárulhatnának az ipari termelés további gyors növekedéséhez. Ugyanakkor a háztartások fogyasztásának bővülése kedvező hatással lehet a fogyasztói szolgáltatások iránti keresletre.

Emellett az eddigi tapasztalatok szerint az erősen visszaeső mezőgazdasági termelést ritkán követi hasonló visszaesés a következő évben (bár fordult már elő ilyen is), ezért előrejelzésünkben ebben a szektorban – mint rendszeresen – zéró növekedéssel számolunk. Ha a termés a tavalyit meghaladná, az vagy emelheti kissé a növekedési ütemet, vagy fedezetet nyújthat más ágazatok esetleg a vártnál szerényebb teljesítményére a GDP növekedési előrejelzésében. Az építőiparban nem várunk jelentős változást, a 2016. évi tendenciák inkább lefelé mutatnak: az EU-transzferek visszaesése miatti teljesítménycsökkenést a lakásépítési piac – véleményünk szerint idén még nagyon enyhe – fellendülése legfeljebb kompenzálhatja, de inkább némi zsugorodás valószínűsíthető.

Ahogy az elmúlt három évben az előrejelzések alábecsülték a magyar gazdaság növekedési ütemét, ellenkező irányban ugyanez történt az *inflációs* előrejelzésekkel. Az idei immáron a harmadik olyan esztendő, amikor a tényleges fogyasztás

tóiar-index az előrejelzésekre alaposan rácafolt. A prognózisok átlaga 2014-re 1,8 százalékos, 2015-re 1,5 százalékos, 2016-ra pedig, egészen a januári árindex megjelenéséig, 1,9 százalékos árindex volt, miközben a tényadat rendre mínusz 0,2, illetve mínusz 0,1 százalék lett. A nemzetközi előrejelzői konszenzus 2016 márciusában már az idei évre is mindössze 0,9 százalék körüli áremelkedést prognosztizál. Az első háromhavi adatok alapján azonban 2016-ban a fogyasztói árak stagnálása valószínűsíthető, sőt csökkenés sem zárható ki. Ez a prognózis azon a feltételezésen alapul, hogy a nemzetközi olajárak az idén még nem kezdenek felfelé kúszni, hanem nagyjából a jelenlegi, rendkívül alacsony szint körül ingadoznak. Továbbá azon, hogy a forint árfolyama nem gyengül jelentősen az év folyamán: az előrejelzésben legfeljebb 2 százalékos árfolyamgyengülést kalkulálunk. Ennél erősebb forintárfolyam-gyengülés néhány tizedszázalékkal magasabb árindexet eredményezhet.

A *monetáris és fiskális* kondíciók jelenleg kifejezetten kedvezőek. A nemzetközi piacot még mindig viszonylagos pénzbőség jellemzi, a magyar állampapírpiaci hozamok és a banki hitelek kamatai tendenciaszerűen csökkennek. Különösen kedvező a hosszú, tízéves állampapírok hozamának a csökkenése, 2016 tavaszán 2,9-3,1 százalék körüli szintre. A többi kelet-közép-európai országhoz képest ez még mindig magas (csak a horvát hozamnál alacsonyabb), kifejezetten kedvezőnek tekinthető azonban annak fényében, hogy a magyar pénzpiac még mindig a befektetésre nem ajánlott kategóriában van, mindhárom fő minősítőnél. A hozamok csökkenése különösen fontos a fiskális egyenleg szempontjából, mivel a magyar kamatfizetés aránya az államadóssághoz viszonyítva még kimagasló. Az államháztartás hiánya 2015-ben 2 százalék alatt maradt, és akkor is nagyjából 2 százalék körül lesz, ha az EU bizonyos támogatási összegeket végleg érvénytelenít a felhasználási szabálytalanságok miatt. 2016-ra hasonló deficitszámot várunk. Középtávon a fiskális kondíciók már nem ennyire jók, mivel az államháztartást mind a bevételi (kiemelkedően magas adókoncentráció) mind a kiadási oldalon számos probléma feszíti, elsősorban az egészségügyben és az oktatásban tapasztalható súlyos alulfinanszírozottság. Ezek a feszültségek 2016-ban azonban talán még nem fognak olyan elemi erővel felszínre törni, ami a növekedési ütemet erőteljesen befolyásolná.

Magyar Nemzeti Bank: Egyre meghatározóbbá válik a belső kereslet élénkülése*

VIRÁG BARNABÁS

2015-ben folytatódott a gazdaság bővülése, miközben az infláció változatlanul alacsony szinten alakult. A növekedésben egyre nagyobb szerepet játszik a belső kereslet, különösen a fogyasztás erősödése meghatározó. A következő években e tendenciák folytatódása várható. Prognózisunk szerint élénk marad a gazdaság növekedése – előretételezve 3 százalékos körüli növekedés várható –, amelyet az export bővülése mellett egyre határozottabban a belső kereslet javulása támogat. Az alacsony nyersanyagárak, illetve a támogató monetáris politikai környezet segíti az eurózóna bővülését, miközben a belső keresleti tételek oldalán a mérsékelt infláció következtében bővülő reáljövedelmek, a Magyar Nemzeti Bank Növekedéstámogató Programja, valamint a kormányzati lakáspiacot ösztönző intézkedések jelentik a növekedés forrását. Az inflációt továbbra is a rendkívül visszafogott globális költségkörnyezet határozza meg, így a fogyasztói árak növekedése az idei évben is visszafogott marad. A belső kereslet élénkülésével, illetve a költséghatások kifizetésével az inflációs ráta emelkedésére 2016 végétől számítunk, azonban az infláció még 2017-ben is érdemben elmaradhat a 3 százalékos céljától. Stabil egyensúlyi mutatók mellett folytatódik a gazdaság növekedése. A folyó fizetési mérleget a következő években is számottevő többlet jellemzi, amihez a javuló cserearány, illetve a bővülő exportértékesítések egyaránt hozzájárulnak. A költségvetés hiánya historikusan alacsony szinten stabilizálódhat. A külső és belső adósságmutatók folytatódó trendszerű mérséklődése hozzájárul gazdaságunk kockázati megítélésének további javulásához.

A 2015-ös makrogazdasági adatok háttere

A 2015-ös *fogyasztói árakat* alapvetően a világpiaci nyersanyagárak csökkenése határozta meg. Különösen az olajárak esése volt szembevetendő, amelyek 2014 közepéhez képest közel 70 százalékkal csökkentek. Fontos azonban megjegyezni, hogy

* Az elemzés a Magyar Nemzeti Bank 2016. márciusi Inflációs jelentése alapján készült.

Virág Barnabás, az MNB ügyvezető igazgatója. E-mail cím: viragb@mnbb.hu

a nyersanyagok piacát általánosan csökkenő árszint jellemezte; a fémek és az élelmiszerek árai is fokozatosan mérséklődtek. A csökkenő nyersanyagárak első körös hatásai alapvetően a maginfláción kívüli tételek körében jelentkeztek. A globálisan általánosan visszafogott költségkörnyezet azonban a feldolgozott termékek körében is éreztette hatását. A tartósabb tendenciákat megragadó inflációs alapfolyamatmutatók a fokozatosan élénkülő belső kereslet ellenére is visszafogott szinten, de stabilan pozitív tartományban alakultak. Emellett az alacsony inflációt meghatározó tényezők között fontos kiemelni egy hazai szempontból új, tartósabb hatást is, nevezetesen az inflációs várakozások alakulását. Az évek óta rendkívül alacsony inflációs környezet a gazdasági szereplők viselkedésének megváltozását okozta; a lakossági és vállalati inflációs várakozások mérséklődtek, és historikusan alacsony szinten tartózkodnak, ami szintén fékezte az árak emelkedését. Az alacsony inflációs várakozások hozzájárulhattak ahhoz, hogy a korábbi éveknél feszesebb munkapiac ellenére a versenyszféra bérdinamikája stabilan 4 százalék körül alakult az elmúlt negyedévekben is. A várakozások alkalmazkodása révén a magyar gazdaság nominális folyamataiban történt változás előretételeként is tartósan fennmaradhat.

2015-ben 2,9 százalékkal bővült a bruttó hazai termék. Ezzel kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy a 2014-es kiugró mezőgazdasági évet követően az ágazat teljesítménye 0,5 százalékponttal vetette vissza a növekedést 2015-ben. Átlagos mezőgazdasági év esetén 2015-ben is 3 százalék felett bővíthetett volna a hazai gazdaság. A tavalyi év gazdasági teljesítményét kiegyensúlyozott szerkezetű növekedés jellemezte, vagyis a külső tényezők mellett a belső kereslet – ezen belül is elsősorban a háztartások fogyasztása – egyre nagyobb mértékben járult hozzá a növekedéshez. A munkanélküliség tovább csökkent a tavalyi év folyamán. A nominális bérek növekedése stabil maradt, miközben az alacsony infláció növelte a lakosság számára rendelkezésre álló jövedelmek vásárlóértékét. A devizahitelek forintosításával megszűnő árfolyamkockázat, illetve a válság előtt felhalmozott túlzott eladósodottság leépítésének kényszere egyre kevésbé jelentett korlátozó tényezőt, ami szintén a fogyasztási kiadások emelkedése irányába hatott. Az Európai Uniótól érkező támogatások érdemben támogatták a beruházások élénkülését, így a beruházási ráta az év egészében 20 százalék felett alakult. Nyersanyagimportőr országgént az alacsonyabb olajárak az importárak csökkenésén keresztül a külkereskedelmi mérleg további javulását segítették. Érdemes megjegyezni, hogy a szolgáltatások már a külkereskedelmi többlet mintegy kétharmadát adták, elsősorban a turizmus és a szállítás ágazat teljesítményének köszönhetően.

Összességében a növekedés alapfolyamatai folytatódó javulást mutatnak, ezek a tényezők a következő években is támogatják a konjunktúra javulását, ugyanakkor a feltörekvő országok fokozatos lassulása a hazai gazdaság teljesítményét tekintve is kockázatot jelenthet.

Kilátások

Várakozásaink alapján kiegyensúlyozott szerkezetben folytatódhat a gazdaság bővülése. A növekedésben a belső kereslet szerepe egyre meghatározóbbá válik a beruházások és a fogyasztás élénkülésén keresztül, míg a külkereskedelem továbbra is pozitívan járul hozzá a növekedéshez. A következő években folytatódik felvevőpiacaink lassú, de fokozatos bővülése. Az eurózónában a visszafogott inflációs folyamatokkal összhangban alacsony hozamkörnyezet jellemző, amely támogatja az övezet növekedését.

A tavalyi évben a belső kereslet egyre nagyobb mértékben járult hozzá a növekedéshez, ez a következő években is jellemző marad. A háztartások viselkedését meghatározó tényezők általánosan a fogyasztás trendszerű javulása és dinamikus bővülése irányába mutatnak.

- A munkapiaci feltételek mind rövid, mind hosszabb távon a jövedelem emelkedése irányába hatnak. A konjunktúra javulásával a cégek munkaerő iránti kereslete bővül, amit magasabb bérajánlással, így gyorsuló bériáramlással tudnak kielégíteni. E folyamatokat tovább erősíti, hogy az alacsony inflációs környezetben, illetve az idei év elején a személyi jövedelemadó kulcsának mérséklése következtében növekszik a jövedelmek vásárlóértéke, folytatva az elmúlt években megfigyelt tendenciát. A foglalkoztatás emelkedése emellett a hosszabb távú jövedelmi várakozásokat is javítja.
- A válságot követően érdemben megváltozott a háztartások megtakarítási hajlandósága, és a háztartások döntéseikben a hitelek visszafizetésére, az adósság leépítésére fókuszáltak. Azonban a konjunktúra javulása és az elmúlt évek kormányzati intézkedései (forintosítás, árfolyamrész) a korábbiaknál egészségesebb adósságszintet és szerkezetet eredményeztek. A munkapiaci feltételek javulásával az óvatossági megfontolások oldódására és a háztartások hitelkeresletének erősödésére számítunk.
- A háztartások a válságot követően bizonytalanává váló hosszabb távú kilátások következtében (ún. óvatossági motívumok) elhalasztották fogyasztásukat.

2015 negyedik negyedévében a fogyasztás több mint 6 százalékkal maradt el a válság előtti értékétől, így további érdemi helyreállítási potenciál valószínűsíthető. A következő években az elhalasztott döntések realizálódására és a 2013-as fogyasztási fordulat folytatódására számítunk, így 2016-ban is 3 százalék feletti fogyasztásnövekedés várható.

Bár a beruházások 2016 első felében a csökkenő EU-forrásokkal összhangban lassulnak, az év második felében az állami beruházások a 2014–2020-as uniós költségvetési ciklushoz kapcsolódó források gyorsított lehívásával összhangban ismét emelkednek. Mindezek következtében a beruházások szerkezete is átalakul. Az állami beruházások részaránya mérséklődik, és egyre nagyobb teret nyernek a magánberuházások. Utóbbiak élénkülését elsősorban a hitelezési aktivitás erősödése támogatja, amit a Növekedéstámogató Program segítségével emelkedő piaci alapú hitelezés magyaráz. A Piaci Hitelprogram keretein belül a bankok eddig közel 200 milliárd forintos vállalást tettek a kkv-hitelezés növelését illetően, emellett az Növekedési Hitelprogram harmadik, kivezető szakasza is támogatja a hitelállomány bővülését. Így összességében akár két számjegyű bővülés is várható a kkv szegmensben. Ezzel párhuzamosan a lakossági beruházások is fokozatosan élénkülhetnek, a stabil, hosszabb távú jövedelemvárakozások, a tartósan alacsony hozamkörnyezet, illetve a lakáspiaci ösztönző programok következtében. Utóbbi programok eredményeként érdemben emelkedhet az új lakások száma, várakozásaink szerint 2017 végére megközelítheti a 20 ezret.

A következő években folytatódik felvevőpiacaink lassú, fokozatos bővülése. A hazai exportörök teljesítményét közvetve támogatja, hogy az Európai Központi Bank eszközvásárlási programja az euró leértékelődésén keresztül javítja az eurózóna exportőreinek versenyképességét. 2016–2017-ben folytatódik az export bővülése, amelyben a szolgáltatásexport is érdemi szerepet játszik. Exportpiaci részesedésünk tovább növekszik.

Összességében tovább folytatódik a magyar gazdaság 2013-at követően újrainduló felzárkózása. A következő években is 3 százalék körüli növekedés várható.

Az inflációs folyamatokat változatlanul meghatározza a rendkívül kedvező költségkörnyezet. Ennek közvetlen hatása főként rövid távon lesz domináns, így a tavaszi hónapokban ismét negatív tartományba süllyed a fogyasztói infláció. Az év egészében az infláció az idei évben is rendkívül alacsony értéken (0,3 százalék), érdemben a jegybanki 3 százalékos inflációs cél alatt alakul. Az alacsony importált inflációs nyomás középtávon is meghatározó marad. Előretekintve a fogyasztói áraknak csak fokozatos emelkedésére számítunk, amit elsősorban a kereslet élénkülése támogat.

Emellett a költségek lassú emelkedése, illetve ezek korábbi hatásának bázisból való kiesése is az inflációs ráta 2016–2017 fordulóján bekövetkező emelkedése irányába mutat. Az infláció emelkedésének ütemét fékezi azonban, hogy az alacsony költségek következtében másodkörös hatások jelentkezhetnek, így összességében 2017-re vonatkozóan 2,4 százalék lehet a fogyasztói árak éves növekedése, és csak 2018 első felében kerülhet a 3 százalékos jegybanki cél közelébe.

A magyar gazdaság külső finanszírozási képessége a következő években változatlanul magas szinten alakul, és a GDP 8 százaléka körül stabilizálódik. A külső kereslet emelkedése mellett tovább javuló exportpiaci részesedésünk, valamint a beruházások várt lassulása egyaránt hozzájárul az áruforgalmi egyenleg javulásához. Nettó importőr ország lévén az alacsonyabb nyersanyagárak a cserearány javulásán keresztül támogatják a külkereskedelmi többlet növekedését. A magas külső finanszírozási képességből eredően tovább mérséklődnek a külső adósságmutatóink, tovább csökkentve a külső sérülékenységet. Régiós viszonylatban Magyarország nettó külső adóssága és kötelezettsége a korábbi régiós csúcstről már Lengyelország szintjére csökkent 2015 során.

Legfrissebb előrejelzésünk szerint a kormányzati szektor hiánya 2016 és 2017 folyamán is a GDP 2 százaléka alatt marad. A historikusan alacsony szinten alakuló hiányt a növekvő adóbevételek mellett kiadási oldalon elsősorban a kamatkiadások csökkenése magyarázza, amelyet a csökkenő állampapír-piaci hozamok okoznak. A kedvező alapfolyamatok hatására – változatlan árfolyamot feltételezve – az adósságráta tovább mérséklődik, és 2017 végére 72 százalék alá süllyed.

Pénzügykutató Zrt.: Lassuló növekedés, javuló egyensúly*

VÁRHEGYI ÉVA

A lanyhuló beruházások miatt a magyar gazdaság bővülése tavaly főként az élénkülő fogyasztásnak és a tetemes exporttöbbletnek volt köszönhető. Idén is ez lesz a jellemző, ám az uniós transzferek apadásával visszaeső beruházások tovább mérséklik a gazdasági növekedés ütemét. A növekedés fő húzóereje így ismét a fogyasztás lesz, bár az nettó export is jelentős marad. A gazdasági dinamika mérséklődése az egyensúlyi mutatók javulását hozza magával, ezek némelyike azonban fejlődési anomáliát tükröz. A vállalatok nettó megtakarítói pozíciója és a folyó fizetési mérleg tetemes többlete annak is a jele, hogy a magánszektor ódzkodik az uniós forrásokhoz és a kormánnyal kötött megállapodásokhoz nem kötődő, autonóm befektetésektől. Az ország nagyarányú külső finanszírozási képessége a gazdasági növekedés akadálya, csakúgy, mint a magánszféra tetemes megtakarítása ellenére, szükségtelenül megszorító költségvetési politika.

A világgazdasági keretfeltételek

A globális növekedés az előzetes adatok szerint *2015-ben* összességében minimálisan lassult a megelőző évhez képest. A válságot követő 2010. évi magas dinamika óta az elmúlt öt évben folyamatos a lassulás. A feltörekvő régió ugyanis elvesztette lendületét, a fejlett országok pedig mérsékelten gyorsuló növekedésük ellenére sem tudják dinamizálni a világgazdaságot. *A növekedési görbe a két nagy régió közeledése mellett ellaposodik.* Az előzetes adatok szerint az *Európai Unióban* 1,8 százalékkal, az *eurózónában* 1,5 százalékkal nőtt a GDP, ami jelentős pozitív fordulat a korábbi évekhez képest. Recesszió már csak Görögországban volt, Spanyolország

* A cikk a Pénzügykutató Zrt. „Lassuló növekedés, javuló egyensúly. A magyar gazdaság helyzete és kilátásai 2015–2016” című munkája alapján készült. A tanulmány elkészítésében részt vettek: *Antalóczy Katalin, Herczog László, Mohácsi Kálmán, Neményi Judit, Petschnig Mária Zita, Várhegyi Éva, Voszka Éva.* Szerkesztette: *Várhegyi Éva.*

Várhegyi Éva, a az MTA doktora, a Pénzügykutató tudományos tanácsadója.
E-mail cím: evavarhegyi@t-online.hu

magára találni látszik. Jól teljesítettek a kelet-közép-európai országok: Csehország, Románia, Szlovákia és Lengyelország 4 százalékos körüli dinamikát mutatott. Az államháztartási költségek hatása semleges, míg a monetáris politika erősen támogató volt (gyenge euró, alacsony kamatok), és a csökkenő olajárak is segítettek a növekedést. A *német gazdaság*, főként az export hatására, 1,5 százalékkal bővült. Nőtt a foglalkoztatottság, csökkent a munkanélküliségi ráta, a mintegy 1,1 millió menekült hatása még nem mutatkozott meg a munkaerőpiacon. Az *Egyesült Államokban* élénk (éves szinten 2,4 százalékos), de lassuló ütemű volt a növekedés. A *feltörekvő országok* lassabban (együtt 4 százalékkal) növekedtek, országonként eltérő okok miatt. *Kína* már csak 6,9 százalékkal bővült; itt modellváltás van: az export és a feldolgozóipari termelés helyett a belső fogyasztás és a szolgáltatások által húzott növekedésre próbálnak átállni. *2015-ben tehát a világgazdaságot lényegében egyetlen, de már gyengülő erejű motor, az amerikai dinamizálta.*

Bár a *munkanélküliségi* ráta Európában is évről évre csökken, 2015 végén még mindig rendkívül magas – az eurózónában 10,4, az Európai Unióban 9 százalékos – volt. Az Egyesült Államokban és Japánban ugyanakkor a munkaerőpiac közelít a teljes foglalkoztatáshoz. A *fogyasztói árak* a jelentős pénzbőség ellenére alig emelkedtek a fejlett országokban, a nyomott kereslet mellett döntően az *olaj árának történelmi mértékű, 47 százalékos zuhanása* miatt. A *világkereskedelem* az előzetes becslések szerint 2015-ben lassuló ütemben, mindössze 2,2 százalékkal bővült.

A jelentős lefelé irányuló kockázatok ellenére *2016-ban sem számolunk katasztrofá-forgatókönyvvel. A globális növekedés* nagyjából a tavalyi ütemben, attól minimálisan elmaradva folytatódhat. Az *Egyesült Államokban* *lassul a növekedés*, amit a belső kereslet gyengülése mellett a dollár felértékelődésének exportvisszafogó hatása és az alacsony olajárak miatt az energetikai beruházások csökkenése is valószínűsít. Az *eurózóna* várhatóan tartja a tavalyi *mérsékelt növekedési ütemet*, akár csak legerősebb gazdasága, Németország. A feltörekvő régió világgazdasági növekedést támogató teljesítménye 2016-ban sem javul számottevően. *Kína* gyarapodása 6,5 százalékra eshet, aminek tovagyrúzó hatásai gyengítik az egész ázsiai régiót. Oroszország tavaly elérte a mélypontot, gazdasági teljesítménye az idén már csak 1,3 százalékkal csökken, míg *Brazíliaé* várhatóan stagnál. A minimálisra csökkentett kamatok, a likviditásbőség ellenére a fejlett gazdaságokban csak csekély mértékben erősödik az infláció. A *világkereskedelem* volumene várhatóan némileg gyorsulón, de összességében szerény mértékben, 3 százalékkal bővül.

Kifulladás magyarázat

A magyar gazdaság 2015-ben az előző évinél lassabban, az előzetes adatok szerint 2,9 százalékkal növekedett. Ezzel az ütemmel végre utolértük és némileg meg is haladtuk a válság előtti szintet – bár ebben megelőzött minket a felzárkózási célnak tekintett német gazdaság és közvetlen versenytársaink is. A növekedés zöme a foglalkoztatás bővülésének volt a következménye, nemzetgazdasági szinten a termelékenység mindössze 0,3 százalékkal nőtt, ami arra utalt, hogy a magyar gazdaság továbbra is extenzív növekedési pályán fejlődött.

A növekedéshez való hozzájárulás szempontjából jelentősen ártrendeződtek az arányok 2014-hez képest. A szolgáltatásoké több mint megduplázódott, ezen belül is a háztartások fogyasztásához közvetlenül kapcsolódó kereskedelmi, vendéglátóipari cégek súlya nőtt kiugróan. Míg 2014-ben az állami szolgáltatások mérsékeltek a növekedést, 2015-ben már erősítették. Az ipar súlya nőtt, az építőiparé viszont – az uniós források felhasználásának csökkenése miatt – az egyharmadára esett vissza. A kedvezőtlen időjárás okozta gyenge terméseredmények következtében a mezőgazdaság is mérsékelte a GDP növekedését.

Jelentősen változtak a növekedést keresleti oldalról húzó tényezők is. Míg 2014-ben a növekedés közel kétharmadát a beruházások adták, addig 2015-ben a fogyasztás és a nettó export lett a domináns. A beruházások szerepének csökkenése a versenyképesség és a távlati fejlődés szempontjából egyaránt kedvezőtlen.

2016-ra 2,3 százalékos GDP-növekedést prognosztizálunk, amit továbbra is a fogyasztás és a nettó export táplál. A vártnál gyengébb külső konjunktúra esetén, amelyre a világpolitikai és világgazdasági feszültségek árnyékában látunk esélyt, mérséklődhet a nettó export növekedést serkentő ereje. Az is visszavetheti a dinamikát, ha az uniós források a feltételezetttnél is kevesebb beruházást generálnak.

A növekedés kimerülő forrásai

Beruházások

A beruházások előző évben majdnem húszszázalékosra felpörgetett dinamikája 2015-ben lenullázódott. Csupán azért nem vált negatívvá, mert a 2007–2013-as uniós költségvetés kifutó forrásainak fokozott lehívása az utolsó negyedévben meg-

növelte az állami fejlesztéseket. Kedvezőtlen fordulatot tükröz a *feldolgozóipari beruházások zuhanása*, és általában is az, hogy a versenyszektorban megvalósított fejlesztések rátája még a válság előtti szintet sem érte el. Az állóeszköz-fejlesztések tíz ágazatban estek, lényegében azokban, amelyekben az uniós pénzek nem motiválták a döntéseket. A beruházások szerkezetének romlását jelezte az is, hogy a költségvetési szféra beruházási rátája historikusan magas lett, a válság előtti kétszerese. Az állóeszköz-felhalmozások a múlt évben 3,8 százalékkal haladták meg a válság mélypontjának, 2009-nek a szintjét. (Ez a mutató Csehországban 5,5, Lengyelországban 23,5, Németországban 17,6, Szlovákiában 27,1, Romániában 5 százalékos volt.)

A kedvezőtlen beruházási trend *2016-ban is folytatódik*. Az új uniós ciklus forrásai és a lakásépítési kedvezmények legfeljebb az év második felében javítják a mutatókat. Az állami szférában a 2015-ös kiugróan magas bázishoz viszonyítva jelentős visszaesés lesz. A Magyar Nemzeti Bank Növekedéstámogató Programja és a bankadó megfelelése élénkítheti a hitelkínálatot, ám a hitelkereslet érdemi bővüléséhez kiszámítható kormányzásra lenne szükség. A fajlagos bérköltségek növekedése és a szakképzett munkaerő számos szakmában megmutatkozó hiánya is visszaveti a vállalkozások beruházásait. Kivétel lehet a külső konjunktúrára építő járműipar, de ez sem tudja kompenzálni a beruházások másutt várható csökkenését. 2016-ban ezért *a beruházások 3 százalékos visszaesését prognosztizáljuk* – lefelé mutató kockázatokkal.

Keresetek

Nemzetgazdasági szinten mind a bruttó, mind a nettó keresetek 4,2 százalékkal – közfoglalkoztatottak nélkül 4,5 százalékkal – emelkedtek 2015-ben. A versenyszférában a bruttó és a nettó keresetek éves szinten 3,9 százalékkal nőttek, a költségvetési szférában viszont a keresetek 5,1 százalékkal (közfoglalkoztatottak nélkül 6,3 százalékkal) haladták meg az előző évit.

A minimálbért és a bérminimumot 2016-ban 5,7 százalékkal 111 ezer, illetve 129 ezer forintra emelték. A személyi jövedelemadó kulcsának csökkentése mintegy 1,6 százalékkal emeli a keresetek reálértékét, azaz a nettó keresetek növekedése ennyivel haladja meg a bruttóét. A *versenyszférában* a magasabb infláció, valamint a minimálbér- és bérminimum-növelés miatt a lassuló GDP-növekedés ellenére is átlagosan 5 százalékkal nőhetnek a keresetek. A *költségvetési szektorban* nem emelkednek a közalkalmazotti illetménytábla tételei és a köztisztviselői illetményalap, de néhány központi intézkedés (a szolgálati jogviszonyban állók, a kormánytisztviselők

és a pedagógusok életpályájához kötődő, illetve a fegyveres szerveknél járó bér-emelések) hatására 6,5 százalékos keresetnövekedéssel számolhatunk. Ha azonban a közfoglalkoztatás a tervezett mértékben bővül, akkor az ezt is tartalmazó mutató lényegesen alacsonyabb (4 százalékos) lehet. *Nemzetgazdasági szinten 4,7 százalékos bruttó és 6,3 százalékos nettó átlagkereset-emelkedést várunk, ami reálértéken 5,7 százalékos növekedést jelent.*

Foglalkoztatás, munkanélküliség

A foglalkoztatás tovább bővült 2015-ben, a dinamikája azonban némileg mérésklődött. A KSH (kikérdezésen alapuló) jelentése szerint 4210 ezer főnek volt munkája, ami az előző évinél 110 ezerrel (2,7 százalékkal) több. A növekményt 57 százalékban magyarázza a belföldön, 10 százalékban a külföldön és 33 százalékban a közfoglalkoztatottként dolgozók számának az emelkedése. *A közfoglalkoztatottak éves átlagos létszáma 21 százalékkal nőtt, elérte a 212 ezer főt, költségük 270 milliárd forint volt, miközben az érintettek 85-90 százaléka nem jut be az elsődleges munkaerőpiacra. Külföldi telephelyen, ingázóként 111 ezer fő dolgozott (ebben nincsenek benne az egy évnél hosszabb ideig külföldön dolgozók). A közfoglalkoztatottak és a külföldi telephelyen dolgozók nélkül a foglalkoztatottak száma csupán 62 ezer fővel (1,6 százalékkal) emelkedett. A cégek és intézmények munkaügyi jelentésében szereplő alkalmazotti létszám 2015-ben közfoglalkoztatottakkal együtt 2894 ezer fő, nélkülük 2702 ezer fő volt; ez 71, illetve 62 ezer fővel több az előző évinél. A munkanélküliek száma 35 ezer fővel, 308 ezer főre csökkent, a munkanélküliségi ráta 6,8 százalékra mérséklődött. A válság előtti utolsó évhez, 2008-hoz viszonyítva 2015-ig 18 ezer fővel csökkent a munkanélküliek száma, a munkanélküliségi ráta pedig 0,9 százalékponttal esett.*

A munkaerőpiacon erősödnek a strukturális feszültségek. Miközben bővül a foglalkoztatás és csökken a munkanélküliség, a cégek mind nagyobb hányada nem talál megfelelő munkaerőt, amiben a tartósan külföldön dolgozók számának valószínűsíthető növekedése játszhat szerepet. Mivel többségük szakképzett és vállalkozó szellemű, a távozók körének bővülése rontja a munkavállalók átlagos minőségét. A munkaerőhiány pedig egyre több területen akadályozza a foglalkoztatás további javulását és a gazdaság növekedését.

A növekedés lanyhulása 2016-ban kedvezőtlenül hat a foglalkoztatásra, ám az ambiciózus, 340 milliárd forintos közfoglalkoztatási előirányzat (ami 70 milliárdos növekményt jelent 2015-höz képest) javíthatja a mutatókat. A kormány éves átlagban

240 ezer főnek biztosítana közfoglalkoztatást napi 8 órában, de amúgy is alacsony bérüket nem növeli. Éves átlagban a foglalkoztatottak számát 4,27 milliő, a munkanélküliekét 270 ezer főre prognosztizáljuk, amivel *európai méreteken is alacsony, 5,9 százalékos munkanélküliségi ráta érhető el.*

Megtakarítások, hitelek

A lakossági megtakarításokat és hiteleket 2015-ben döntően *az adósmentő csomag* jogszabályai alakították. A bankok „elszámoltatása”, az árfolyamrés és az egyoldalú kamatemelések „tisztességtelensége” miatti majd’ ezermilliárd forint hitelezői visszatérítés mérsékelte az adósok tartozását és törlesztéseit, a devizahitelek forintosítása pedig megszabadította őket az árfolyamkockázattól. Az elolvadó reálkamatok és a brókeresdők következtében a pénzügyi megtakarítások mégsem nőttek, de *a lakossági hitelállomány* 1170 milliárd forinttal, 12,5 százalékkal *csökkent*, a devizahitelek 4270 milliárd forintos mérséklődése és a forintheitek 3100 milliárdos bővülése eredőjeként. *A háztartások nettó megtakarítása* 2700 milliárdra, *a GDP 8 százalékára emelkedett.*

A vállalati hitelállomány is jelentős mértékben, 815 milliárd forinttal *csökkent*, annak ellenére, hogy az MNB kiterjesztette növekedési hitelprogramját. A piaci hitelezés – főleg keresleti okok miatt – szinte teljesen leállt, a nagyobb cégek pedig mindinkább az anyavállalatokon keresztül finanszírozták magukat. A vállalkozások betétállománya – javuló jövedelmük és stagnáló beruházásaik miatt – 750 milliárd forinttal gyarapodott, miközben hitelállományuk 815 milliárddal csökkent. Így *a vállalati szektor soha nem látott mértékű, 1564 milliárd forintos, a GDP 4,6 százalékát elérő nettó megtakarítást* ért el, amivel fékezte a gazdaság bővülését.

2016-ban már mérséklődik a banki „elszámoltatás” és a forintosítás hatása, de az szja-kulcs csökkenése és a reáljövedelmek emelkedése lökést adhat *a háztartások* megtakarításának. Mivel előretekintve a reálkamatok egyre inkább negatívvá válnak, a reálfelvetések (ingatlan, műkincs, arany) vonzása erősödik, így *a háztartások* pénzügyi megtakarítása kevésbé nő, 1900 milliárd forint körül alakulhat. A lakosság hitelképességének javulása, a családi otthonteremtési kedvezmény kiterjesztése és az elhalasztott vásárlások ösztökélhetik a hitelfelvételeket, bár egyelőre várhatóan szerény – 500 milliárd forint körüli – mértékben. Mindezek hatására *a háztartások nettó megtakarítása* 1400 milliárd forintra, *a GDP 4 százalékára mérséklődhet.*

A *vállalati szektorban* továbbra sem számítunk rá, hogy helyreálljon a „normálisnak” tekinthető nettó hitelfelvevői pozíció. A hitelezés erősödését segítheti az MNB év elején elindított Növekedéstámogató Programja, amely a kereskedelmi bankokat ösztönzi arra, hogy piaci alapon nyújtsanak hitelt a reál gazdasági szereplőknek, ám ezzel együtt sem várható, hogy az új hitelfelvételek érdemben meghaladják a törlesztéseket. Így a vállalatoknál 2016-ban *sem jön létre a gazdasági növekedést támogató nettó hitelfelvételi pozíció.*

Javuló egyensúly – szépséghibákkal

A gazdasági növekedés lassulása tavaly értelemszerűen az egyensúlyi mutatók javulását hozta magával, és ez a tendencia idén is folytatódik. Ám a dolog szépséghibája, hogy e mutatók némelyike éppen azért javulhatott, mert – elsősorban a befektetőket továbbra is elriasztó gazdaságpolitika miatt – a magánszektor nem épít kellően a növekedés autonóm forrásaira.

Külső egyensúly

Euróban mérve a magyar export 7,1 százalékkal, az import 5,4 százalékkal emelkedett *2015-ben*, így minden idők legnagyobb külkereskedelmi aktívuma alakult ki, meghaladta a 8,1 milliárd eurót. A *kivittelt* ismét a *gépipari termékek dinamizálták*: exportjuk volumene az átlagot jóval meghaladva, 11 százalékkal nőtt (euróban 11,6 százalékkal), döntően a közúti járművek kivitelének 21,5 százalékos, valamint a járműgyártáshoz kapcsolódó energiafejlesztő gépek és berendezések (döntően dízel- és benzinmotorok) exportjának 12,4 százalékos emelkedése miatt. A teljes kivitel 18 százalékat, a gépipari export közel 32 százalékat a közúti járművek tették ki, a magyar export az eddiginél is *koncentráltabbá és az autópipari konjunktúrának kiszolgáltatottá vált.* Más, a járműgyártáshoz kapcsolódó árucsoportokat (energiafejlesztő gépek, gumiiipari termékek, szakmai, tudományos ellenőrző műszerek) is hozzávéve, a teljes hazai kivitel minimum egyharmada a járműgyártáshoz kötődik. Az Európai Unió aránya a magyar exportban ismét megközelítette a 80 százalékot, az amerikai és az ázsiai részesedés pedig szinte összeért.

Exportunk euróban számolt növekedési üteme *2016-ban* – a várhatóan gyengülő világgazdasági és európai konjunktúra hatására – elmarad a 2015-ös dinamikától,

míg az import növekedését az energiaárak várható további esése és a csökkenő beruházások mérséklik. Így kivitelünk 6 százalékkal, behozatalunk 4,5 százalékkal nőhet, *a külkereskedelmi mérleg aktívuma ezért soha nem látott magasságba emelkedhet*, meghaladhatja a 10 milliárd eurót. Külkereskedelmünk relációs szerkezetében nem számítunk lényeges elmozdulásra, az Európai Unió, ezen belül a régi tagországok, illetve Németország szerepe továbbra is meghatározó marad. Az úgynevezett „déli nyitás” újonnan meghirdetett stratégiájának éppúgy kevés nyoma lesz exportunk szerkezetében, mint a keleti nyitásnak volt. Exportunk áruszerkezetére továbbra is a rendkívül erőteljes koncentráció, a járműipar meghatározó szerepe lesz jellemző.

A folyó fizetési mérlegben 2015-ben mind az áruforgalmat, mind a szolgáltatásokat kimagasló, együttesen 9,3 milliárd eurós kiviteli többlet jellemezte. A jövedelemkiáramlás a tavalyi rekordértékhez képest várhatóan némiképp mérséklődött. *Így a folyó fizetési mérleg aktívuma elérte a 4,8 milliárd eurót, a GDP 4,4 százalékát. A külső finanszírozási képesség 9,5 milliárd eurós rekordszintre emelkedett, ami a GDP 8,8 százaléka.*

2016-ban a kedvező exportlehetőségek és a visszaeső beruházások miatt mérsékeltebben növekvő import növeli a kiviteli többletet, így a reálgazdasági tranzakciók egyenlege megközelítheti a 10 milliárd eurót, miközben a csökkenő adósság miatt mérséklődő kamatkiadások javítják a jövedelemegyenleget. *A folyó fizetési mérleg többlete elérheti az 5,6 milliárd forintot, a GDP 5 százalékát.* Az uniós transzferek visszaesése miatt azonban a tökemérleg lényegesen romlik, de az ország külső finanszírozási képessége így is magas marad, *elérheti a 7,6 milliárd eurót, a GDP 6,8 százalékát.*

Államháztartás

A tavalyi immár a negyedik év, amikor az államháztartás hiánya az európai uniós módszertan szerint a 3 százalékos küszöbérték alatt volt, a GDP-arányos államadósság pedig mérséklődött. A trend folytatása várhatóan az idén sem okoz gondot, mivel a kormány továbbra is fenntartja a költségvetési fegyelmet. A hiány és az államadósság érdemi csökkentésének azonban a növekedési dinamika mérséklődése, a céltól jelentősen elmaradó infláció, az elégtelen belső kereslet és a várhatóan tovább gyengülő forintárfolyam sem kedvez. A költségvetési konszolidáció tartósságát a növekedési potenciál megerősödése idézhetné elő, de ezt egyelőre sem a foglalkoztatottság, sem a beruházások nem biztosítják.

A 2015. évi költségvetésben a kormány az államháztartás központi alrendszerére 892 milliárd forintos pénzforgalmi hiányt irányzott elő, ami 1219 milliárd forintra teljesült (a GDP 3,6 százaléka). A túllépést az uniós támogatások elmaradása okozta, viszont az uniós módszertan szerint az EU által még át nem utalt támogatásokat is bevételként kell elszámolni. Feltételeztük, hogy az esedékesnél valamivel kisebb lesz az uniós kifizetések összege, de az ESA-híd így is a GDP 1,5 százalékaival javítja az eredményszemléletű egyenleget. Az önkormányzatoknál minimális többlettel (0,1 százalék) számoltunk. Mindezek alapján *az államháztartás ESA 2010 módszertan szerint számolt hiánya a GDP arányában 1,9 százalék lehetett 2015-ben.*

2016. évi előrejelzésünkben számoltunk azzal, hogy a kiadási oldal tartósan mutatkozó feszültségeit (oktatás, egészségügy) nem lehet tovább tolerálni, és ez többletkiadást igényel. Mivel az előirányozottnál kisebb tavalyi hiány elsősorban az adóbevételi többletnek köszönhető, a tavalyi év bázisán *megnőtt a költségvetés mozgásteret* (ezt az idei első két hónap adatai is tükrözik), ami lehetővé tenné a kiadási oldal tartós feszültségeinek orvoslását. A növekedés ösztönzését (is) szolgáló családi otthoneremtési kedvezmény kiadásnövelő hatása azonban már az idén is megmutatkozik, amit csak részben ellensúlyoz az adóbevételek többlete és a kamatmegtakarítás. Feltételezve, hogy az Országvédelmi alapot nem használják fel, előrejelzésünk szerint *az államháztartás hiánya (ESA 2010 szemléletben) a GDP 2,1 százalékát teheti ki*, ami kissé meghaladja a költségvetési törvényben előirányzott 2 százalékot. Mérsékelheti a hiányt, ha a vagyonértékesítési tervek megvalósulnak, illetve az uniós eljárások kedvezően zárulnak. Növelheti viszont a deficitet, ha az uniós támogatások lehívása nem a terveknek megfelelően alakul, vagy ha a nemzetközi környezet nem várt eseményei (nagy jegybankok döntései, migráció) miatt többletkiadások jelentkeznek.

Az államadósság GDP-hez mért aránya 2015 végére 75,3 százalékra mérséklődött, ami az előző évinél 0,9 százalékponttal kisebb. Ezt a csökkenő, a tervezettnél is alacsonyabb költségvetési hiány, a mérséklődő, de még mindig erős növekedés, valamint a kamatok esése támogatta. Az adósságráta csökkentéséhez azonban az Államadósság Kezelő Központ *aktív manővereire* is szükség volt, amelyek révén az év végére minden kint lévő technikai (az évközi adósságmenedzseléshez használt) állományt lepassztottak.

2016 végéig tovább csökkenhet az adósságráta, bár – a tavalyihoz hasonlóan – az idén is az előirányozottnál kevésbé. *A bruttó államadósság a GDP arányában 74,4 százalékra mérséklődhet*, amit a költségvetés csökkenő finanszírozási igénye és

elsődleges többlete, a reálkamatok mérséklődése segít, valamint az, hogy a növekedés az idén is mérsékli az adósság relatív súlyát. Előrejelzésünk során feltételeztük, hogy a forint nem értékelődik le jelentősen, és hogy a reálkamatok mérséklődése is segíti az adósságráta csökkenését.

Infláció

A megelőző évhez hasonlóan 2015-ben is *enyhe deflációs környezet* alakult ki a magyar gazdaságban. Az áremelkedést visszaszorító tényezők (olajár-zuhanás, a rezsicsökkentés áthúzóó hatása, deflációs külső környezet, a termelői árnyomás megszűnése) erősebbek voltak, mint amelyek táplálták (adóemelés, az elvonások kiterjesztése, fellazított jövedelempolitika, gyengülő forintárfolyam). Mivel a laza költségvetési, jövedelem- és monetáris politika hatását még a bankok „elszámoltatása” miatt keletkező jövedelemtöbblet is erősítette, úgy véljük, hogy a hazai fogyasztói árszint enyhe mérséklődését alapvetően a külső, „importált” defláció eredményezte.

2016-ban már az infláció megjelenésével számolunk. Éves átlagban *0,6 százalékos drágulást prognosztizálunk, az éven belüli infláció pedig 1,3 százalékra nőhet*. A hazai árszínvonal emelkedése részben az olajárcsökkenés folytatódása ellenére erősödő külső árnyomásnak, részben az idén is laza belföldi jövedelem- és monetáris politikának tulajdonítható, ami ellensúlyozza az áthúzóó deflációs hatásokat.

Kamatok

Az MNB 2015 közepén *leállította kamatsökkentő sorozatát*, mivel megítélése szerint az 1,35 százalékra mérsékelt alapkamat összhangban van az inflációs cél középtávú elérésével és a reálgazdaság ösztönzésével. Irányadó eszközét pedig megváltoztatta: szeptembertől a kéthetes betét helyébe a három hónapos jegybanki betét lépett, azzal a céllal, hogy a bankok szabad pénzeszközeit a jobb likviditási besorolású állampapírok felé terelje. Az alacsony kamatkörnyezet és a mérsékelt hitelkereslet a banki hitelkamatokat is leszorította (az éven belüli átlagos hitelkamat 4,2-ről 3,3 százalékra csökkent), és a kamatszpred is szűkült.

2016-ban a hazai kamatpályára a fő kockázatot a külső környezet alakulása jelenti. Az MNB döntéshozói szerint *a laza monetáris környezet fenntartása* nem csupán szükséges a növekedés szempontjából, de az alacsony inflációs nyomás mellett lehetséges is. Bár a jegybanki vezetés továbbra is elsődlegesen nem konvencionális

eszközökkel lazítaná a monetáris kondíciókat, de ma már a kamatsökkentés lehetőségét sem zárja ki. Ez akkor válhat realitássá, ha a nemzetközi pénzügyi környezet, valamint Magyarország felminősítése miatt tartósan 310 forint alá gyengülne az euró. A forint megerősödését nemcsak azért akadályozza az MNB, hogy a gazdasági növekedés érdekében ösztönözze az exportot, hanem azért is, mert „unortodox módon” nyereségtermelési célt állított fel magának, a költségvetés tehermentesítése és saját programjai finanszírozása érdekében. Miután március 22-én újból kamatsökkentési ciklust indított el, és első lépésként 15 bázisponttal 1,2 százalékra csökkentette irányadó kamatát, prognózisunkban azzal számolunk, hogy az idén *1 százalékra süllyedhet* az alapkamat.

A magyar kormánynak az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bankkal kötött megállapodása nyomán idén a felére csökkent a banki kölönadó, ami mérsékli a hitelkamatokba beépülő költségeket. Ennek hatását azonban részben kompenzálja, hogy a kisbanki és brókerbukások (különösen a Quaestor-csalás károsultjainak nagyvonalú kárpótlása) miatt megemelkedik a betét- és befektetővédelmi alapokhoz való banki hozzájárulás mértéke. Az év második felétől újból hozzáférhető uniós források és a kiterjesztett családi otthonteremtési kedvezmény erősítheti a hitelkeresletet, ami az infláció felpörgésével együtt a nominális hitelkamatokat is megnöveli.

Árfolyamok

A svájci jegybank 2015 elején váratlanul eltörölte a frank túlzott megerősödésének megakadályozására felállított 1,20-os euró-frank küszöböt, aminek hatására a svájci valuta jelentősen felértékelődött, sokkolva a pénzügyi piacokat. A forint is új történelmi mélypontra esett az euróval szemben (326-os szintig), és a frank forintárfolyama is 300 fölé ugrott. Az év közepére kissé visszaerősödött a forint az euróval szemben, ám a görög válság eszkalálódása és a Fed kamatemelésére irányuló várakozások gyengítették a feltörekvő piacok valutáit, így a forintot is. Jelentős kilengések mellett az *euró éves átlagban 310 forintot, az év utolsó napján 313 forintot* ért. A dollár árfolyama átlagosan 280, az év végén 287 forint volt.

2016-ban a Fed a szigorítás fázisába lépett (decemberben kamatot emelt, és ezt várhatóan folytatja), míg az Európai Központi Bank még tovább folytatja a lazítást (irányadó kamatát 0-ra csökkentette, és bővítette eszközvásárlási programját). A dollár emiatt bekövetkező erősödése és a forint kamatfelárának elolvadása az euró mellett a magyar valutát is gyengíti. Ezt valamelyest fékezheti a hitelminősítők po-

zitiv értékítélete, a befektetői minősítés megadása. Mivel azonban az MNB újraindította a kamatsökkentési ciklust, a *forint további gyengülését* prognosztizáljuk. Az *euró éves átlagban 315 forintot, az év utolsó napján 316 forintot* érhet. A dollár árfolyama átlagosan 300, az év végére 309 forintra erősödhet.

Ágazati teljesítmények

Az *ipari termelés* az előző évhez hasonlóan 2015-ben 7,5 százalékkal nőtt, amivel ismét az Európai Unió élmezőnyébe került. A növekedést most is a kivitel húzta, közel 10 százalékos bővüléssel, bár a belföldi eladások is közel 3 százalékkal emelkedtek. Az ágazatok közül tavaly is a járműipar állt az élen, 17 százalékos bővüléssel, amihez hasonló dinamikával csatlakozott a gumiipar. Tartós esés után regenerálódott a villamosenergia-ipar, csökkent viszont a kis súlyú bányászat kibocsátása, valamint a feldolgozóiparból a kőolaj ágazat és a gépi berendezések gyártása.

Az ipari növekedés hajtóereje 2016-ban is a kivitel, ezen belül az autógyártás és a hozzá kapcsolódó néhány terület lehet. Az exportban és a hazai értékesítésben a tavalyinál visszafogottabb bővülésre számítunk. Erre utal, hogy az év végi rendelésállomány a korábbinál kevésbé bővül (a teljes 14 százalékkal, az új rendeléseké pedig átlagosan 12,5 százalékkal nőtt). Így idén az ipari termelés a tavalyinál kevésbé, 6 százalék körül bővíülhet.

Az *építőipar lendülete 2015-ben megtört*: az előző két év 8,5, illetve 13,5 százalékos növekedési üteme 3 százalékra esett. Ez elsősorban az egyéb építmények alágazat szembeszökő lassulásának következménye: a tavalyi 23 százalék feletti bővülés 1,6-re olvadt. Az épületek építésének dinamikája 2014-hez viszonyítva lényegében nem változott, noha a *lakásszektor* helyzete ismét gyengült. Az átadott *lakások* száma 9 százalékkal csökkent, a korábbi mélyponthoz közelített.

Az építési engedélyek száma 30 százalékkal nőtt tavaly, ami némi *javulást vetít előre 2016-ra*. Ennek ellenére sem várható, hogy a teljesítés lényegesen meghaladja a nagyon alacsonynak számító tízezret. A devizahitelek kivezetése, a lakások általános forgalmi adójának a csökkentése és a nagyvonalú családi otthonteremtési kedvezmény inkább csak a második félévben érezteti hatását. Az építőipar *rendelésállománya* 2015 decemberében alig haladta meg a bázis felét, ezen belül az egyéb építményeké a 2014. végi harmadára esett. Az újonnan kötött szerződések volumene 90 százalék fölé emelkedett, az épületek építésére pedig 4-5 százalékkal több megrendelést adtak, mint egy évvel korábban. Ez a terület adhat tehát némi lendületet

2016-ban az ágazatnak, az egyéb építmények szegmense az uniós források fokozatos beáramlásával csak lassan regenerálódik. Az év második felére mindkét szegmensben bővíthet valamelyest a szerződésállomány és a teljesítés is. Mindent összevetve, 2016-ra a tavalyinál kisebb, *1-2 százalékos növekedést várunk*.

A mezőgazdaság – a növénytermesztés csökkenése miatt – 2015-ben nem tudta megismételni az előző évi kiugró eredményt. Noha a meghatározó állattenyésztési ágazatok növekedése folytatódott, a növekedés mértéke visszaesett, amit a telepfejlesztő támogatások felhasználásának mérséklődése már jelzett. A szárazság a gabonafélék terméskilátásai mellett a gyümölcs- és szőlőtermelés esélyeit is rontotta. A mezőgazdaság *teljes termelési volumene 3 százakkal csökkent*. A növénytermesztési és kertészeti termékeké 8 százalékkal esett, az élőállatok és állati termékeké viszont csaknem 6 százalékkal emelkedett. A növényi termékek felvásárlása mintegy 3 százalékkal nőtt: a gabonafélék és a zöldségféléké 1-2, az ipari növényeké csaknem 10 százalékkal emelkedett, a gyümölcsé viszont közel 10 százalékkal esett. Az élőállatok felvásárlása 4, az állati termékeké 9 százalékot meghaladóan emelkedett. A mezőgazdaság egészében *a felvásárlás több mint 4 százalékkal nőtt*. A pályázati támogatások 2015-ben lassuló kifizetése miatt *a mezőgazdasági beruházások volumene 29 százalékkal csökkent*. Az élelmiszer-gazdaság exportja a nemzetgazdasági kivitel mintegy 7,3 százalékat tette ki, külpiacon egyenlege megközelítette a 3 milliárd eurót.

Az uniós támogatással segített beruházások 2016-ban is bővíthetik a mezőgazdasági termelést: a növények termelése és felvásárlása volumenben 2-3 százalékkal, az élőállatoké 1-2 százalékkal, a tejtermelés 4-5 százalékkal nőhet. A baromfiszektor enyhe szűkülését a sertéságazat várható növekedése részben ellensúlyozza. *A mezőgazdaság teljes termelése 2-3 százalékkal, jövedelme 3-4 százalékkal emelkedhet*. Az élelmiszer-fogyasztás idén csak 1-2 százalékkal bővíthet, amit 2-3 százalékponttal meghaladhat az export növekedése, és így az agrárágazat teljes külkereskedelmi többlete kicsit nőhet. A mezőgazdasági beruházások a gazdasági környezet bizonytalanságai és az uniós pályázati kiírások fokozatos megjelenése miatt a tavaly lecsökkent szinten maradnak, esetleg tovább szűkülnek. A kiépült agrárkapacitások stabilitása középtávon a magyar *feldolgozóipar megújulását igényelné*, azt, hogy megszűnjön a mezőgazdasági nyersanyagok dominanciája, és az ágazat feldolgozott termékek exportjával is belépjen a világpiaconra.

Összegzés és következtetések

A növekedését szinte kizárólag *az uniós forrásokra építő* magyar gazdaság a környezetétől eltérő pályán halad, *felzárkózás helyett leszakadás* jellemzi. Az elmúlt három év GDP-többletével csak a válság előtti szintet sikerült elérni, holott fő versenytársaink már korábban túljutottak ezen, és a termelési tényezők által meghatározott *potenciális növekedés* ütemében is elmaradunk tőlük. A magánszektor fejlesztései az uniós forrásokhoz vagy a kormánnyal kötött különalkukhoz kapcsolódnak, miközben az autonóm cégek tőkevonzó képessége romlik. A megcsappant uniós pénzek miatt már tavaly stagnáltak *a beruházások*, az idén pedig kifejezett *csökkenés* várható. A felzárkózást visszafogják a versenyszektor lanyha beruházásai, amelyek tavaly újból elmaradtak a válság előttitől. A magánszektor fejlesztéseit az MNB kedvezményes növekedési hitelprogramja sem tudta érdemben fellendíteni, és ez az új hitelösztönző programjától sem várható. A hazai *vállalatok* ahelyett, hogy a tevékenységük bővítését szolgáló hitelfelvételeikkel a gazdasági növekedést táplálták volna, tetemes pénzügyi megtakarításaikkal és az új hiteleiket meghaladó törlesztésekkel jelentős nettó *megtakarítási többletet* értek el. Abnormálisnak tekinthető megtakarítói pozíciójuk az idén talán elolvad, de komoly növekedési lökés innen még nem várható.

A lanyhuló beruházások miatt a gazdaság bővülése tavaly főként *az élénkülő fogyasztásnak és a tetemes exporttöbbletnek volt köszönhető*. Idén is ez lesz a jellemző, ám a beruházások csökkenése miatt *tovább mérséklődik a GDP-növekedés üteme*. A fogyasztást a reálkeresetek emelkedése mellett a banki elszámolások lódították meg tavaly, idén viszont a keresetek még erőteljesebb bővülése és a hitelezés beindulása táplálhatja. A növekedés fő húzóereje így a fogyasztás lesz, de a nettó export is jelentős marad, mivel a korábbi (főként járműipari) fejlesztések hatására továbbra is gyorsan nőhet a kivitel, miközben a beruházások csökkenése mérsékli az import dinamikáját. A masszív exporttöbblet idén is lehetővé teszi, hogy az apadó uniós transzferek ellenére *nagyarányú külső finanszírozási többlet* jöjjön létre. A tökeszegény magyar gazdaság fejlődését akadályozó mértékű többlet kialakulásában a háztartások és vállalatok – együttesen tetemes – nettó megtakarításán felül a humán területeken (szociális szféra, egészségügy, oktatás) *túlzottan megszorító költségvetési politika* is szerepet játszik.

A magyar gazdaság versenyképességét és felzárkózási esélyét rontja, hogy a *növekedés alapvetően extenzív jellegű*: főként a foglalkoztatás bővülése idézi elő, miközben a termelékenység nem javul. *A közmunkaprogrammal felduzzasztott fog-*

lalkoztatás hatékonyságát és fenntarthatóságát magas költsége mellett az is megkérdőjelezi, hogy a közfoglalkoztatottak többsége nem jut be az elsődleges munkaerőpiacra. Olyan csapdahelyzet állt elő, amely a szereplők számára csak jobb híján látszik kedvezőnek. A foglalkoztatásra építő extenzív növekedésnek a *munkaerőpiac éleződő strukturális feszültségei*, a megfelelő képzettségű munkaerő mind több területen megmutatkozó hiánya is gátat szab. A munkaerő mennyiségi és minőségi problémái az erősödő kivándorlással, valamint a központosított és „lebutított” oktatással várhatóan tovább nőnek.

A mérséklődő államháztartási hiány és adósság, a devizahitelek forintosítása miatt csökkenő sérülékenység, valamint a stabil többleteket mutató külső pozíció lehetővé teszi, hogy az ország idén *kikerüljön a befektetésre nem ajánlott besorolásból*. A magyar kormány központosító és diszkriminatív, versenykorlátozó *intézkedései*, valamint a mind nagyobb hatalomra törő *MNB átláthatatlan tevékenységei* nem csupán az ország hitelminősítői megítélését, hanem versenyképességét is rontják. A *lanyhuló növekedés mellett javuló egyensúlyi mutatók* is jórészt a magyar gazdaság *fejlesztési anomáliáit jelzik*, amit a jövőt a jelenért feláldozó kormánypolitika idéz elő. Az egyensúlyi célok túlhajtásával – egyfelől a szolgáltató szektorok jövedelmének megcsapolásával, másfelől a humánszféra megszorításával – a kormány értelmetlen, a tartós növekedést nem elősegítő áldozatokra kényszeríti az ország polgárait.

Ördögi körbe került a magyar gazdaság. Mivel a külföldi és a hazai befektetők többségét a kormányzati magatartás elriasztja a beruházásoktól, a gazdaság növekedése mindinkább csak az uniós forrásokra támaszkodhat. Ezek elnyerése érdekében a kormány igyekszik a költségvetési fegyelem példaképévé tenni Magyarországot, lemondva egyúttal azokról a lehetőségekről (például a humánszféra fejlesztéséről), amelyekkel megállíthatná a jövő felélését, és hosszabb távon is megalapozhatná az ország fejlődését.

Századvég Gazdaságkutató Zrt.: Alacsony infláció és bővülő gazdaság jellemezheti a következő két évet*

GYÖRGY LÁSZLÓ – KUTASI GÁBOR – REGŐS GÁBOR

A Századvég Gazdaságkutató Zrt. prognózisa szerint a magyar gazdaság 2016-ban 2,4, míg 2017-ben 3,0 százalékkal bővülhet. Erre mindkét évben az államadóság csökkenése és a nemzetgazdaság nettó külső tartozásállományának csökkenése mellett kerül sor. A GDP növekedéséhez idén a legnagyobb mértékben a fogyasztás járulhat hozzá, de a nettó export is segítheti azt. Ezzel szemben jövőre már a beruházások értéke is nőhet. A fogyasztás bővülését a növekvő átlagkereseteken és a csökkenő munkanélküliségen kívül a kormányzat fiskális politikai lépései is okozzák. Lényeges tehát, hogy a fogyasztás bővülése fenntartható módon, a növekvő rendelkezésre álló jövedelmek eredményeként történik, és nem a lakosság eladósodásának folyamánként. Érdemi inflációs nyomás nem várható, a pénzromlás átlagos mértéke az idén 0,8, jövőre 1,8 százalék lehet.

Nemzetközi folyamatok

A magyar gazdaság szempontjából kiemelkedő jelentősége van a világ többi részén zajló folyamatoknak, hiszen hazánk gazdasági teljesítményét kis, nyitott gazdaság lévén jelentősen meghatározza az export mértéke. Érdemes tehát áttekinteni, mi történt az elmúlt időszakban a világ azon régióiban, amelyekkel Magyarország különösen szoros gazdasági kapcsolatokat ápol.

Az Egyesült Államok gazdasága 2014 és 2015 negyedik negyedéve között 1,9 százalékkal bővült, így az éves növekedési ütem már harmadik negyedéve fo-

* A cikk a Századvég Gazdaságkutató Zrt. negyedéves Makrogazdasági monitor és konjunktúraelemzés című kiadványa alapján készült. Az előrejelzéshez felhasznált adatbázis március 8-án zárult le. *Készítette: György László, Isépy Tamás, Kutasi Gábor, Pálvölgyi Zsigmond, Regős Gábor, Mándli Marinetta, Quittner Péter.*

György László, a Századvég Gazdaságkutató Zrt. vezető közgazdásza.

E-mail cím: gyorgy@szazadveg.hu

Kutasi Gábor, a Századvég Gazdaságkutató Zrt. makrogazdasági kutatócsoport vezetője.

E-mail cím: kutasi@szazadveg.hu

Regős Gábor, a Századvég Gazdaságkutató Zrt. tudományos munkatársa.

E-mail cím: regos@szazadveg.hu

lyamatosan csökken. A visszaesés továbbra is a beruházások, azon belül is főként a nem lakásjellegű beruházások volumencsökkenésének következménye. A lakossági fogyasztás növekedési üteme 2,6 százalékra lassult. Öt év után először bővült egy százalékot meghaladó mértékben a kormányzati költségek volumene, elsősorban a védelmi kiadások miatt. Tovább nyílt az olló az amerikai export- és importvolumen között.

Az euróövezet és a teljes Európai Unió növekedési rátái 0,3, illetve 0,4 százalékot tettek ki, miközben az unió éves növekedési üteme enyhén csökkent. A növekedés szerkezetében a negyedévek között jelentős eltolódás történt a beruházások javára. Az Európai Bizottság februári előrejelzése alapján 2016 és 2017 folyamán az unió gazdasága 1,9 és 2 százalékos, míg az eurózóna kibocsátása 1,7 és 1,9 százalékos ütemben bővílhet.

Az Európai Központi Bank legutóbbi, március 10-i ülésén jelentősen enyhítette monetáris kondícióit. A Kormányzótanács 0,05 százalékról 0 százalékra csökkentette irányadó rátáját, miközben a kamatsatorna mindkét szélét lefelé tolta: a refinanszírozási hitelek kamatlábát 0,3-ről 0,25 százalékra, míg a betéti kamatlábat mínusz 0,3-ről mínusz 0,4 százalékra vágta vissza. A várakozásoknak megfelelően a testület tovább növelte az EKB mennyiségi lazítási programjának havi felvásárlási keretét.

Az előzetes piaci várakozásoknak megfelelően az Egyesült Államok jegybanki feladatait betöltő Fed kamatdöntő szerve, a Nyíltpiaci Bizottság (FOMC) decemberi ülésén – 2006 után először – ismét kamatot emelt, irányadó rátáját hét év után módította el a technikai zérónak tekintett 0–0,25 százalék közötti sávból. A döntést a munkanélküliségi ráta egyensúlyi szint környékére csökkenése, valamint az utóbbi évek év stabil, 2 százaléktól kissé elmaradó maginflációs mutatói indukálták.

A fejlett államok inflációs folyamatait továbbra is az alacsony nyersanyagárak, azokon belül is a kőolaj világpiaci árának utóbbi hónapokban regisztrált további csökkenése határozta meg. Az Egyesült Államokban a szeptemberi 0 százalékos éves fogyasztóiár-változást követően idén januárban már 1 százalékot meghaladó éves árnövekedést regisztráltak, amire legutóbb 2014 novemberében volt példa. Európában viszont a fogyasztói árak éves változása továbbra is alig haladja meg a nullát.

Az elmúlt hónapokban tovább folytatódott az amerikai munkaerőpiac erősödése, 2016 januárjában 1,6 százalékkal nőtt a foglalkoztatottak száma az egy évvel korábbihoz képest. A bővülés elsősorban a szolgáltató szektor, azon belül is a kiskereskedelem és vendéglátóipar megnövekedett munkaerőigényének köszönhető. Az amerikai munkanélküliségi ráta az elmúlt hónapokban kismértékben javult, ám a

4,9 százalékra csökkenő mutatónál kedvezőbb, hogy az utóbbi egy évben 12 százalékkal csökkent a gazdasági okból rész munkaidőben foglalkoztatottak száma, miközben az USA aktivitási rátája 0,3 százalékponttal emelkedett. Összességében megítélésünk szerint az amerikai munkaerőpiac jelenlegi állapota nem gátolja a Fed kamatemelési ciklusának folytatását, mert a munkanélküliségi ráta a következő évben is a korábban egyensúlyi szintként kommunikált 5 százalék körül maradhat.

Az Európai Unióban 2014 és 2015 harmadik negyedéve között 1,1 százalékkal nőtt a foglalkoztatottak száma, az éves bővülési ütem közel egy év után ismét gyorsult. Ezt továbbra is a szolgáltató szektor növekvő munkaerőigénye hajtja. A foglalkoztatás bővülésével párhuzamosan mind az eurózónában, mind a teljes unióban tovább csökkent a munkanélküliek állománya, a munkanélküliségi ráták januárban a két övezetben 10,3, illetve 8,9 százalékra mérséklődtek. A Visegrádi Együttműködés államai közül immár két éve hazánkban nő a legdinamikusabban a foglalkoztatottak állománya. Az Európai Bizottság legfrissebb, februári prognózisa szerint mind az eurózónában, mind a teljes unióban folytatódhatnak a kedvező munkaerő-piaci folyamatok. A következő két év során a foglalkoztatás mindkét régióban 1 százalék körüli ütemben bővíthet. Az eurózónában 10,5, az unióban 9 százalékra csökkenhet a munkanélküliek részaránya, míg 2017-ben a mutató 10,2, illetve 8,7 százalékra mérséklődhet.

Az Európai Bizottság előrejelzése szerint az unió GDP-arányos hiánymutatója a tavalyi 2,5 százalékról idén 2,2 százalékra, jövőre 1,8 százalékra csökkenhet, az eurózóna deficitje a következő években pár tized százalékponttal az uniós alatt maradhat. A német költségvetés a tavalyi évet többlettel zárta, ami a várakozások szerint egészen 2017 végéig fennmaradhat. A „schwarze Null” néven emlegetett egyensúly ellenzői azonban a német növekedés ennél rosszabb egyenleget is fenntarthatóvá tesz, így azt felesleges növekedési áldozatnak tekintik.

Legfőbb nyugat-európai partnereinknél várhatóan lassul a gazdasági növekedés üteme, míg keleti partnereinknél recesszió várható, részben az alacsony olajárak, részben az orosz–ukrán konfliktus miatt. Az Európai Unió gazdasági teljesítményét a laza monetáris politika és a javuló munkaerő-piaci helyzet a jövőben is fokozhatja, viszont Kína, Oroszország és az Egyesült Államok kedvezőtlenebb külső körülményeket teremthet a hazai növekedéshez. A külső kereslet pályája várakozásaink szerint 2016-ban és 2017-ben is pozitív trendet követhet. Meglehetősen vegyesen alakul ugyanakkor a várható növekedés 2016-ról 2017-re az egyes országokban. A dinamikája valószínűleg nem változik Németországban, Lengyelországban és az Egyesült Királyságban, ugyanakkor érezhetően javuló növekedésre számíthatunk Belgium,

Csehország, Franciaország, Szlovénia, Ukrajna és Oroszország esetében. Az ideinél kedvezőtlenebb kilátásokra számítunk 2017-re Spanyolország, Svédország és Kína esetében. Kockázatot jelent az Egyesült Államok esetlegesen tovább szigorodó monetáris politikája, amely fékezheti a növekedést.

A magyar gazdaság jelenlegi helyzete és várható fejlődési pályája

A magyar gazdaság éves növekedési üteme 2015. negyedik negyedévében meglepő mértékben gyorsult, megtörve az év korábbi időszakában tapasztalt lassulási trendet. A javuló teljesítmény visszaigazolta várakozásunkat. A Központi Statisztikai Hivatal által regisztrált 3,2 százalékos éves bázisú GDP-növekedés egyben azt is jelenti, hogy tizenkét hónap alatt az egy évvel korábbi előrejelzésünktől alig eltérve, decemberi prognózisunknak megfelelően, 2,9 százalékkal nőtt a gazdaság teljesítménye. A negyedik negyedévben a szezonálisan és naptárhatással kiigazított negyedéves bővülés 1 százalék volt, ami felülmúlja az előző három negyedév 0,6 százalékos ütemét. Folytatódik tehát a 2013-ban indult növekedési trend, amely során a magyar gazdaság a negyedik negyedévben mutatott teljesítménye alapján továbbra is dinamikusabban bővült, mint az EU egésze, de a régiós versenytársaktól továbbra is elmaradt.

Az GDP felhasználási oldalán az import esetében viszonylag egyenletes, míg a kivitel esetében lassuló növekedést regisztrált a KSH a negyedik negyedévben. Egyelőre csak a negyedéves adatokban fedezhető fel ez a lassulás. A tizenkét havi összesített exportbővülés meghaladta mind az előző év ütemét, mind az importbővülés éves mértékét. Ez azt jelenti, hogy a külső egyensúly szempontjából folytatódott a 2009 óta tartó kedvező strukturális elmozdulás. Ezzel együtt a növekedés súlypontja eltolódott a hazai fogyasztás és beruházás felé.

Az év utolsó három hónapjában a fogyasztói árak enyhe emelkedésnek indultak az előző negyedév stagnálása után. Az infláció növekedése a negyedik negyedévben folyamatos volt, az októberi 0,1 százalékról decemberre 0,9 százalékra gyorsult, majd januárban ugyanezen a szinten maradt, de februárban ismét jelentősen, 0,3 százalékra csökkent. 2015-ben az infláció összességében -0,1 százalék volt. Az inflációs nyomást jelentősen visszafogta az olajárak zuhanása. Az elmúlt hónapokban a lassú ütemben, de mégiscsak emelkedő árszínvonal irányába történt elmozdulást segítette, hogy a többütemű rezsicsökkentés beépült a bázisértékbe, ami így már nem okozott deflációs nyomást.

Korábbi előrejelzésünknek megfelelően a kibocsátási rés a negyedik negyedévben bezáródott, azaz a gazdaság tényleges kibocsátása most már kismértékben meghaladja a potenciálist. Ez azt jelenti, hogy a gazdaság ciklikus helyzete az előző negyedévekhez képest tovább javult, ami a korábbiaknál magasabb GDP-növekedésnek köszönhető. Mindez azt eredményezi, hogy megjelenik a gazdaságban a keresleti oldali inflációs nyomás, az inflációs ráta tehát lassan és fokozatosan elmozdulhat a jelenlegi nulla közeli szintjéről.

Tavaly tovább nőtt a foglalkoztatottság. A munkaerőpiac a korábbi negyedévekhez hasonlóan 2015 végén is számottevő mértékben bővült. A szezonálisan kiigazított adatok alapján a foglalkoztatottak száma 23 ezer fővel nőtt, ami a bővülő munkakeresletnek köszönhetően az aktívak 13 ezres emelkedésével párosult. A munkaerő-piaci részvétel gyorsabb bővülését elsősorban demográfiai tényezők akadályozzák, miközben az új munkahelyek létrejöttének belépést ösztönző hatása továbbra sem csökken. A bővülő foglalkoztatás és munkaerő-piaci részvétel eredményeképpen a foglalkoztatottak és az aktívak aránya 56,5, illetve 60,3 százalékra nőtt, megdöntve ezzel az előző negyedévben felállított két évtizedes csúcst. A munkanélküliség ennek hatására az év végére 6,3 százalékra csökkent, míg éves szinten a mutató értéke 6,8 százalék volt.

A bérek növekedési üteme az év végére jelentősen felgyorsult, a negyedik negyedévben a nemzetgazdasági bruttó átlagkereset éves viszonylatban 5,3 százalékkal emelkedett, éves szinten pedig 4,2 százalékkal. A fogyasztói árak alakulását figyelembe véve a reálkeresetek a negyedik negyedévben átlagosan 4,8, az év egészében 4,3 százalékkal emelkedtek az előző év azonos időszakához viszonyítva, ami meghaladja a GDP növekedési ütemét.

Márciusban a jegybank Monetáris Tanácsa meglepve a piacot, 15 bázisponttal 1,2 százalékosra csökkentette az alapkamatot. A jegybanki kommunikáció szerint a kamatvágás legalább egy alkalommal folytatódik. További, immár nem konvencionális eszköznek tekinthető a kamatfolyosó lefelé tolása és aszimmetrikus szűkítése, hiszen az O/N betéti kamat mínusz 0,05 százalékra, míg az egynapos jegybanki hitelkamat 1,45 százalékra csökkent.

Idén a fogyasztás húzhatja a magyar gazdaságot, 2016-ban 2,4 százalékos, 2017-ben 3 százalékos GDP-bővülésre számítunk. Ezt a növekvő átlagkereseteken és a csökkenő munkanélküliségen kívül a kormányzat fiskális politikai lépései is okozzák, amelynek keretében csökken az sija és növekszik a gyermekek után járó adókedvezmény a két gyermeket nevelő családok esetében. Fontosnak tartjuk kiemelni, hogy a fogyasztás bővülésére fenntartható módon, a növekvő rendelkezésre álló jö-

vedelmek terhére kerül sor, és nem a lakosság eladósodásának folyományaként. A külpiacok alakulását figyelembe véve 2016-ra 7,7 százalékos exportbővülést várunk. Majd 2017-ben az export növekedési üteme tovább mérséklődhet, várakozásaink szerint mindössze 6,1 százalék lesz. A várhatóan alacsonyabb exportnövekedés a legfontosabb külkereskedelmi partnereink mérsékelt növekedése mellett a feldolgozóipari kapacitások magas kihasználtságára is visszavezethető. Előrejelzésünk szerint 2016-ban az import növekedési üteme 6,9 százalék lesz, majd 2017-ben ennél is visszafogottabb, 5,5 százalék. A nettó export összességében a továbbiakban is pozitívan járul hozzá a magyar gazdaság növekedéséhez. A háztartások fogyasztása 2016-ban összességében 3,3 százalékkal bővülhet, 2017-ben pedig 3,1 százalékkal.

A beruházások 2016-ra várt csökkenését elsősorban az uniós támogatások idénre várható alacsonyabb lehívása okozza: a 2007 és 2013 közötti ciklus pályázatai már kifutottak, a 2014 és 2020 közötti ciklus lehívásai pedig fokozatosan indulnak meg. Ezt ugyanakkor ellensúlyozhatja az MNB Növekedési Hitelprogramjának III. üteme, a családi otthonteremtési kedvezmény és a monetáris lazítás. Összességében a beruházások 2,2 százalékos visszaesésére számítunk 2016-ban. Ezt követően, 2017-ben ismét bővülhet a beruházások volumene, számításaink szerint 2,5 százalékkal. A beruházási ráta a 2015-ös 21,3 százalék után 2016-ra 20,1, majd 2017-ben 20,0 százalékra mérséklődik a beruházásoknál dinamikusabban növekvő GDP miatt.

A 2016-ra vonatkozó inflációs előrejelzésünk (fogyasztóiár-index) 0,8 százalék, 2017-re vonatkozóan átlagosan 1,8 százalék, és a ráta 2017. negyedik negyedévére eléri a jegybank inflációs célsávjának az alját. Számításaink szerint a maginfláció 2016-ban éves szinten 1,6 százalék lehet, az utolsó negyedéves értékét 1,9 százalékra becsüljük. A mutató értéke 2017-ben tovább növekedhet: éves átlagban 2,0 százalékra számíthatunk, a negyedik negyedéves érték pedig 2,2 százalék lehet.

A tartósan alacsony inflációs környezetnek és inflációs várakozásoknak köszönhetően az MNB várhatóan továbbra is alacsony szinten tartja az alapkamatot, tehát nagyobb valószínűségét látjuk egy további lazításnak, mint egy szigorításnak. Az EKB által bejelentett újabb lazítások erre ösztönözhetik az MNB-t, és a jegybanki kommunikáció is erre utal. A legvalószínűbbnek azt tartjuk, hogy a magyar monetáris politika az alapkamatot tovább csökkenti: értéke 1,05 százalék lehet, de az sem kizárt, hogy 1 százalék alá kerül.

A munkaerőpiac javuló trendje az idei és a jövő évben is folytatódik. A kedvező konjunkturális környezet következtében a magánszektor által foglalkoztatottak száma 2016-ban mintegy 40 ezer fővel nőhet. A rá következő 2017-es év folyamán a felgyorsuló gazdasági növekedésnek köszönhetően további 60 ezer új állás megjele-

nésére van potenciálisan lehetőség a versenyszférában. Így összességében az előrejelzési időhorizont végéig a vállalkozások akár 100 ezer új munkahely létrejöttéhez járulhatnak hozzá. Mindez kiegészül a közszférában dolgozók számának összesen 25 ezres emelkedésével. Az aktivitás is számottevően bővülhet az elkövetkező két évben, számításaink szerint 90 ezer fővel. Ezzel együtt a munkanélküliségi ráta tovább csökken, átlagos értéke 2016-ban 6, az azt követő évben pedig 5,8 százalékra mérséklődhet. A 2009-es válsághoz képest ezzel megfeleződik a munkanélküliség, és 6 százalékponttal bővül mind a foglalkoztatottság, mind az aktivitás. A bruttó nemzetgazdasági átlagbér 2016-ban és 2017-ben egyaránt jelentős mértékben emelkedik. Az éves növekedési ütem idén 4,5, jövőre pedig 4,7 százalék körül alakul. A reálbérek esetében 2016-ra 3,7, 2017-re 2,9 százalékos növekedést prognosztizálunk.

Az egyensúlyi helyzet (kölségvetés és fizetési mérleg) várható alakulása

Az államháztartás központi alrendszere a 2015. évi előzetes adatok szerint 1218,6 milliárd forint hiánnyal zárt. A központi költségvetés 1195,9 milliárd forintos hiányt, a társadalombiztosítás pénzügyi alapjai 24,9 milliárd forintos deficitet, az elkülönített állami pénzalapok 2,2 milliárd forintos többletet halmoztak fel. A pénzforgalmi hiány az év végére a tervezett (módosított) hiánycélnál 326,2 milliárd forinttal magasabban alakult, aminek legfontosabb oka, hogy 560 milliárd forint korábban megítélt, de teljes egészében még nem folyósított uniós forrás késett, emiatt a bevételi oldal egyes sorai alulteljesültek. Azonban a maastrichti szabályok értelmében ezeket teljesült tételként kell elszámolni. Másrészt az év egészében domináló kedvező gazdasági trendek és a kormányzati intézkedések gazdaságfűhívő hatásának eredményeképpen 848 milliárd forinttal felülteljesültek a főbb adóbevételek, javítva az egyenleget. Összességében az államháztartás GDP-arányos hiánya a tervezettnél is kedvezőbben alakult, 1,9 százalék volt.

2016 első két hónapjában az államháztartás központi alrendszere 14,8 milliárd forint többlettel zárt, szemben a tavalyi 310,7 milliárd forintos hiánnyal. A központi alrendszer kiemelkedő eredménye – 1998 óta nem volt erre példa – a központi költségvetés 63,7 milliárd forintos hiányából, a társadalombiztosítás pénzügyi alapjainak 36,3 milliárd forintos és az elkülönített állami pénzalapok 42,2 milliárd forintos többletéből ered. Az első kéthavi teljesüléshez a február 77,4 milliárd forintos deficittel járult hozzá, ami lényegesen alacsonyabb az elmúlt év azonos időszakának 256,9 milliárd forintos hiányánál.

Az egyenleget pozitívan befolyásoló tényezők között elsősorban az adó- és járulékbévételek (például: jövedéki adó, szja, járulékok) növekedését, valamint a kiadási oldal csökkenését kell megemlíteni. Tekintve, hogy az első kéthavi adatokból nem lehet megalapozott következtetéseket levonni, ráadásul az elmúlt évekhez hasonlóan a kiadások és bevételek teljesülésének időben eltérő eloszlása miatt a hiány pályájának lefutása idén sem időarányos, éves prognózisunkat a 2015. évi tényadatokra, valamint az aktualizált makrogazdasági modellünkre építve készítettük el. Ennek alapján 2016-ra 1,6 százalékos költségvetési hiányt jelzünk előre. A negyedik éve jelentős mértékben a maastrichti konvergenciakritérium alatt teljesülő hiány a magyar gazdaságpolitika hitelességét mutatja, ami az államadósság és a kamatkidadások csökkenését eredményezi.

Az államháztartás 2016. december 31-ére tervezett adóssága 25 898,5 milliárd forint, az államadósság-mutató mértéke 73,2 százalék lehet (303,7 forint/euró, 289,4 forint/svájci frank és 276,3 forint/amerikai dollár árfolyam mellett). Az államadósság alakulásának 2016-tól már nemcsak az Alaptörvényben foglalt feltételeknek, a változatlan árfolyamon számolt GDP-arányos ráta csökkenésének kell megfelelnie, hanem az Európai Unió úgynevezett egyhuszados szabályának is eleget kell tennie. Ennek értelmében a GDP-arányos államadósságot a hazai össztermék 60 százalékát meghaladó részének egyhuszadával kell csökkenteni. Intézetünk előrejelzése szerint a 2016-os államadósság a GDP 73,2 százalékára csökkenhet.

Mind a költségvetési egyensúly fokozatos javulása, mind a GDP-arányos államadósság csökkenő trendje kis lépésekben segíti azt a 2010 óta tartó, hosszú távú strukturális törekvést, hogy az (állam)adósság fenntartható módon finanszírozható legyen, és ne nyomja agyon a gazdasági növekedést.

Legfrissebb előrejelzésünk szerint 2016-ban mind az export, mind az import növekedésére számítunk, de az előbbi növekedésének a volumene várakozásaink szerint meghaladhatja az utóbbiét. A javuló külső kilátásoknak megfelelően így a nettó export pozitívan járul hozzá a nettó finanszírozási képességhez és a folyó fizetési mérleg egyenlegéhez. Gyengíti ugyanakkor a folyó fizetési mérleg GDP-arányos egyenlegét az a tény, hogy a jövedelemkiáramlás a javuló gazdaság – és így a jobb profitkilátások – miatt várhatóan növekedni fog. Összességében azonban a folyó fizetési mérleg további erősödése javítja hazánk külső egyensúlyát. A tőkemérlegben azonban jelentős csökkenésre számítunk 2016-ban, elsősorban az uniós támogatások 2015-ösnél jóval alacsonyabb várható lehívása miatt. Összességében 2016-ra 7,6 százalékos külső finanszírozási képességet prognosztizálunk.

Makrogazdasági mutatók és előrejelzések

Megnevezés	2015		2016		2016		2016		2016	
	Tény	GKI Gazdaságkutató Zrt.	GKI Gazdaságkutató Zrt.	Kopint-Tárki Zrt.	MNB	Pénzügykutató Zrt.	Százdvég Gazdaságkutató Zrt.			
GDP (előző év = 100)	102,9	102,3	102,4	102,8	102,3	102,3	102,4			
GDP belföldi felhasználása (előző év = 100)	101,9	101	101,4	102,3	101,2	101,2	100,9			
Háztartások végső fogyasztása (előző év = 100)	102,6	103	102,9	103,5	102,5	102,5	103,3			
Bruttó állóeszköz-felhalmozás (előző év = 100)	101,9	95	98,0	100,3	98,0	98,0	97,8			
Export (áru + szolgáltatás) (előző év = 100)	108,4	106	107,2	106,3	106,0	106,0	107,7			
Import (áru + szolgáltatás) (előző év = 100)	107,4	105,5	106,6	106,1	105,9	105,9	106,9			
Fogyasztóiár-index éves átlaga (előző év = 100)	99,9	100,8	100,0	100,3	100,6	100,6	100,8			
Fogyasztóiár-index az év végén (előző év december = 100)	100,9	101,6	101,2	101,5	101,3	101,3	101,3			
Folyó fizetési mérleg egyenlege (a GDP százalékában)	4,6	5,1	5,4	5,7	5,0	5,0	5,3			
Folyó fizetési és a tőkémérleg együttes egyenlege (a GDP százalékában)	8,8	6,4	6,6	8,4	+6,8	+6,8	7,6			
Külkereskedelmi áruforgalom egyenlege (milliárd euró)	8,1	9,0	8,8	nem publikáljuk	+10,8	+10,8	9,4			
Közvetlen működőtőke-befektetés Magyarországon (átfolyó tőkéktől és eszközpórtfólió-átrendezéstől megtisztított adatok, milliárd euró)	0,2	1,2	0,8	nem publikáljuk	+1,0	+1,0	nincs adat			

Megnevezés	2015		GKI Gazdaságkutató Zrt.		Kopint-Tárki Zrt.		MNB		Pénzügykutató Zrt.		Századvég Gazdaságkutató Zrt.	
	Tény		2016		2016		2016		2016		2016	
Államháztartás egyenlege a GDP százalékában (ESA-2010)	-1,9		-2,3		-2,0		-1,8		-2,1		-1,6	
Rövid távú kamatok (3 hó), időszak vége (%)	0,8		0,8		0,9		nem publikáljuk		1,1		0,7	
Hosszú távú kamatok (10 év), időszak vége (%)	3,3		3,0		3,0		nem publikáljuk		3,0		nincs adat	
MNB jegybanki alapkamat az év végén (%)	1,35		0,9		0,9		nem publikáljuk		1,0		1,05	
A forint/euró árfolyama (éves átlag)	309		315		313		nem publikáljuk		315,0		311	
Bruttó átlagkereset változása ¹ (%)	4,2		4,5		4,2		4,6		4,7		4,5	
Reálkereset változása (%)	4,3		5,2		5,6		4,3		5,7		3,7	
Foglalkoztatási arány (15-74 éves korosztály) (%) éves átlag ²	55,9		60,5				56,7		56,9		57	
Alkalmazottak számának változása (%), éves átlag ³	2,7		1,1		2,0		nem publikáljuk		2,0		1,9	
Munkanélküliség rátája (%), éves átlag ³	6,8		6,5		6,0		6,5		5,9		6,0	

Megjegyzések a táblázat adataihoz:

¹ Teljes nemzetgazdaságra vonatkozó adat.

² A KSH Munkaerő-felmérés szerint.

³ A KSH Intézményi munkaügyi statisztika adatai szerint.

A KOPINT Konjunktúra Kutatási Alapítvány, a **Külgazdaság** c. folyóirat kiadója az alábbi kéréssel fordul a szakma képviselőihez, illetve a
LAP OLVASÓIHOZ:

2016. évi személyi jövedelemadójának 1%-át fordítsa a közgazdasági kutatás, illetve a Külgazdaság folyóirat támogatására. Adóbevallásánál kedvezményezettként jelölje meg a

KOPINT Konjunktúra Kutatási Alapítványt.

Adószámunk: 19659963-2-42

Számlavezető bank, számlaszám:

CIB Bank Zrt., 11100104-19659963-10000001

Gránit Bank 12100011-10219412

Az alapítvány székhelye: 1065 Bp. Nagymező utca 37–39.

Az alapítványt a KOPINT-DATORG Rt. hozta létre 1991-ben, 2001 óta közhasznú alapítványként működik és az Alapító okiratban rögzített tevékenységi körben az alábbi feladatokat látja el:

- Ösztöndíjak, pályadíjak odaítélésével a közgazdasági kutatást, kutatókat támogatja.
- Kutatói pályára készülő egyetemistáknak ösztöndíjat ad.
- Biztosítja a Külgazdaság szakmai folyóirat működési feltételeit.
- Rendszeresen pályázik nemzetközi kutatási pénzekért, pótlólagos forrásokat teremtve a közgazdasági kutatás számára.
- Hozzájárul diákok, kutatók nemzetközi tanulmányainak finanszírozásához.
- Közgazdasági könyvek megjelentetését finanszírozza.
- Az alapítvány fenntartója a KOPINT-DATORG Gazdaságfejlesztési Szakközépiskolának, amely érettségizett fiataloknak nyújt szakirányú képzést

A felajánlásokat az alapítvány a fenti célokra kívánja fordítani, s a törvényben előírt kötelezettségénél fogva az adományokkal a nyilvánosság előtt el fog számolni.

Tevékenységünkről bővebb információt nyújt az alapítvány honlapja, amelynek címe: www.kopintalapitvany.hu

Minden további kérdésére szívesen válaszolunk.

Nagy Katalin

ügyvezető igazgató

katalin.nagy@found.datanet.hu

309–2644

Palócz Éva

kurátor

palocz@kopint-tarki.hu

309–2695

Rendelkező nyilatkozat a befizetett adó 1 százalékáról

A kedvezményezett adószáma: **19659963-2-42**

A kedvezményezett neve: **KOPINT Konjunktúra Kutatási Alapítvány**

A kedvezményezett székhelye: **1065 Bp. Nagymező utca 37–39.**

A fiskális paktum helye és szerepe az európai válságrendezésben*

BENCZES ISTVÁN

*A szabályalapú gazdaságpolitika és az intenzív kormánykozás az Európai Unió elmúlt negyedszázados fejlődésének meghatározó építőelemei voltak. Nem véletlen ezért, hogy a 2008-ban Európát is elérő gazdasági és pénzügyi válságra adott válaszok jelentős részben maguk is a tagállami politikai vezetőkől érkeztek és elsősorban a költségvetési politika mozgásterét kívánták korlátozni. A cikk bemutatja, hogy a 2012-ben német nyomásra elfogadott fiskális paktum mint kormányközi szerződés minden korábbinál szigorúbb peremfeltételek között elsősorban a már meglévő minimalista kormányzási rendszer tökéletlenségeinek kivédésére, a már elért eredmények konszolidálására törekszik. A széles értelemben vett politikai szolidaritás igényét felváltotta egyfajta eszköz- és hatékonyságközpontú szemlélet, amely az igazodás és alkalmazkodás terhét a tagállamokra hárítja úgy, hogy közben jelentősen korlátozza a nemzeti szuverenitást.**

Journal of Economic Literature (JEL) kód: E02, E62, H60.

Az európai szuverén adósságválság mélypontján, 2011 tavaszán–nyarán úgy tűnt, hogy az EU tagállamainak vezetői végre tartalommal töltik meg az alapszerződés „egyre szorosabb egység” (*ever closer union*) kitételét és valós elmozdulás történik a közös felelősségvállalásra építő Európa irányába. Az elképzelések széles tárháza kapott akkor figyelmet: méretes közös költségvetés, közös adók, kimentési alap, eurókötvények stb. (*Andor*, 2013, *Beetsma és Gradus*, 2012, *Csaba*, 2013, *Fuest*

* A cikk korábbi változatai elhangzottak az Aston University Aston Centre for Europe intézeti előadásán (2015. október 29.), valamint a Tagállami integrációs modellek konferencián (MTA, Budapest, 2015. november 23.). A szerző köszöni az előadásokon kapott hasznos észrevételeket, megjegyzéseket.

Benczes István, a Budapesti Corvinus Egyetem Világgazdasági Intézetének egyetemi tanára.
E-mail cím: istvan.benczes@uni-corvinus.hu

és Peichel, 2012, Losoncz, 2014, Marzinotto, Sapir és Wolff, 2011).¹ Konszenzus látszott kirajzolódni abban, hogy a Gazdasági és Monetáris Unió (GMU) monetáris pillére kiegészítéseként – a neofunkcionalista integrációs elméletek tovagyűrűző hatásainak megfelelően (Haas, 1958) – szükségszerűen ki kell építeni a most még hiányzó és az 1989-es Delors-jelentésben gyakorlatilag figyelmen kívül hagyott gazdasági pillért is (Delors, 1989).² A GMU egészét átfogó kormányzási rend és az ahhoz illeszkedő, nagyságrendjében is erőteljes elköteleződést mutató transzfer-mechanizmus a válság árnyékában mind kedvezőbb fényben tűnt fel – annak ellenére, hogy mindez nyilvánvalóan együtt járt volna a gazdasági és politikai szuverenitás bizonyos fokú feladásával is.

A válság intenzitásának mérséklődésével azonban a lelkesedés is alábbhagyott, és ma már nem fogalmazódnak meg egyértelmű kiállások nemhogy a politikai, de igazán még csak a gazdasági unió mellett sem. Még a közös kimentési alapként funkcionáló európai stabilitási mechanizmus (ESM) is, ami normál esetben a nemzetekfelettséget erősítő intézményi megoldás lehetett volna, az EU-n kívül jött létre egy kormányközi szerződéssel. A hatos törvénycsomag és az európaktum sem igazolták vissza a korábbi optimizmust, sokkal inkább tükrözték az ún. maas-trichti kompromisszum továbbélését, vagyis a kompetenciák határozott megosztását a nemzetek feletti és a nemzetek közötti szinteken (Fabbrini, 2013).

Meglepő – és talán megkockáztatható, hogy paradox – módon azonban éppen egy (újabb) kormányközi egyezmény, a *Szerződés a gazdasági és monetáris unióbeli stabilitásról, koordinációról és kormányzásról* (továbbiakban: Szerződés) csökkentette minden korábbinál erőteljesebb mértékben a nemzeti szuverenitást. Mint megmutatjuk, a Szerződés sokkal inkább a német igények kiszolgálását jelentette, mint a 2011 nyarán megfogalmazott ideák valós megformálását. Az új egyezmény olyan megoldások sorozatával gazdagította az uniós közpolitika-formálás eszköztárát, amelyek elsősorban a már meglévő (minimalista) kormányzási rendszer tökéletlenségeinek kiküszöbölésére, illetve a már elért eredmények konszolidálására törekednek. A gyakorlatban mindez a már bevált formulák és mechanizmusok tökéletesítését jelentette, minden korábbinál szigorúbb peremfeltételek között. A széles értelemben vett politikai szolidaritás igényét felváltotta egyfajta eszköz- és hatékonyságközpontú szemlélet.

¹ De nem csak az akadémiai irodalomban bontakozott ki konszenzus. *Angela Merkel* [2011] a német alsóházban tartott beszédében így fogalmazott: „Nemcsak beszélünk a fiskális unióról, hanem elkezdjük azt építeni.”

² *Bod Péter Ákos* [2015] jegyzi meg, hogy *Lámfalussy Sándor* mint a Delors-csapat tagja írt ugyan ennek szükségességéről, de mint ismert, súlytalan maradt e felvetés.

Mindez tökéletesen illeszkedik abba a 25 évvel ezelőtt indult folyamatba, amely a legkisebb közös többszörös elvén nyugszik. A Delors-jelentés napvilágra kerülésekor, illetve a maastrichti felkészülési folyamat (az euróra történő átállás) éveiben már komoly szakmai vita folyt arról, hogy milyen módon lehetséges és célszerű korlátozni a diszkrecionális költségvetési politika mozgásterét.³ Az 1990-es évektől indulóan a fiskális fegyelem megeremtésére az országok vagy 1. a fiskális eljárások (a költségvetés tervezése, elfogadása és kivitelezése) reformja mellett köteleződtek el, az esetek legtöbbszörében megerősítve a pénzügyminiszter pozícióját az ágazati (ún. költséges) minisztériumok rovására, továbbá többéves makrogazdasági kiigazítási terveket készítettek, illetve költségvetési tanácsot állítottak fel; vagy 2. számszerű formában meghatározott korlátokat fogantatosítottak.

Azt ugyan nem lehet állítani, hogy egyértelmű szakmai konszenzus alakult volna ki a „szabály- vagy intézményi reform” vitában, ám a véleményformálók legtöbbször a költségvetési intézmények, illetve döntési eljárások, mechanizmusok át-alkalításában látta a fiskális fegyelem megeremtésének hatékony és távlatos módját (lásd: *Hagen*, 1992 vagy *Wyplosz*, 2002). Érvelésük szerint demokratikus viszonyok között a töredezett, sokszereplős döntési folyamat externális hatásokra vezet, az éves államháztartási hiány politikailag motivált tartósítását, az adósságráta folyamatos emelkedését eredményezve (*Drazen*, 2000, *Persson* és *Tabellini*, 2000). Az éves költségvetés tervezésének, elfogadásának és kivitelezésének folyamatát alkusorozatként értelmezik e szerzők, és arra vizsgálódnak rá, hogy az alku szereplői rendre az ún. közalapproblémával szembesülnek, ami állandósítja a hiányt és magasan tartja az államadósságot. A költségvetési alkufolyamat racionalizálásának célja a „deficitre való hajlam” feloldása, az externális hatások belsővé tétele (*Alesina* és *Perotti*, 1996, *Hagen* és *Harden*, 1996). A numerikus formában definiált fiskális szabályokat pedig e szerzők legtöbbször azért is csak második (harmadik) legjobb megoldásnak tekintette, mert azok jellegüknél fogva kényszerzubbonyt jelentenek a mindenkori kormányok számára. Ha pedig a rugalmasságnak engedve túl sok a kibúvó, akkor a szabály hitelessége sérül (*Kennedy*, *Robbins* és *Delorme*, 2001).

A fejlett és fejlődő világ államainak többsége mindezek ellenére az egyszerűbben kivitelezhető és (rövid távon) kevesebb konfliktust generáló fiskális szabályok alkalmazását választotta a költségvetési politika korlátok közé szorítására (IMF, 2009). A tervezési folyamat racionalizálása csak az országok viszonylag kisebb csoportjára

³ Az indulás éveiben a nemzeti szinten maradó fiskális politikával szembeni bizalmatlanságot elsősorban az táplálta, hogy az indokolatlan mértékű deficitfinanszírozás és adósságvállalás inflációhoz vezet, ami a közös valutát használók egészére áttérjedve a zóna stabilitását ássa majd alá.

(az angolszász országokra) volt jellemző. A javasolt intézményi megoldások (azaz a tagállami költségvetési alkufolyamat reformja) a Gazdasági és Monetáris Unió létrehozásának idején az Európai Unió országai számára nem jelenthettek reális alternatívát. A költségvetési folyamat döntési eljárásainak átszabása, új intézményi formák kialakítása ugyanis jelentős kihívás elé állították volna mind a tagállamokat, mind pedig az európai uniós szervezeteket. Vagy delegálni kellett volna ugyanis bizonyos nemzeti jogköröket nemzetek feletti szintre, ezáltal (tovább) csorbítva a tagállami szuverenitást – például a közös költségvetés növelésével vagy valamely közösségi szerv (például az Európai Bizottság) erősítésével –, vagy nem erősítve a szupranacionális szintet, az egyes nemzetek szintjén kellett volna közelíteni, esetleg egységesíteni a költségvetés tervezési, döntési és kivitelezési folyamatait (Benczes, 2004).

A kora kilencvenes években azonban sem az első (szupranacionális szint erősítése), sem pedig a második (átfogó tagállami szintű reformok) lehetőségre nem volt nyitott az Európai Unió – pontosabban annak tagállamai. A közös költségvetés növelése, vagy a bizottság szerepének további erősítése a politikai unió irányába mutató lépés lett volna, ami akkor nem volt napirenden az EU-ban, sőt az akkor még csak 12, majd 15 tagú EU kilátásba helyezett bővítése csak még nagyobb bizonytalanságot hozott e tekintetben. A reálisabbnak tetsző és a hivatkozott szerzők többsége által igényelt második megoldás esetében pedig nem csupán arról (lett) volna szó, hogy a költségvetési folyamat eljárásait harmonizálják, egységesítik a felek. A nemzeti szintű költségvetés eljárási és döntési folyamatai ugyanis nem tekinthetők exogénnek abban az értelemben, hogy azt az adott ország történelmi sajátosságai, alkotmányos berendezkedése, úgy mint választási és párt- stb. rendszere határozzák meg.⁴ Az intézményi szintű reformok ezért az országok jelentős részében – bizonyos korlátok között – felérték volna egy alkotmányozási folyamattal. Erre azonban szintén nem volt fogadókészség (elég csak a néhány ezer szavazaton múló francia népszavazásra gondolni a maastrichti szerződésről). Egyszerűbbnek tűnt ezért a Gazdasági és Monetáris Uniónak csak a monetáris pillérét megépíteni, amelyet ma

⁴ Nem véletlen ezért, hogy jellemzően két különböző reformmegoldást kínálnak e szerzők (lásd különösen: *Alesina és Perotti*, 1996). Az egypárti kormányok esetében (plurális választási rendszerekben) az ún. delegációs eljárást javasolják, ahol a pénzügyminiszter vagy a miniszterelnök joga, hogy felügyelje a költségvetési folyamat egészét. A költséges miniszterek ebben a felállásban a pénzügyminiszter teljes kontrollja alatt működnek, világos hierarchiába szervezve. A másik megoldás koalíciós kormányok számára lehet kedvező, amely az arányos választási rendszerekre jellemző. A koalíciós pártok a kormányzat működését nem ad hoc módon szervezik, hanem szerződéses alapokra helyezik a jogok és kötelezettségek világos elhatárolása mellett. A szerződés explicit formában is rögzíthet valamilyen mennyiségi célt a fiskális politikára vonatkozóan, amelyet akár egy ún. többéves program keretében fogadhatnak el az érdekeltek.

a nemzetek felett álló Európai Központi Bank jelenít meg. A gazdasági pillért pedig igyekeztek a működéshez szükséges minimum szintjén tartani.⁵

Válságkezelés és fiskális szigor: a fiskális paktum

A 2008-ban Európát is elérő pénzügyi és gazdasági válság visszavonhatatlanul megmutatta, hogy a tagállamok nem képesek elszigetelni magukat egy esetleges fertőzéstől. Az egy-egy tagállamot sújtó sokk negatív következményei átragadhatnak más tagállamokra is, aláásva a teljes eurózóna stabilitását. 2010. május 9-én döntés született arról, hogy az ad hoc kimentések helyett az EU három pilléren nyugvó pénzügyi infrastruktúrát helyez működésbe a jövőben (ECOFIN, 2010).⁶ Az európai pénzügyi stabilitási eszköz részvénytársasági formában alakult meg (ahol a részvényesek maguk az eurózóna tagállamai), míg az európai pénzügyi stabilizációs mechanizmus közvetlenül az EU hitelezési kapacitásainak növelésére jött létre rendelet útján (Tanács, 407/2010/EU-rendelete). Ezenkívül harmadik pilléreként a Nemzetközi Valutaalap is beszállt a kimentésbe.⁷ A pénzügyi támogatásért cserében a bajba jutott államnak már a jelentkezéskor jeleznie kellett, hogy milyen konkrét kiigazító lépéseket tervez. 2012. október 8-án azután ezen átmeneti intézkedések helyébe lépett az állandó kimentési mechanizmus, az európai stabilitási mechanizmus. Sajátossága, hogy forrásai közvetlenül a bankrendszer kimentésére is használhatók (konkrétan ez történt Spanyolország esetében).

A megelőzést (és elrettentést) is többpilléres rendszer támogatja az új kormányzási rendszerben. Előbb 2011. szeptember 7-én az Európai Tanács az ún. európai szemeszterről állapodott meg. Mindmáig gyakorlatilag ez tekinthető az egyetlen olyan konkrét lépésnek, amelyben a „szabályok vagy intézmények” vitában az unió egyértelműen a költségvetési intézmények és mechanizmusok összehangolása és erősítése mellett foglalt állást. A sorban következő, a megelőzést szolgáló elemek ugyanakkor

⁵ E „szükséges minimum” sem volt azonban kevés. A felek megállapodtak, hogy kölcsönösen monitorozzák a fiskális politika tagállami teljesítményét, baj esetén nem nyúlnak sem a monetizálás, sem pedig a tagállami kisegítés eszközeihez (a híres-hírhedt ki nem mentési záradék), illetve intézményesítették a túlzottdeficit-eljárást, amelynek eleme a hiányra és az államadósságra megállapított felső érték.

⁶ Erre lehetőséget az EUMSZ 122. cikke (2) adott, amely kimondja, hogy egy tagállam uniós pénzügyi támogatásban részesülhet, amennyiben olyan rendkívüli események nehezítik működését, amelyekre nincs hatása.

⁷ E hárompilléres mechanizmus kínált pénzügyi segítségnyújtást Írországnak, Görögországnak és Portugáliának.

már egyértelműen a korábbi tradíció, a szabályalapú gazdaságpolitika melletti kiálást erősítik minden korábban elképzelhető mértéken túl. 2011 decemberében lépett hatályba az ún. hatos törvénycsomag, amely öt rendelet és egy direktíva összefoglaló neve. Célja kettős: a stabilitási és növekedési paktum prevenció és elrettentő pilléreinek jelentős megerősítése, valamint a versenyképesség erősítése céljából az uniós figyelemmel kíséresi, ellenőrzési, valamint büntetési mechanizmusoknak a közpénzügyeken túli területekre való kiterjesztése.⁸ 2013 májusától él az ún. kettős csomag (lényegileg két uniós rendelet: 472/2013/EU és 473/2013/EU), amely előírja, hogy a bajba jutott államoknak a bizottság útmutatásai alapján szigorú kiigazító programot kell elfogadniuk, hogy ne veszélyeztessék az eurózána egészének stabilitását. Pénzügyi támogatáshoz csak akkor juthat a tagállam, ha felvállalja a bizottság által szükségesnek tartott fiskális, szerkezeti és pénzügyi reformokat.

A szabályalapú gazdaságpolitikai koordináció legerőteljesebben a 2012 márciusában elfogadott, majd 2013. január 1-jén életbe lépett Szerződés a Gazdasági és Monetáris Unióbéli stabilitásról, koordinációról és kormányzásról szóló egyezményben, pontosabban annak III. címében, a költségvetési paktum részben köszönt vissza (Szerződés, 2012).⁹ A szerződés túllépett a hatos törvénycsomag által frissített stabilitási és növekedési egyezményen, hiszen immár a nemzeti szintű szabályalkalmazást is kötelezővé tette. Ám elfogadása nem egyszerűen még összetettebbé tette az új gazdasági kormányzást, hanem – mint megmutatjuk – jelentős ellentmondásokkal is terhelte azt.

A fiskális paktum rendelkezései

Az új egyezmény egyszerre három fronton is újat hozott: egyrészt minden korábbinál szigorúbb, a kiegyensúlyozott költségvetést megcélzó fiskális szabályt alkotott meg, másrészt a szabályt magas szintű nemzeti jogforrásokba ülteti, harmadrészt nem teljesítés esetére bevonja az Európai Bíróságot is.

Az egyezmény a következő szabályokat nevesíti: „a szerződő fél államháztartási egyensúlyának egyensúlyban kell lennie vagy többletet kell mutatnia” [Szerződés, 3. cikk (1a)]. Ez önmagában nem új, hiszen már a stabilitási és növekedési egyezmény eredeti, 1997-es verziója is hasonlóképpen fogalmazott (1467/1997/EK rendelet). Ami új, az az egyensúlyi pozíció konkrét meghatározása: a „szabályt betartottnak kell tekinteni, ha az államháztartás éves strukturális egyenlege megfelel a felülvizs-

⁸ Ez utóbbira makrogazdasági egyensúlytalansági mechanizmusként hivatkoznak.

⁹ A továbbiakban közismertebb nevén, fiskális paktumként utalunk az egyezményre.

gált stabilitási és növekedési paktumban meghatározott országspecifikus középtávú célkitűzésnek, ugyanakkor a strukturális hiány alsó határa a piaci áron számított bruttó hazai termék 0,5%-a” [Szerződés, 3. cikk (1b)].¹⁰ A tagállamok vállalják a minden egyes tagország számára meghatározott középtávú célkitűzéshez való gyors közelítést, amelynek tényleges sebességére a bizottság tesz javaslatot, figyelembe véve az országspecifikus fenntarthatósági kockázatokat. A középtávú célkitűzéstől csak rendkívüli esetben [lásd: Szerződés, 3. cikk (3b)] és csak átmeneti időre térhetnek el az eurózóna tagországai.

Az egyenlegszabály mellett adósságszabályt is tartalmaz a fiskális paktum, ami voltaképpen megismétli a megújított stabilitási egyezmény adósságcsökkentésre vonatkozó előírásait. A 2011. évi reform egyik legnagyobb erejű döntése éppen ahhoz kapcsolódott, hogy míg korábban a fiskális szigor szinte kizárólag az éves egyenleg alakulása alapján ítélte meg az EU, addig a hatos törvénycsomag részeként megvalósított, a stabilitási paktum rendelkezéseit szigorítani hivatott előírások már a közpénzügyi fenntarthatóságra koncentráltak és az adósságállomány stabilizálását követelték meg. Ennek megfelelően a szerződés is a 60% feletti rész évenként egyhuzaddal történő mérséklését kívánja meg a felektől.¹¹

De nem egyszerűen szigorúbb és komplexebb szabályegyüttest foganatosított a fiskális paktum. A szerződés arra szorítja a részes államokat, hogy a fiskális szabályokat kötelező érvénnyel és tartósan építsék be saját nemzeti joganyagukba, lehetőleg alkotmányban rögzítve azokat [Szerződés 3 cikk (2)]: „Az (1) bekezdésben rögzített szabályok a szerződő felek nemzeti jogában e szerződés hatálybalépése után legkésőbb egy évvel hatályba lépnek kötelező erejű, állandó jellegű, lehetőség szerint alkotmányos vagy olyan más rendelkezések formájában, amelyeknek a nemzeti költségvetési folyamatban való maradéktalan betartása és teljesítése egyéb módon garantált.” Így megszűnik az a korábbi gyakorlat, amely szerint csak nemzetek feletti, azaz uniós szintű szabályok – a stabilitási és növekedési paktum előírásai – szorították fegyelemre a tagállamokat. Mostantól minden részes tagállam köteles saját jogrendszerébe közvetlenül is átültetni a költségvetési szabályokat.

¹⁰ Azon tagállamok esetében, ahol a bruttó adósságállomány „jelentősen alacsonyabb, mint 60%, és az államháztartás hosszú távú fenntarthatóságával kapcsolatos kockázatok alacsonyak”, a strukturális hiánycél 1%. [Szerződés, 3 cikk (1d)]

¹¹ „Amennyiben valamely szerződő fél államadósságának a bruttó hazai termékhez viszonyított aránya meghaladja a [...] 60%-os referenciaértéket, azt a szerződő fél főszabály szerint évente átlagosan egyhuzad résszel csökkenti, a túlzott hiány esetén követendő eljárás végrehajtásának felgyorsításáról és pontosításáról szóló, a 2011. november 8-i 1177/2011/EU tanácsi rendelettel módosított 1997. július 7-i 1467/97/EK tanácsi rendelet 2. cikkében előírtak szerint” (Szerződés, 4. cikk).

Korábban említettük, hogy az intézményi reformokat a kilencvenes évek elején az akkori tagok éppen azért nem pártolták, mert azok nagy valószínűség szerint alkotmányozási kérdéseket vetettek volna fel, amit a felek egész egyszerűen nem kívántak felvállalni. Sokkal egyszerűbbnek és kevésbé konfliktusos megoldásnak tűnt numerikus szabályok formájában korlátokat szabni a költségvetési politikára vonatkozóan, annak betartatását egyfelől a piacokra (amelyek a várakozások szerint az eltérést magasabb felárral büntették volna), másfelől a gazdasági és pénzügyminisztereket tömörítő tanácsra, az ECOFIN-re bízni. Most azonban egy kormányközi szerződés (tehát nem is EU-s jogforrás) kényszeríti a részes tagállamokat arra, hogy az intézményi reformoknál nyilván kevésbé rugalmas költségvetési szabályokat rögzítsék a tagok alkotmányban vagy egyéb kötelező erejű rendelkezésekben.

A szerződés további sajátossága, hogy nem teljesítés esetére (vagyis ha a szabályt nem ültetik át a nemzeti joganyagba) a szupranacionális EU Bíróságát (EUB) is bevonja a rendezésbe. A luxemburgi bírósághoz bármely, a szerződésben részes tagállam fordulhat jogorvoslatért. A bíróság határozata pedig kötelező érvényű, és pénzbüntetést is kiróhat a vétkes tagállamra a GDP 0,1%-a erejéig. Az EUB bevonása egyértelműen jelzi a múlttal való szakítás igényét (*Dehousse*, 2012). A korábbi, a maastrichti szerződésben meghonosított szabályalapú gazdaságpolitika célja kifejezetten a tagországi hatáskörök meghagyása volt, a költségvetési politika korlátozásában a szupranacionális intézményeknek, mechanizmusoknak nem hagyott helyet. (Ezért is pártolták a tagállamok a szabályokat az intézményi átalakítások helyett.) A túlzottdeficit-eljárásban az Európai Unió Bírósága semmilyen feladathoz nem jut(ott) az alapító szerződés értelmében. De az Európai Bizottság mozgástere is jelentősen korlátozott volt, alapvetően a figyelemmel kísérésre, a jelentéstételre és ajánlások megfogalmazására korlátozódott (EUMSz 126). Így történhetett, hogy a túlzottdeficit-eljárás például teljesen átpolitizálódott az ECOFIN-ben, és 2003-tól gyakorlatilag értelmetlenné, haszontalanná vált a stabilitási paktum.¹²

Az új kormányközi egyezmény tehát szakítani kíván(t) a múlttal, a maastrichti szerződésből hiányzó valós szigort és kényszert kívánja most megjeleníteni azáltal, hogy egyfelől drámai mértékben szűkíti a diszkrecionális fiskális politika mozgásterét, másfelől felértékeli olyan nemzetek feletti intézmények szerepét, mint az Európai Bizottság vagy az Európai Bíróság.¹³ A fiskális paktum nyílt beismerése annak

¹² Ismert, hogy Németország és Franciaország az ECOFIN közbenjárásával kivonhatta magát az eljárás alól 2003-ban.

¹³ Az eredeti tervekben ugyan még nem szerepelt, de az Európai Parlament is szerephez jut azáltal, hogy az eurózóna vezetőinek tanácskozására meghív(hat)ják az EP elnökét, illetve az eurócsoport vezetője maga is beszámolhat a parlamentnek.

is, hogy sem az ECOFIN, sem pedig az Európai Tanács nem rendelkezik akkora és olyasfajta kapacitással és rálátással, hogy érdemben felügyelni vagy betartatni tudnák a költségvetési fegyelem erősítését célzó új szabályokat. A kormányköziség és a közösségi módszer ilyenén keverése (vagy keveredése) azonban könnyen vezethet nem egyértelmű, nem transzparens döntési helyzetekhez a jövőben. Márpedig a rendkívül szigorú szabályok nyilván erőteljes politikai csatározásokat indukálnak majd, ezekben a feleknek rendre állást kell foglalniuk.

A fiskális paktum értékelése öt szempont alapján

Kinek az érdeke?

Ahogy az 1997-ben elfogadott stabilitási és növekedési paktum esetében, úgy most a fiskális paktum kapcsán is megfogalmazódott az a kritika, hogy nem az euró-zóna egészének érdekeit szolgálja, hanem kifejezetten a német érdekek érvényesítésének eszköze. De valóban érdemi kritika-e ez, és ha igen, mi is ennek a német érdekeknek a tartalma?

Az európai adósságválság kirobbanásának kezdetétől világos volt, hogy annak megoldásában Németországnak vezető szerepet kell játszania. A válságrendezésben vonakodó Németország rendre csak azzal a feltétellel volt hajlandó a ki nem mentési záradék szellemének ellentmondva saját adófizetőinek pénzét a bajba jutott tagállamok (így különösen Görögország) megsegítésére felhasználni, ha azt súlyos feltételekhez köthette. „Feltételek” alatt azonban nemcsak a pénzügyi segítségnyújtásra rászorult tagállamok szigorú kiigazítási politikáját értve, hanem (sőt, sokkal inkább) a válságmegelőzés intézményi garanciáinak kiépítését. Az európai gazdasági kormányzati reform ugyanis legalább annyira szól a válságkezelés megfelelő módozatainak, formáinak kimunkálásáról, mint a hatékony prevenciós és elrettentő mechanizmusok megalkotásáról.

Sajátos módon elégtí ki a német igényeknek e kettős jellegét a fiskális paktum, amely úgy vezet be most még szigorúbb szabályokat a megelőzés céljából, hogy a paktumhoz való csatlakozást egyben a későbbi kimentés feltételül is szabja (az ESM pénzeiből csak az a bajba jutott tagállam részesedhet, amely ratifikálja a Szerződést is). Meglepő lehet, de e két feltétel összekötésének gondolatát nem az Európai Uniót sújtó szuverén adósságválság hatására tette magáévá Németország. Az unió motorjának számító tagállam ugyanis hosszú időn keresztül, közel négy évtizeden át

használt fiskális szabályt (a német aranszabályt) áldozta be azért, hogy előbb saját hatáskörben valósítsa meg mindazt, amit azután később tagtársaitól is megkövetelt az EU-ban.

A fiskális paktum egyenlegsabályával gyakorlatilag teljesen egybevágó német adósságfék 2009-ben – kétharmados támogatottság mellett – széles körű és átfogó alkotmányozási folyamat eredményeként vált a német költségvetési politika mozgásterének korlátjává. A német alkotmánybíróság korábban több alkalommal felszólította a német pártokat, hogy változtassanak a korábbi aranszabályon, illetve a fiskális alkotmány bizonyos kitételein, mivel azok mind többször vezettek jogvitákra. Az alapot az újraszabályozásra az kínálta, hogy több tartomány, így különösen a Saar-vidék, Bréma, illetve Berlin is a szövetségi forrásokból remélt pénzügyi kimentést. E vitákban rendre az alkotmánybíróság feladata volt, hogy eldöntse, melyik tartomány részesülhet fiskális transzferben és melyik nem (Berlin például nem juthatott pénzhez). 2006-ban a CDU/CSU és az SPD együtt kezdeményezték az alkotmány felülvizsgálatát, amire azután két körben került sor. Németországban tehát az átfogó alkotmányozásra az alapot a tagállamok túlköltekezése, illetve kimentési igénye, illetve ezen magatartás és vele az erkölcsi kockázat beágyazódásának veszélye jelentette (*Feld és Baskaran, 2010*).¹⁴

Érdemi vitát folytattak a felek arról, hogy a korábban is alkalmazott aranszabály valamilyen továbbfejlesztett változatát alkalmazzák-e, vagy inkább térjenek át a Svájcban bevezetett adósságfékre. Mivel utóbbi koncepciójában és tartalmában is közelebb van az EU-ban használt fiskális szabályokhoz, ezért végül emellett a szigorúbb szabály mellett döntöttek. Az elhúzódó alkotmányozási folyamatban fordulatot a 2008-ban Európát is elérő válság hozott. Németország elkötelezte magát a deficitfinanszírozás mellett, de az új szabály alkotmányban történő rögzítésével egyben jelezte is a piacok felé, hogy a pénzszerzés csak átmeneti. A válságrendezés összekötése a 2009-ben megszületett új szabály bevezetésével ily módon tehát azt volt hivatott demonstrálni, hogy Németország rendelkezik exit stratégiával.¹⁵

¹⁴ Eredetileg a németek az államok közötti transzfermechanizmus egészét kívánták átalakítani, de ez végül elmaradt és várhatóan 2019-ben kerül újra elő a kérdés.

¹⁵ A német adósságfék szövetségi szinten 0,35 százalékos strukturális hiányt engedélyez, szemben a fiskális paktum 0,5 százalékaival. Eredetileg a német tartományokra nem vonatkozott volna az új szabály, csak szövetségi szinten lett volna érvényben. A válság miatt azonban a tartományokra is kiterjesztették a kényszerzubbonyt (esetükben egyensúlyt írva elő). Különbség ugyanakkor, hogy míg szövetségi szinten 2016 lett az induló év, addig tagállami szinten csak 2020-tól kell élesíteni az új szabályt. Németországban a teljes adósság megoszlása a szövetségi, illetve a tagállami (és helyi) szintek között: kétharmad – egyharmad.

Németországban ugyanakkor az alkotmányreform eredményeként felállt egy ún. Stabilitási Tanács is (a korábbi nem túl hatékonynak bizonyuló Pénzügyi Tanács helyett), amely voltaképpen a német pénzügyminiszterek tanácsának tekinthető, feladata a megelőzés. Ez a tanács a felelős egyben azért is, hogy ha szükséges, büntessen, vagyis megvonjon transzfereket azon tagállamoktól, amelyek nem tesznek eleget az alkotmányban rögzített feltételeknek.

Németország gyakorlatilag ugyanezt kívánta érvényesíteni az EU-ban is. 2011-re már a spanyol, portugál és ír kockázati prémiumok is olyan magas szinten álltak, hogy az az eurózána egészének stabilitását veszélyeztette. A restriktív politikára és szerkezeti reformokra épülő stabilizációs politika, amit mind az EU, mind az IMF támogatott, ugyan elvárás volt a válsággal sújtott országokkal szemben, de a magas hozamfelárak nyilvánvalóvá tették, hogy a pénzpiacok rendszerszintű válaszokat igényelnek. 2011-re Németország is belátóbbá vált és nem ellenezte tovább egy állandó kimentési alap felállítását (Beach, 2013). A megoldást a fiskális paktum jelentette, amely a gazdasági kormányzás szempontjából fontos két pillért köt össze: szigorú szabályokat vezet be, valamint megteremti a lehetőséget a transzfermechanizmus alapjainak lefektetésére. Kétségtelen tény, hogy az egyezmény a fiskális szabályok szigorításáról szól, de német szempontból legalább ennyire lényeges kérdés volt, hogy a felek az egyezményhez való csatlakozást egyben a pénzügyi segítségnyújtás feltételéül is szabták. Az európai stabilitási mechanizmusból, az eurózána kimentési alapjából csak az a tagállam részesedhet, amely ratifikálta a Szerződést. A németek ezzel kívánták kikényszeríteni, hogy mindazon tagállamok, amelyek esetleg szeretnék volna kivonni magukat a kormányközi szerződésből, önként csatlakozzanak. Az alkotmányokban rögzített német (illetve svájci) típusú fűkek természetesen az esetleges jövőbeli kimentések politikai eladhatóságát is szolgálták Németországban. Az egyezmény üzenete ugyanis a német szándékoknak megfelelően az lehetett így, hogy a kimentés, illetve annak lehetősége semmilyen körülmények között nem táplálja az erkölcsi kockázat beágyazódását.

A nemzeti birtokbavétel hiánya

Ami egyik oldalról a német érdekek érvényesítését jelenti, az a másik oldalról – a többi tagállam szempontjából – a nemzeti birtokbavétel hiányának lehetőségét veti fel. Föderális berendezkedésű országokat vizsgáló kutatások rendre azzal az eredménnyel zárnak, hogy a felülről kikényszerített szabályok nem hatásosak (Bordo et al, 2011, Henning–Kessler, 2012). Az EU elé gyakorta példaként állított USA-ban

például a tagállamok majd mindegyike alkalmaz valamilyen numerikus szabályt, ám erre semmiféle szövetségi szintű előírás nem kötelezi és nem is kötelezheti őket.

Mint korábban említettük, Németországban is hosszas alkotmányozási folyamat eredményeként, széles körű politikai-társadalmi támogatottság mellett váltotta fel a korábbi arany szabályt az adósságfék. A többi tagállamban viszont a belülről kiérlelt döntést egy kormányközi szerződés rendelkezéseinek a nemzeti joganyagba való átültetése helyettesíti. Ez pedig azért nem szerencsés, mert a szabályok soha nem önmagukban teremtenek fegyelmező erőt. Ennél jóval valószínűbb, hogy a közpénzügyi fenntarthatóság mellett elkötelezett kormányok egy szélesebb reformprogram vagy -csomag részeként alkalmaznak szabályokat, mintegy jelezve, hogy elköteleződésük az adott politikai cikluson túlmutat (*Benczes, 2011*).

Az EU tagországaiban egyáltalán nem ritka, hogy önálló kezdeményezésként vezetnek be fiskális szabályokat. A válságot megelőzően például az EU-15-ökben az egyetlen Görögország kivételével minden állam alkalmazott valamilyen fiskális szabályt (többnyire egyenlegszabályt és/vagy a kiadási szabályt – lásd például: Európai Bizottság, 2008). De maga a pénzügyi és gazdasági válság kirobbanása sem szegte az európai országok szabálybevezetési kedvét. Miközben 2008-tól kezdődően Európa országai a válság negatív hatásainak tompításával voltak elfoglalva, szinte kivétel nélkül megpróbálták a kormányzati működés különféle szintjein fiskális szabályokat is bevezetni, amelyek a későbbiekben a kivonulási stratégia részei lehettek vagy lehetnek majd. Az *1. táblázat* erről a folyamatról tudósít a GMU tagállamaiban.

1. táblázat

Fiskális szabályok a GMU országaiban (a bevezetés éve)

	Kiegyensúlyozott költségvetés szabálya	Adósság szabály	Kiadási szabály	Bevételi szabály
Ausztria	2008, 2011, 2012		2009	
Belgium	2012, 2014			
Ciprus	2013			
Németország	2009, 2011, 2013		2008	
Észtország		2010		
Görögország	2012			

A fiskális paktum helye és szerepe az európai válságrendezésben

	Kiegyensúlyozott költségvetés szabálya	Adósságszabály	Kiadási szabály	Bevételi szabály
Spanyolország	2012	2012	2011, 2012	
Finnország		2011	2012	
Franciaország	2013	2008	2011	2009, 2011
Írország	2013	2013	2012, 2013	
Olaszország	2010, 2014	2014	2008, 2011, 2012, 2013, 2014	
Litvánia		2012	2008	2008, 2012
Luxemburg	2012, 2013		2010, 2012	
Lettország	2013	2013	2014	
Hollandia			2012	
Portugália	2012, 2015	2013		
Szlovénia			2010	
Szlovákia	2014	2012	2012	

Megjegyzés: Vastag betűvel jelölve a jelenleg is érvényben lévő szabályokat. A szabályok a szövetségi, a tagállami (tartományi, regionális), valamint a társadalombiztosítási alapokra vonatkoznak (a helyi önkormányzatokra foganatosított szabályok nem szerepelnek a táblázatban). A 2012 utániak már jellemzően a fiskális paktum által előírtak szerinti szabályokat rögzítik.

Forrás: Saját válogatás és szerkesztés Európai Bizottság [2015] alapján.

A program- (vagy általánosabb nevükön periféria-) országok közül Írország hajtott végre a legsikeresebb konszolidációt. A 2010-es 23,3 százalékról 2014-re 3,9 százalékra mérséklődött az államháztartás éves hiánya, 2015-ben pedig várhatóan 3 százalék alá esik. Adósságállománya, amely néhány esztendő alatt a banki kimentések okán közel 100 százalékponttal emelkedett, 2014-re 110 százalékra mérséklődött. A javulást a felívelő nemzetközi környezet mellett a növekvő bevételek, valamint a kiadások jelentős mértékű visszafogása okozták (IMF, 2015a). A konszolidációs program része volt, hogy Írország előbb 2012-ben egy fiskális felelősségi törvényt iktatott be (új fiskális szabályokkal, valamint egy új független ellenőrző tanáccsal), majd 2013-ban kiegészítette azt a középtávú költségvetési tervezéssel (lásd: *Kopits*, 2014). (A szabályokat ugyanakkor nem az alkotmányban rögzítették, mivel ahhoz népszavazást kellett volna tartani.) Írországban tehát, azt lehet monda-

ni, hogy a nemzeti birtokbavétel sem szenvedett hiányt. Ráadásul az ír erőfeszítéseknek köszönhetően az ország hamarosan kikerülhet a túlzottdeficit-eljárás alól.¹⁶

Spanyolország már a válságot megelőzően is az egyik legszigorúbb nemzeti szabályrendszer alkalmazta, ám a 2011-ben és 2012-ben elfogadott szabályegyüttes (egyenlegszabály, adósságszabály és kiadási szabály) az ibériai ország kiemelkedően a legszigorúbbá vált. A szabályok mind a központi kormányzatra, mind pedig a régiókra kiterjednek, sőt a helyi önkormányzatokat is lefedik. Ezzel gyakorlatilag az államháztartás szinte egésze a szabályegyüttes hatálya alá tartozik. A strukturális egyenlegszabály érdekessége, hogy amennyiben a társadalombiztosítási rendszerekben hiány állna elő, úgy egyfelől a központi kormányzat mozgásterét kell a kormány-
nak hasonló mértékben csökkentenie, másfelől a társadalombiztosítási rendszer reformjára kell törekednie az ismétlődések elkerülése érdekében. A 60 százalékos adósságlimitet pedig három részre osztották: a központi kormányzat a GDP 44 százalékára rúgó adósságot halmozhat fel, az autonóm régiók adóssága 13 százalék lehet, míg az önkormányzati szektor teljes adóssága a GDP 3 százalékát érheti csak el. Az új szabályokat a spanyol alkotmány rögzíti és a szankcionálás automatikusan történik. 2013-ban független fiskális tanácsot is felállítottak. Összességében tehát az állítható, hogy a válságot sikeresen maga mögött tudó Spanyolország (IMF, 2015b) is komoly erőfeszítéseket tett azért, hogy a fiskális paktum előírásai összhangba kerüljenek saját nemzeti igényeikkel.

Olaszország saját hatáskörben, alkotmányban rögzítve fogadott el egy szigorú egyenlegszabályt még 2012-ben, azelőtt hogy a fiskális paktumhoz csatlakozott volna. (Bár a szabályok ténylegesen csak 2014-ben léptek életbe.) Az alkotmány mellett konkrét megvalósítási törvényt is életbe léptettek, amely a fiskális paktum igényeinek megfelelő alkotmányos adósság- és egyenlegszabályt kiegészítette kiadási szabállyal is. Továbbá arany szabályt is tartalmaz az új olasz szabályegyüttes, amely kifejezetten a regionális és helyi önkormányzatokra vonatkozik. A szabályok betartását ez esetben is egy újonnan felállított fiskális tanács felügyeli.

Portugáliában nem sikerült alkotmányos szinten rögzíteni az új szabályokat (nem volt meg az ehhez szükséges kétharmados politikai támogatás), ám ennek ellenére egyszerű törvénnyel elérte az ország, hogy komplex rendszerben korlátozza a költségvetési politika mozgásterét az államháztartás minden szintjén. A helyi

¹⁶ Írország kapesán ugyanakkor érdemes elmondani, hogy a szabályok vagy intézményi reformok vitában a szigetország az is-is megoldást választotta. A fiskális paktumból eredő kötelezettségeit egy általánosabb keretprogramba foglalva valósította meg.

önkormányzatokra arany szabályt is fogantatosítottak. Hasonlóan más országokhoz, Portugáliában is felállt a fiskális tanács (a portugál közpénzügyi tanács).

A legellentmondásosabb helyzet az euró zóna válságát kirobbantó *Görögországban* alakult ki.¹⁷ A déli állam volt az egyetlen, amely a válság előtt nem alkalmazott saját hatáskörben szabályokat. A kimentésért cserébe már 2010-ben vállalta az akkori görög kormány, hogy szigorú szabályokat vezet be, de végül csak annyi történt, hogy 2012 májusában ratifikálta a fiskális paktumot és ezzel kötelezőnek ismerte el az egyenleg szabályt és az adósság szabályt. Saját hatáskörben így nem rendelkezett egyéb szabályok átvételéről. A görög vonatkozásra az egyik magyarázat az lehet, hogy a pénzügyi segítségnyújtásért cserébe az országnak amúgy is szigorú konszolidációs politikát kell vállalnia, így az feleslegessé teszi az önként vállalt további korlátozásokat, illetve az IMF–EU párosa erőteljesebb fegyelmezőerőt jelenthet, mint bármilyen belső szabály (*Marketou*, 2015).¹⁸

Csak kormányok közötti szerződés?

Habár a fiskális egyezmény egyértelműen a német igények kielégítésének eszköze volt, azonban Németország eredetileg a franciákkal együtt kezdeményezte még 2011 augusztusában – egy az Európai Tanács elnökének írott levélben – új és szigorú szabályok bevezetését. A 2011. októberi európai tanácsi ülés pedig már egyértelműen a hatos törvénycsomaggal megújított stabilitási és növekedési egyezmény nemzeti szintű birtokbavételére hívott fel, kijelölve hogy a strukturális egyenlegre meghatározott kiegyensúlyozott költségvetést előíró fiskális szabályt az érintetteknek a nemzeti joganyagaikban is érvényre kell juttatniuk, lehetőség szerint alkotmányban rögzítve azt (Európai Tanács, 2010).

Az egyezség tető alá hozását azonban több tényező is nehezítette. Egyfelől az Európai Bizottság, szembemenve a német elképzelésekkel, az eurókötvények tervével állt elő, amivel a szolidaritást kívánta erősíteni.¹⁹ Másfelől Nagy-Britannia egyértelműen jelezte, hogy nem hajlandó csatlakozni az új szabályokhoz (még ha azok kötelező érvénnyel csak az euró zóna tagországaira vonatkoznak is), és egyértelműen elutasította a németek által szorgalmazott alapszerződés-módosításokat. Tette ezt a szigetország annak ellenére, hogy saját hatáskörben az EU talán legszo-

¹⁷ A görög válság háttéréről lásd: *Győrffy* [2014].

¹⁸ *Marketou* ennek tulajdonítja azt is, hogy érdemi vita sem alakult ki a görög parlamentben a fiskális paktumról. Azt a felek amúgy is a német érdekek kiszolgálásának, az országuk érdekeivel ellentétes neoliberális ideológia további térnyerésének tartották.

¹⁹ Az elképzelés részleteit és átfogó értékelését lásd: *Losoncz* [2014].

fisztikáltabb szabály- és intézményrendszerét működteti a fiskális fenntarthatóság megteremtésének céljával. Az egyezményből való kimaradása így azért is sajnálatos, mert tapasztalataival nem gazdagíthatja, segítheti a részes tagállamokat.

Német szempontból azonban kulcskérdés volt, hogy a kimentési alaphoz való hozzáférést a lehető legszigorúbb kondíciókhoz kössék, és a megelőzésre erős hangsúly kerüljön, ezért a schengeni egyezményhez hasonló megoldást, vagyis egy kormányközi szerződés tető alá hozását javasolták – maguk mögött tudva Franciaország támogatását is.

2011 decemberében és 2012 januárjában többfordulós egyeztetések után végül megszületett a kompromisszumos kormányközi megállapodás. Egyebek mellett kompromisszumnak tekinthető az, hogy az első verzióban még az alkotmányban való rögzítés igénye szerepelt, ez azonban a végső változatban, elsősorban Dánia, Finnország, Írország és Románia kifogásai miatt (referendum igénye) fellazult. A francia elvárások pedig annyiban sérültek, hogy az általuk szorgalmazott szerződésben csak az eurózóna tagállamai válhattak volna részessé, így erősítve a többsebességes EU koncepcióját. Az elképzelés ellenzői, különösen Lengyelország azonban sikeresen érveltek a kizárólagosságot megcélzó francia álláspont ellen.²⁰

Tény ugyanakkor, hogy a fiskális paktum nem része az EU jogi keretrendszerének. Jellegénél fogva tovább erősíti azt a nem kívánt vonalat, amely a közösségi módszer helyett a kormányközi tárgyalásokat, alkukat és általában is az intenzív kormányköziséget teszi az EU meghatározó kormányzási, döntési mechanizmusává. Mint kormányközi szerződés, a szerződő felek (illetve azok kormányai) a meghatározó és döntési jogkörrel felruházott aktorok. Ugyanakkor az egyezés preambuluma rögzíti azt az óhajt, hogy „e szerződés rendelkezéseit a lehető leghamarabb belefoglalják az Európai Unió alapját képező szerződésekbe” (Szerződés preambuluma).²¹

Konzisztencia, átláthatóság, kikényszeríthetőség

Az Európai Unió működéséről szóló szerződés, a megreformált stabilitási és növekedési egyezmény és most a legújabb fiskális paktum is számszerű formában igyekszik kijelölni a tagállami költségvetési politikák mozgásterét. Kérdéssé válhat ezért ezek konzisztenciája és követhetősége, átláthatósága.

²⁰ Az egyezmény megszületésének körülményeiről lásd: *Beach* [2013].

²¹ Arra is ügyeltek a felek, hogy kinyilvánítsák: a szerződés nem megy szembe az EU előírásaival, a „szerződés nem sértheti az Unió hatáskörét” [Szerződés, 2. cikk (2)]. A szöveg továbbá erőteljesen visszautal – ahol csak lehet – az EU elsődleges és másodlagos jogforrásaira.

Habár az EU fiskális politikai szabályrendszere mostanra valóban összetetté vált, az nem jelenti feltétlenül azt, hogy következetlenségre, esetleg ellentmondásokra vezetne (lásd például: *Marzinotto* és *Sapir*, 2012, vagy *Verhelst*, 2012). A fiskális paktumban rögzített fiskális szabályok jóval szigorúbbak, mint a korábbi szabályozás, így az ebből a szempontból biztosan nem ütközik az EU korábbi előírásaival.²² A már meglévő és a most elfogadott szabályok egyértelmű hierarchiába rendeződnek, amelynek csúcán az új, tagállami szinten bevezetésre ajánlott kiegyensúlyozott strukturális egyenleget előíró szabály áll.²³ Az EU-s szabályok pedig (úgy, mint maga a lisszaboni szerződésben megfogalmazott hiány- és államadósság-szabályok vagy a hatos csomag kiegyensúlyozott költségvetési pozícióra felszólító fiskális szabályai) egyfajta védőhálóként szolgálnak (*Blizkovsky*, 2012).

A 2012 márciusában elfogadott fiskális paktum egyértelműen az uniós joganyag szerves részét jelentő és 2011-ben megújított stabilitási és növekedési egyezményre épül. A hatos csomag ugyan egyértelmű elmozdulást jelentett a közpénzügyek fenntarthatóságának biztosítása irányába, Németország azonban további fegyelemerősítő intézkedéseket vélt szükségesnek. A stabilitási és növekedési egyezmény nem teszi lehetővé az európai hatóságok (vagy más országok) direkt beleszólását a bajba jutott államok költségvetési politikájának alakításába. A fiskális paktum azonban olyan szigorú kimentési mechanizmust céloz meg baj esetén (erre gyakran – ámde hibásan – transzferunióként hivatkoznak), amihez csak akkor férhet a sokktól sújtott tagország, ha költségvetési politikájának alakításában részben lemond a szuverenitásról. Paradox helyzet áll tehát elő: olyan kormányközi szerződés (tehát nem EU-s joganyag) született, amely minden korábbinál fajsúlyosabbá teszi a más tagállamból eredő (de nem feltétlenül összeurópai szintű) nyomásgyakorlást egy nemzetgazdaságban, korlátozva annak döntési kompetenciáját a beszedett adók körének meghatározása, illetve azok elköltése tekintetében.

Kihívást jelenthet ugyanakkor a szabály betartatása, illetve a büntethetőség – lévén a szerződés kormányközi. Ebben az esetben a vonatkoztatási pont az új hatos törvénycsomag, amely a büntetés automatikussá tételével jelentős mértékben szigorított a korábbi, 2011-et megelőző felálláson. Ennek megfelelően az új egyezmény is

²² Preambulumában szövegszerűen is megfogalmazódott, hogy a felek tisztában vannak az EU-s előírásokkal: „Tudatában annak, hogy biztosítaniuk kell, hogy államháztartási hiányuk ne haladja meg a piaci áron számított bruttó hazai termékük 3%-át, és hogy államadósságuk ne haladja meg a piaci áron számított bruttó hazai termékük 60%-át, vagy megfelelő mértékben közelítsen ahhoz...” Másutt – szintén a preambulumban: „e szerződésben megállapított korlátokkal összhangban lévő új középtávú célkitűzések bevezetésével tovább erősítse a Stabilitási és Növekedési Paktumot”.

²³ Az államháztartás strukturális egyenlege alatt értve az egyszeri és átmeneti intézkedések hatásától megtisztított, ciklikusan kiigazított éves egyenleget [Szerződés, 3. cikk (3a)].

igyekezett nagy szigorral eljárni. Egyfelől egy automatikusan életbe lépő korrekciós mechanizmust fogantatosít, ami lehetővé teszi, hogy az érintett tagállam „az eltérés korrekciója érdekében meghatározott időn keresztül intézkedéseket tegyen” [Szerződés, 3. cikk (3e)]. A fordított minősített többségi szavazásnak megfelelően nem arról kell szavazni, hogy a vétkes ország ellen meginduljon-e az eljárás, hanem arról, hogy *ne* induljon meg. A minősített jelző itt a szavazatok 80 százalékát jelenti, mivel azonban Németország egymaga a súlyok több mint negyedével rendelkezik a tanácsban, ezért nélküle nem lehetséges leállítani a szankcionálási folyamatot.

Külön erőssége a szerződésnek, hogy felszólítja a túlzottdeficit-eljárás alá került tagállamot, hogy „költségvetési és gazdasági partnerségi programot” léptessen életbe, ami pontosan meghatározza azon intézkedések körét – különös tekintettel a végrehajtandó strukturális reformokra –, amelyekkel a túlzott hiány kiigazítható [Szerződés, 5. cikk (1)]. A programokat a tanácshoz, illetve a bizottsághoz kell benyújtani, a lépések felügyelete pedig a stabilitási és növekedési egyezményben meghatározott módon folyik. Érdekesség, hogy a tanács és a bizottság a programokon túl magát az éves költségvetés végrehajtását is (!) figyelemmel követ(het)i [Szerződés, 5. cikk (2)].

Egyértelműen a kikényszeríthetőség bizonyult a válság előtti kormányzasi rezsim gyenge pontjának. Görögország módszeresen félretájékoztatta Brüsszelt, hamis adatokkal operált, míg Németország és Franciaország 2003-ban súlyával visszaélve akadályozta meg a túlzottdeficit-eljárás megindítását. Az Európai Unió Bíróságának bevonása és a bírósági döntés kötelező volta az, amitől most a felek a folyamat depolitizálását várják.

Szuverén adósság, magánadósság, versenyképesség

Egyéb kérdéseket is felvet az a beismerés, hogy a fiskális paktum gyakorlatilag kiegészítése a 2011-ben jelentős ráncfelvarráson átesett stabilitási és növekedési egyezménynek. *Creel et al.* [2012, 538. o.) például úgy fogalmaz, hogy ezzel az Európai Unió visszavonhatatlanul hitet tett amellett, hogy az államháztartás hiánya, illetve adóssága nem eszköz, amellyel a ciklikus kilengéseket tompítják a kormányok, hanem cél. Vagyis egy gazdaságpolitikai eszközt, a fiskális politikát – amely önálló valuta és monetáris politika hiányában az egyetlen valós lehetőség a GMU-ban a beavatkozásra – céllá transzformált az egyezmény.

Tény, hogy a fiskális paktum szinte axiómaként kezeli az elsősorban a válságok első generációs modelljeire jellemző oksági viszonyt: a torz makrogazdasági fundamentumok (így az államháztartás romló pozíciója) egyéb torzulásokra (mint az

infláció, a külkereskedelmi mérleg hiánya, a versenyképesség romlása) vezetnek, amelyek azután válságban kulminálnak. A fiskális paktum azt a meggyőződést rögzíti, hogy a gazdasági visszaesés nem oka, hanem következménye az államháztartás tartós hiányának.

A második és harmadik generációs válságmagyarázatok ugyanakkor a kormányzati (leginkább a fiskális) politika felől elmozdulást jelentettek a magánszektor magatartásában beálló változások felé – azt indukálva, hogy akár a fiskális politika viszonylagos kiegyensúlyozottsága mellett is elképzelhető gazdasági válság. Közismert, hogy a mostani gazdasági válságot megelőzően az egyetlen Görögországon kívül a GMU-tagországok mindegyike viszonylag szigorú költségvetési politikát folytatott (Losoncz, 2014). A hiányok elszaladása (akár extrém módon is, mint az történt Írországban) a bankszektor kinnlevőségeinek leírásából, a pénzügyi szektor állami pénzek általi feltőkésítésének a következményeként állt elő. A GMU speciális konstrukcióként jött ugyanis létre: úgy vezették be a közös pénzt az egységes piacon, hogy a pénzügyi közvetítőrendszerre nem vonatkozott az egységes szabályozás. E decentralizált megközelítés azonban rendszerszintű kockázatokat szült, amit *De Grauwe* [2013] találóan a szuverének és a bankok halálos ölelésének nevezett.

Az EU állam- és kormányfőinek a Lehmann Brothers csődje utáni 2008. októberi döntése az egyes tagországok hatáskörébe utalta a banki kimentést. Visszatekintve megkockáztatható, hogy rossz döntés született, hiszen e bankok mind az EU egységes piacán működtek (egységes szabályozás nélkül), mérlegeikben külföldi eszközök és források tömegei jelentek meg. Írországban a bankszektor összesített eszközállománya az ír GDP majd nyolcszorosára nőtt a válságot megelőzően. (Az arányok más tagállamokban: Spanyolországban háromszoros, Portugáliában két és félszeres, de például Ausztriában és Franciaországban is közel négyszeres volt – ECB, 2014.) A kimentések tagállami szintű kezelése előbb a válsággal érintett országok kormányait hozta nehéz helyzetbe, mivel az államháztartási pozíciók drámai mértékben romlottak. A bankválság rövid időn belül közpénzügyi válsággá transzformálódott. Ilyen értelemben helytelen európai adósságválságról beszélni, hiszen az csak következményként jelent meg (lásd mások mellett: *Baldwin* és *Giavazzi*, 2015). Görögországot leszámítva a krízist nem a közszektor felelőtlen, a stabilitási és növekedési egyezmény szellemével szembenő túlköltekezése okozta, hanem a magánszféra túlzott hitelfelvételei.

A hitelezés befagyása (*sudden stop*) és a pénzügyi rendszer összeomlásának veszélye mellett a versenyképesség erőteljes erodálódása (a reálárfolyam felértékelődése, a munkatermelékenység relatív romlása stb.) is jelentős kihívás elé állította a tagországokat (*Bird* és *Mandilaras*, 2013). Nemzeti valuta híján az alkalmazkodást

a szokványos keynesiánus módszer, a leértékelés nem biztosíthatta. A kereslet áttérelése belső piacokra pedig még deflációs időkben sem életszerű feltételezés kis, nyitott gazdaságokban. A GMU sajátos intézményi konstrukció, amelyben a megoldást a versenyképesség romlására egyedül a munkapiac, valamint a termék- és szolgáltatásipiac további deregulációja, rugalmassá tétele jelenthetné. A válságot követő esztendőkből sem történt azonban e téren érdemi változás; Németország viszont tartja versenyképességi pozícióit – adatokat lásd a 2. táblázatban.

2. táblázat

A reál-effektív árfolyam és a munkatermelékenység változása

	Reál-effektív árfolyam változása			Munkatermelékenység változása		
	2002–2008	2008–2013	2002–2013	2002–2008	2008–2013	2002–2013
Németország	-2,5	2,5	0,0	3,3	0,8	4,1
Írország	34,2	-20,1	14,1	3,0	3,8	6,8
Görögország	10,9	-10,9	0,0	3,6	-2,0	1,6
Spanyolország	19,8	-13,3	6,5	1,3	3,4	4,7
Franciaország	9,8	-0,4	9,4	2,1	1,2	3,3
Olaszország	15,8	-0,1	15,7	0,3	-0,2	0,1
Portugália	5,2	-7,1	-2,0	0,9	1,0	1,9

Megjegyzés: A reál-effektív árfolyam értelmezése: a negatív előjel a versenyképesség javulását mutatja. A bázisév 2005 volt (azaz 2005 = 100). A munkatermelékenység értelmezése: az egy munkóra alatt létrehozott érték euróban kifejezve.

Forrás: Saját számítások AMECO-adatbázis alapján.

Mivel a tagállami költségvetési pozíciók romlása többnyire csak következménye, nem pedig kiváltó oka volt az egyéb válságjelenségeknek, ezért a fiskális paktum elrettentő, visszatartó erővel rendelkezhet ugyan, de útját nem áll(hat)ja egy olyan válságnak, amelynek gyökerei nem a közszektorban erednek. A nyitott gazdaságok makroökonómiájából jól ismert egyszerű összefüggés alapján:

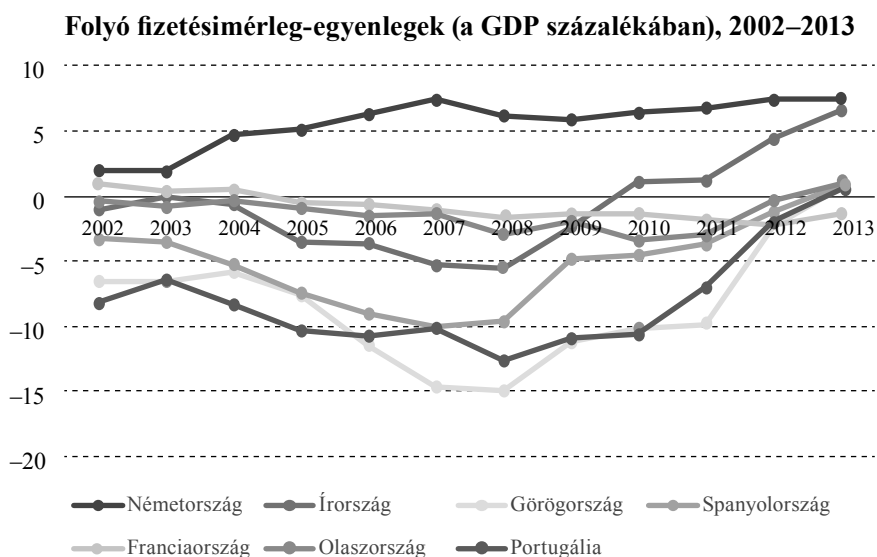
$$(X-M) = (S-I) + (T-G) \quad (1)$$

ahol: X az export, M az import, S és I a magánszektor megtakarítása, illetve beruházása, valamint T az adók, G pedig a kormányzati kiadások értéke.

Az (1) összefüggés rámutat, hogy hiába a fiskális szigor, a hazai megtakarításokat felülmúló beruházások miatt a külgazdasági pozíció romlik – ahogy történt az a

perifériaországokban (lásd az 1. ábrát). Nem véletlen, hogy a hatos törvénycsomag új elemként, külön rendeletben rendelkezett a makrogazdasági egyensúly megteremtésének igényéről. A bizottság figyelemmel kíséri a tagállami makrogazdasági helyzetet, így például pontozza az országok versenyképességi teljesítményét, ideértve a külső pozíciókat is. A túlzottdeficit-eljáráshoz hasonló túlzott egyensúlytalansági eljárást is bevezetett a törvénycsomag, amelyet akkor indítanak meg, ha a bizottság és a tanács ajánlásait figyelmen kívül hagyja az érintett ország.

1. ábra

Forrás: AMECO-adatbázis.

Ha tehát mind a külső pozíció, mind pedig az államháztartás egyensúlyban (vagy közel egyensúlyban) van, akkor a privát szektor is egyensúlyba kerül, azaz a (hazai) megtakarítások nem maradnak el a beruházásoktól. De mennyiben reális a köz- és a magánszektorra is kiterjedő általános egyensúlyi pozíciók feltételezése? Föderális államokban (megengedőbben: közös valutát használó monetáris alakulatokban) egyáltalán nem ritka, sőt inkább az a jellemző, hogy az egyes régiók (tartományok, tagállamok) rendre különböző pozíciókat foglalnak el – már ha egyáltalán mérik azt – fejlettségbeli, képzettségbeli stb. eltérésekből fakadóan. Következésképpen vagy elfogadja az eurózána, hogy az egyensúlytalanságok tartósan fennmaradnak és ennek megfelelően a későbbi válságok elkerülése érdekében olyan

állandó transzfermechanizmust valósít meg, amely a föderális berendezkedéssel bíró államokban evidencia, vagy pedig olyan intézményi megoldás(oka)t talál, amely az (1) összefüggés mindhárom tényezőjét érdemben képes befolyásolni, nem csak az államháztartás pozícióját.

3. táblázat

Tagállami import- és exportértékek németországi viszonylatban
(Milliárd euró)

	Import Németországból			Export Németországba		
	2002	2008	2013	2002	2008	2013
Írország	3,76	4,9	4,24	6,7	5,9	6,3
Görögország	4,03	7,96	4,54	1,14	2,08	1,8
Spanyolország	29,11	41,95	31,19	15,3	20,2	24,4
Franciaország	67,45	93,3	98,43	52,7	65,8	71
Olaszország	46,84	61,18	53,3	37,3	47,1	48,4
Portugália	6,35	8,59	6,49	4,8	4,9	5,5

Forrás: Eurostat.

E tekintetben a legfontosabb (gyakorlati) kérdés, hogy Németország, amely a legnagyobb hitelező, hajlandó-e szintén felvállalni, hogy külkereskedelmi mérlegének többletét leszorítva a monetáris unió más államainak pozícióját javítsa. Miközben e felvetés az (1) összefüggés alapján önmagában egyáltalán nem irreális (hiszen Németország – továbbá Hollandia, Ausztria vagy Finnország – hitelezői pozíciója más oldalról azt jelenti, hogy egyéb tagállamok, jelesül a válsággal sújtott perifériaállamok hitelfelvevői pozícióba szorulnak), vizsgálni célszerű, hogy milyen feltételek mellett volna hajlandó Németország rontani saját pozícióján. A válságban, illetve a válságrendezésben tanúsított német magatartás alapján egyértelműnek látszik, hogy a megoldás semmiképpen sem az önként vállalt és feltételek nélküli „rontás” volna (praktikusan: a németországi munkabéreknek a termelékenységhez viszonyított jelentős emelése), hanem a partnerországok strukturális adottságainak (elsősorban a munkapiacot érte ide) javítása által. Németország EU-n belüli exportrészesedése a 2008-as 22,8 százalékról enyhén 21,9 százalékra mérséklődött 2013-ra, az EU-n kívüli részesedése – az EU-28-ak viszonylatában – ugyanakkor szinte változatlan

maradt, 27 százalékon áll. Ahogy *Antalóczy és Naszádos* [2015] is megállapítják, Németország rendkívül gyorsan és hatásosan reagált a válságra. (De hozzáteszik azt is, hogy a német gazdaság 1952 óta folyamatosan többlettel zárja külkereskedelmi mérlegét.) Ugyanakkor Spanyolország kivételével (ahol 4,9 százalékról 5,3 százalékra nőtt az EU-n belüli kivitel részaránya) egyetlen más perifériaállam sem tudta növelni részesedését az EU-n belül. (A Németországgal szembeni külkereskedelmi pozíciókról a 3. táblázat tájékoztat, ami egyben azt is szemlélteti, hogy igazán csak Spanyolország volt sikeres ez esetben is az átpozicionálásban.)

Az eddigi gyakorlat a pénzügyi kimentéshez kapcsolt feltételeesség részeként próbálta kezelni e torzulásokat, ám a tényleges intézkedéseket a tagállamok hatáskörébe utalta. Ez a megközelítés – miközben kielégíti a szubszidiaritás elvét és demokratikus legitimitással is bír (amennyiben a nemzeti törvényhozás és a végrehajtó hatalom együttműködésében jön létre a reformterv), az eddigi tapasztalatok birtokában nem vezetett eredményre. Ezért a fiskális paktum, valamint a hatos törvénycsomag mellett, azokat kiegészítve (és így előbbieik érvényességét aláhúзва) olyan előírásokat is foganatosíthatna a közösség, amelyek a strukturális reformok melletti egyértelmű(bb) kiállást juttatják érvényre.

A fiskális paktum egyensúlyt megcélzó előírása csak abban az esetben lehet eredményes, ha azt kiegészíti a magánszektorra vonatkozó hasonló előírás is. Ezért lehet indokolt olyan újabb paktum elfogadása, amely kifejezetten a versenyképesség javítását célozza meg. *Mody* [2013] például a fiskális paktum mellett banki paktumot és versenyképességi paktumot is javasol. Ezzel voltaképpen az (1) összefüggés mindhárom tagjára vonatkozóan közös állásfoglalásra szorulnának a felek. Mára az eurózána stabilitásának megteremtését és megtartását célzó elképzelések közül a bankunió megvalósításának igénye teljességgel elfogadottá vált.²⁴ Hovatovább ma ez határozza meg a gazdasági kormányzás kapcsán kialakult vitákat, háttérbe szorítva a fiskális unió kialakítására vagy a versenyképesség javítására vonatkozó elképzeléseket.²⁵ Utóbbi kapcsán ugyan szintén kormányközi szerződésként és szintén a francia–német páros által támogatva 2011 tavaszán elfogadták az euró-plusz paktumot,

²⁴ A bankunió létrejöttéről 2012-ben állapodtak meg az állam- és kormányfők. A GMU megerősítésének szándékával létrejövő bankunió részeként jöhetett létre az EKB felügyelete alatt működő egységes felügyeleti mechanizmus, valamint a pénzügyi segítségnyújtásban aktívan szerepet vállaló egységes bankszanálási mechanizmus – utóbbi a következő tíz évben fog teljessé válni. A bankunió harmadik lába az európai betétbiztosítási rendszer lesz majd (Five Presidents' Report, 2015).

²⁵ A versenyképességi kérdésekről lásd *Halmi* [2014], illetve *Kutasi* [2015].

amelynek deklarált célja a versenyképesség és foglalkoztatás emelése, a strukturális reformok támogatása és nemzeti birtokbavétele, ám hatása legalábbis vitatható.²⁶

Konklúzió

Az európai stabilitási mechanizmus jelenlegi formájában annak nyilvánvaló beismerése, hogy az Európai Unió a közeljövőben nem kíván transzferunióvá válni. Ha pedig ez így van, akkor továbbra sem várható, hogy az optimális valutaövezetek elmélete által támogatott és föderális berendezkedésű országokra egyértelműen jellemző állandósított transzfermechanizmus volna hivatott levezetni a belső feszültségeket az unióban.

Önálló valuta és monetáris politika híján a tagállamok elvben a költségvetési politika adta lehetőségekkel, az adók és a kiadások változtatásával kezelhetik a gazdaságukat ért sokkokat. A 2012 márciusában német nyomásra elfogadott fiskális paktum azonban jelentős mértékben korlátozza ezt az elvi lehetőséget, különösen a diszkrecionális lépések tekintetében. Az új szabályozások mellett azok az államok remélhetik a költségvetési politikától, hogy sokklevezetőként működik, amelyekben az automatikus stabilizátorok viszonylag erőteljesen hatnak. Ez furcsa módon arra vezethet, hogy úgy valósul meg fiskális fegyelem (legalábbis az államadósságra és az éves hiányra vonatkozóan), hogy az államok növelik az államháztartás nagyságát, azon belül pedig azokat a tételeket, amelyek érzékenyek a gazdasági ciklusokra.

A fiskális paktum nyilvánvaló célja ugyanakkor az volt, hogy a költségvetési politika mozgásterének szűkítésével a belső leértékelés irányába terelje azokat a tagországokat, amelyek versenyképességi problémákkal küzdenek. Ez gyakorlatilag a munka-, termék- és szolgáltatás piacok rugalmassá tételét jelenti. Ennek felismerése azonban egyáltalán nem új, hiszen az EKB megalakulása óta, tehát már a nagy mérséklet éveiben is a gazdaság alkalmazkodóképességének fontosságára hívott fel a túlélés érdekében (*Allsopp és Artis, 2003*). Kérdés ugyanakkor, hogy a kormányközi szerződéssel megvalósított fiskális paktum önmagában elegendő lesz-e a kormányzati magatartás terelésére, megváltoztatására, vagy egyéb, akár szintén az EU közvetlen joghatóságán kívüli megoldásokat kell keresnie az érdekelteknek.

²⁶ Egy friss tanulmányban gyakorlatilag (tetsz)halottnak nevezik az egyezményt – részletesen lásd: EPSC [2015].

Hivatkozások

- Alesina, Alberto – Perotti, Roberto* [1996]: Budget deficits and budget institutions. International Monetary Fund, Working Paper, 52. sz.
- Allsopp, Christopher – Artis, Michael J.* [2003]: The assessment: EMU, four years on. *Oxford Review of Economic Policy*, XIX. évf., 1. sz., 1–29. o.
- Andor László* [2013]: Válságkezelés az Európai Unióban és a valutaunió reformja. *Köz-gazdaság*, VIII. évf., 3. sz., 5–20. o.
- Antalóczy Katalin – Naszádos Zsófia* [2015]: Quo vadis rajnai kapitalizmus? A német szociális piacgazdaság modelljének jövője. *Külgazdaság*, LIX. évf., 7–9. sz., 3–28. o.
- Baldwin, Richard – Giavazzi, Francesco* (szerk.) [2015]: The euro-zone crisis: A consensus view of the causes and a few possible solutions. *CEPR Press*, London.
- Beach, Derek* [2013]: The fiscal compact, euro reforms and the challenge for the euro-outs. In: *Hvidt, Nanna – Mouritzen, Hans* (szerk.): Danish foreign policy yearbook 2013. Danish Institute for International Studies, Koppenhága, 113–133. o.
- Beetsma, Roel – Gradus, Raymond* [2012]: A discussion of the changes to Europe's macro-fiscal framework in response to the crisis. *CESifo Forum*, XIII. évf., 1. sz., 17–24. o.
- Benczes István* [2004]: Fiskális szabályok használata a Gazdasági és Monetáris Unióban. *Külgazdaság*, XLVIII. évf., 11. sz., 2–37. o.
- Benczes István* [2011]: Fiskális fegyelem. Válság előtt – válság után. In: *Muraközy László* (szerk.): 20 év múlva. Akadémiai Kiadó, 150–184. o.
- Bird, Graham – Mandilaras, Alex* [2013]: Will Europe's fiscal compact help avoid future economic crises? Department of Economics, University of Surrey, DP, 12/12.
- Blizkovsky, Peter* [2012]: Does the golden rule translate into a golden EU economic governance? Lee Kuan Yew School of Public Policy, *Policy Brief Series*, 7. sz.
- Bod Péter Ákos* [2015]: Lámfalussy Sándor (1929–2015). *Közgazdasági Szemle*, LXII. évf., 7–8. sz., 713–716. o.
- Bordo, Michael – Markiewicz, Agnieszka – Jonung, Lars* [2011]: A fiscal union for the euro: Some lessons from history. NBER Working Paper Series, No. 17380.
- Creel, Jerome – Hubert, Paul – Saraceno, Francesco* [2012]: The European fiscal compact: A counterfactual assessment. *Journal of Economic Integration*, XXVII. évf., 4. sz., 537–563. o.
- Csaba László* [2013]: Európai Egyesült Államokat – de most rögtön? *Köz-gazdaság*, VIII. évf., 1. sz., 19–27. o.
- De Grauwe, Paul* [2013]: Design failures in the eurozone: Can they be fixed? Europe in question. *LSE Discussion Paper Series*, 57. sz.
- Dehousse, Renaud* [2012]: The fiscal compact: Legal uncertainty and political ambiguity. *Notre Europe Policy Brief*, 33. sz., február.
- Delors, Jacques* [1989]: Report on economic and monetary union in the European Community. Committee for the Study of Economic and Monetary Union, Brüsszel.
- Drazen, Allen* [2000]: Political economy in macroeconomics. Princeton University Press, Princeton, N. J.
- ECB [2014]: Statistic pocket book. ECB, Frankfurt.
- ECOFIN [2010]: Council of the European Union. Council conclusions. ECOFIN Extraordinary Meeting, május 9–10., Brüsszel.
- EPSC [2015]: The Euro-plus Pact. EPSC Strategic Notes, 3. sz., European Political Strategy Centre, 2015. május 8.
- Európai Bizottság [2008]: Public finances in EMU. EC, Brüsszel.
- Európai Bizottság [2011]: Green paper on the feasibility of introducing stability bonds. COM(2011)818. November 23.

- Európai Bizottság [2015]: Numerical fiscal rules in the EU member states. Európai Bizottság, Brüsszel. Letölthető: http://ec.europa.eu/economy_finance/db_indicators/fiscal_governance/fiscal_rules/index_en.htm (Letöltés ideje: 2015. október 3.)
- Európai Tanács [2010]: Conclusions. EUCO 13/10, Brüsszel. 2010. június 17.
- Európai Unió Működéséről szóló Szerződés [2010]: Az Európai Unió Működéséről szóló Szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata. 2010. március 30. *Az Európai Unió Hivatalos Lapja*, C83/47.
- Fabbrini, Sergio* [2013]: Intergovernmentalism and its limits: Assessing the European Union's answers to the euro crisis. *Comparative Political Studies*, XLVI. évf., 9. sz., 1003–1029. o.
- Feld, Lars P. – Baskaran, Thushyanthan* [2010]: Federalism, budget deficits and public debt: On the reform of Germany's fiscal constitution. *Review of Law and Economics*, VI. évf., 3. sz., 365–393. o.
- Five Presidents' Report [2015]: Completing Europe's Economic and Monetary Union. Június 22.
- Fuest, Clemens – Peichel, Andreas* [2012]: European fiscal union. What is it? Does it work? And are there really no alternatives? IZA Policy Paper, No. 39.
- Györfly Dóra* [2014]: Válság és válságkezelés Görögországban: A puha költségvetési korlát szerepe a gazdasági összeomlásban. *Közgazdasági Szemle*, LXI. évf., 1. sz., 27–52. o.
- Haas, E. B.* [1958]: The uniting of Europe: Political, social and economic forces, 1950–57. London, Stevens.
- Hagen, von Jürgen* [1992]: Budgeting procedures and fiscal performance in the European Communities. *Economic Paper*, 96. sz., Brüsszel.
- Hagen, von Jürgen – Harden, Ian* [1996]: Budget processes and commitment to fiscal discipline. International Monetary Fund, *Working Paper*, 78. sz., július.
- Halmi Péter* [2014]: Krízis és növekedés az Európai Unióban. Európai modell, strukturális reformok. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Henning, Randall – Kessler, Martin* [2012]: Fiscal federalism: US history for architects of Europe's fiscal union. Peterson Institute for International Economics, *Working Paper*, 12–1, január.
- IMF [2015a]: Ireland. Country Report, No. 15/77., Washington D.C.
- IMF [2015b]: Spain. Country Report, No. 15/232., Washington D.C.
- IMF [2009]: Fiscal rules. Anchoring expectations for sustainable public finances. 2009. december 16, Washington D.C.
- Kennedy, Suzanne – Robbins, Janine – Delorme, François* [2001]: The role of fiscal rules in determining fiscal performance. Műhelytanulmány, Banca d'Italia.
- Kopits, George* [2014]: Ireland's fiscal framework: Options for the future. *The Economic and Social Review*, XLV. évf., 1. sz., 135–158. o.
- Kutasi Gábor* [2015]: External imbalances in the EU: A REER-based explanation. *Intereconomics*, L. évf., 5. sz., 301–308. o.
- Losonczi Miklós* [2014]: Az államadósság-válság és kezelése az EU-ban. Tri-Mester, Tatabánya.
- Marzinotto, Benedicte – Sapir, André* [2012]: Fiscal rules: Timing is everything. Bruegel Policy Brief Issue, 2012/03.
- Marzinotto, Benedicte – Sapir, André – Wolff, Güntram* [2011]: What kind of fiscal union? Bruegel Policy Brief Issue, 2011/06.
- Marketou, Afroditi* [2015]: Constitutional change through euro crisis law: Greece. European University Institute.
- Merkel, Angela* [2011]: Angela Merkel vows to create fiscal union across eurozone. *The Guardian*, december 2.
- Mody, Ahoka* [2013]: A Schuman compact for the euro area. Bruegel Essay and Lecture Series. Bruegel Intézet.
- Persson, Torsten – Tabellini, Guido* [2000]: Political Economics. MIT Press, Cambridge, Massachusetts.

Szerződés [2012]: Szerződés a Gazdasági és Monetáris Unióbeli stabilitásról, koordinációról és kormányzásról.

Verhelst, Stijn [2012]: How EU fiscal norms will become a safety net for the failure of national golden rules? European Policy Brief, No. 6.

Wyplosz, Charles [2002]: Fiscal discipline in EMU: rules or institutions? Graduate Institute for International Studies, Geneva and CEPR.

MEGRENDELŐLAP

Megrendelem a KOPINT Konjunktúra Kutatási Alapítvány 2016. évi KÜLGAZDASÁG c. folyóiratát példányban, ára: 10 800 Ft/év, 5400 Ft/félév.

Megrendelő neve:

Megrendelő címe:

Megrendelő postafiókcíme:

Megrendelő e-mail címe:

Telefon:

Telefax:

Ügyintéző neve, telefonszáma:

Fizetési mód: Csekken: Átutalással:

(Számiaszámunk: 11100104-19659963-10000001)

Kérjük, hogy 2016-os megrendelésüket az alábbi elérhetőségeken jelezzék számunkra.

Külgazdaság Szerkesztősége

1112 Budapest, Budaörsi út 45. • 1518 Budapest, Pf.: 71

web: www.kulgzadasag.eu • e-mail: kulgzadasag@kopint-tarki.hu

Tel.: 309-2695 • Fax: 309-2647

Verseny és szabályozás 2014

Szerkesztette:

Valentiny Pál,
Kiss Ferenc László,
Nagy Csongor István

292 oldal
ISSN 1789 9702

Az MTA KRTK Közgazdaság-tudományi Intézetének verseny- és ágazati szabályozás kérdéskörével foglalkozó nyolcadik kötetében a közgazdaságtannak a verseny- és ágazati szabályozásban betöltött szerepe került a középpontba. A kiadványt elsősorban a felsőoktatási intézmények oktatói és hallgatói, a verseny- és ágazati szabályozó hatóságok, az államigazgatás szakemberei, a bírói kar versenyjogi, szabályozási kérdésekben eljáró tagjai, a tanácsadó cégek, a fogyasztók szervezetei, az ágazati szabályozás, versenyhatósági eljárás által érintett vállalkozások munkatársai számára ajánljuk. A kiadvány elkészítését a *Gazdasági Versenyhivatal Versenykultúra Központ* támogatta.

TARTALOMJEGYZÉK

I. Áttekintés

MÚLT, JELEN, JÖVŐ AZ ÁGAZATI ÉS VERSENYSZABÁLYOZÁSBAN

Csorba Gergely: Párhuzamos események értékelése a fúziókontrollban

Belényesi Pál: Hogy juthatok a pénzemhez?

Az ügyvédi sikerdíjas jogérvényesítési rendszer közgazdasági háttere

Nagy Csongor István: Tisztesleges eljárás és bírósági felülvizsgálat a versenyfelügyeleti eljárásban

II. Betekintés

KÖZGAZDASÁGTAN A VERSENY ÉS ÁGAZATI SZABÁLYOZÁSBAN

Valentiny Pál: Létezik-e jogalkalmazási közgazdaságtan?

Muraközy Balázs: Kvantitatív módszerek alkalmazása versenyhatóságok kiemelt ügyeiben, 2009–2013

Antal-Pomázi Krisztina: Közgazdasági szakértők a bírósági eljárásokban

Paizs László: Piaci erő az áramtermelő piacon. Eredmények az egyensúlyi modellezés területéről

Muraközy Balázs – Valentiny Pál: A versenyhatósági döntések jóléti hatásának méréséről

III. Körbetekintés

A HÁLÓZATOS SZOLGÁLTATÁSOK PIACA ÉS SZABÁLYOZÁSA

Pápai Zoltán – Papp Bertalan: Versenyproblémák a postai piacokon és a magyar postai piacnyitás tanulságai

Selei Adrienn – Takácsné Tóth Borbála: Az ukrán krízis rövid távú hatásai Kelet-Közép-Európa és Magyarország gázellátás-biztonságára

IV. Kitekintés

SZAKIRODALMI TÁJÉKOZTATÓ

Válogatott bibliográfia, 2014

Összeállította: **Bálint Éva**

A könyv korlátozott számban ingyenesen megrendelhető az alábbi címen:

Bálint Éva
MTA KRTK Könyvtár
Cím: 1112 Budapest, Budaörsi út 45.
Telefonszám: (36-1) 309 2649
E-mail: biblio@krtk.mta.hu

Megaregionális szabadkereskedelmi tárgyalások

CSÁKI GYÖRGY

A világkereskedelem a második világháború óta igen dinamikusabban bővült, s bizonyos értelemben az is igaz, hogy ma szabadabb, mint korábban bármikor. Ennek ellenére a Kereskedelmi Világszervezet, a WTO 20 éves története nem tekinthető sikeresnek: tagjai 1995 óta nem fogadtak el komoly multilaterális kereskedelmi egyezményt, a 2001-ben indított dohai fordulót 2006-ban hivatalosan is felfüggesztették, s azóta sem zárták le, még csak formálisan sem. Így nem meglepő, hogy évtizedünkben hirtelen felgyorsultak a régiók közötti – megaregionális – szabadkereskedelmi tárgyalások, amelyek a WTO égisze alatt mindeddig megoldhatatlan problémák rendezésére törekednek. A már aláírt, de még nem ratifikált Csendes-óceáni Partnerség (TPP), a tárgyalás alatt álló Átfogó Regionális Gazdasági Partnerség (RCEP) és Transzatlanti Kereskedelmi és Beruházási Partnerség (TTIP) megkötése után felmerül a kérdés: mi lesz (mi marad) a WTO szerepe? Van-e még bármilyen jövője a globális (multilaterális) kereskedelmi tárgyalásoknak?

Journal of Economic Literature (JEL) kód: F00, F13.

A második világháború utáni időszak egyik fő világgazdasági jellemzője a nemzetközi kereskedelem rendkívül gyors bővülése, a dinamika különösen az 1980–1990-es évektől, azaz a globalizáció kibontakozása óta vált látványossá. Ezzel párhuzamosan erősödtek a liberalizációs tendenciák; nyilvánvaló, hogy ez a fejlett országok által követett felfogás teremtett lehetőséget a feltörekvő gazdaságok páratlan exportdinamikájának kibontakozására. Mondhatjuk azt is, hogy a világkereskedelem ma szabadabb, mint bármikor korábban, mert a feldolgozóipari termékek vámszínvona elhanyagolhatóan alacsony, visszaszorultak a kvóták, nem számít már érzékeny terméknek az acél és erősen csökkent a textil- és konfekcióipari ter-

Csáki György, a Szent István Egyetem tanszékvezető egyetemi tanára.
E-mail cím: Csaki.Gyorgy@gtk.szie.hu

mékek érzékenysége is a nemzetközi kereskedelemben. A Kereskedelmi Világszervezetnek, a WTO-nak immár 161 tagja van, ahhoz Kína (2001-ben) és Oroszország (2012-ben) is csatlakozott.

A WTO két évtizedes története ennek ellenére sem tekinthető sikernek. Míg az Általános Vámtarifa és Kereskedelmi Egyezmény (GATT) 1948 és 1994 között nyolc fordulót zárt le, és fennállása során a feldolgozóipari termékek vámszintje a második világháború előtti különleges magasságból 3-4 százalék alá süllyedt, továbbá, más fontos kereskedelempolitikai megállapodások is megszülettek, húszéves története során a WTO egyetlen fordulót sem tudott lezárni. A 2001-ben elkezdett dohai fordulót 2006-ban felfüggesztették, s máig sem sikerült újraindítani – vagy lezárni. 2013 második felében azután hirtelen fölgyorsultak az események.

A dohai forduló és a WTO működésének korlátai

A Katar fővárosában 2001 novemberében tartott miniszteri értekezlet döntött a forduló időrendjéről: vitarendezési „megértés” 2003 májusáig; a világkereskedelem földrajzi jellemzői regisztrációs rendszerének megalkotása 2003-ig (a cancuni miniszteri értekezlet során); a forduló valamennyi tárgyalásának lezárása 2005. január 1. előtt. Csakhogy a 2003 szeptemberében Cancunban tartott miniszteri értekezlet teljes kudarcot hozott. A dohai forduló első 22 hónapja alatt egyetlen megállapodásra sem került sor, a miniszteri értekezlet egy alig 21 soros, 6 pontból álló nyilatkozat elfogadásával ért véget. A tervezett menetrenddel szemben végül csak 2004. november 11-én fogadták el a dohai munkaprogramot, amely a legfontosabb kereskedelempolitikai ügyeket 17 kérdés köré csoportosította.

A WTO 6. miniszteri konferenciájára 2005. december 13–18. között Hongkongban kerül sor, ezen a világszervezet 149 tagja képviseltette magát. Hongkongban több kérdésben sikerült megegyezésre jutniuk a tagállamoknak, a lezáratlanokra pedig határidőt szabtak: a dohai forduló lezárásának – ekkor kitűzött – határideje 2006 vége volt. Csakhogy a fordulót 2006. július 28-án határozatlan időre felfüggesztették, a tárgyaló felek közti, a legfontosabb kérdéseket – mezőgazdasági vámok és támogatások, ipari vámok – érintő kibékíthetetlen különbségek következtében (Cho, 2006).

A 2007–2009-es globális pénzügyi válság következményeként 2009-ben, a recesszió mélypontján csökkent a világkereskedelem. Erre 1946 óta nem volt példa. A hirtelen feltámadt protekcionista nyomás azonban hamar elhalt, a gyorsan magához

tért világkereskedelem pedig nagyban segítette a világgazdaság egészének kilábalását az recesszióból (*Elekes, 2012*). A csendes-óceáni partnerségről, valamint az EU és az USA közötti szabadkereskedelmi és beruházásvédelmi megállapodásról folytatott tárgyalások nyomást gyakoroltak a WTO-ra, egyértelművé tették, hogy az USA és az EU kész csatlakozni a kétoldalú kereskedelempolitikai megállapodásokat hagyományosan favorizáló Japánhoz és Kínához, továbbá hogy a válságból való kilábalás megszilárdítása a nemzetközi kereskedelem bővítését igényli. Ha pedig az akadályok lebontása multilaterális keretek között nem megy, akkor előtérbe kell állítani a kétoldalú és csoportos megállapodásokat. Új szak kifejezés született: a kétoldalú (bilaterális) és a sokoldalú (multilaterális) kereskedelempolitikai tárgyalások mellé harmadik kategóriaként bejött a plurilaterális, azon tárgyalások jelzőjeként, amelyeken kettőnél több, de nem az összes WTO-tagállam vesz részt.

A WTO 2013 decemberében Bali szigetén tartott 9. miniszteri értekezlete és a Nairobiban 2015 decemberében rendezett 10. miniszteri értekezlete a vezetők optimista nyilatkozatai ellenére sem mozdította elő érdemben a dohai forduló lezárását. Így a multilaterális kereskedelempolitikai tárgyalások jövője ma bizonytalanabb, mint valaha, beleértve a WTO sorsát is.

Megaregionális szabadkereskedelmi tárgyalások

A WTO-tagországok között egyre több regionális kereskedelmi megállapodás jött létre, ezek egyaránt lehetnek szabadkereskedelmiek és vámuniók. (A WTO 174 regionális kereskedelmi megállapodást tart nyilván, a lista tartalmazza az EU-bővítések során az új tagországokkal kötött vámuniókat és az egyéb regionális integrációk hasonló bővítéseit.) Az elmúlt években ugyanakkor a korábbiaknál nagyobb, azaz több országot átfogó regionális megállapodások létrehozására irányuló tárgyalások indultak meg, közülük néhány kezdeményezés különösen nagy jelentőségű lehet. Ezeket a potenciálisan világkereskedelmi/világgazdasági súlyú tárgyalásokat nevezik megaregionális kereskedelmi tárgyalásoknak, amelyek közül hárommal foglalkozunk a továbbiakban.

Csendes-óceáni Partnerség

A Csendes-óceáni Partnerség (Trans-Pacific Partnership, TPP) az ázsiai csendes-óceáni térség kereskedelmi kapcsolatainak bővítésére irányul, amely a 2005-ben Trans-Pacific Strategic Economic Partnership Agreement (TPSEP) néven

Brunei, Chile, Szingapúr és Új-Zéland között létrehozott szabadkereskedelmi megállapodásból fejlődött ki. A TPP azonban annál jóval szélesebb témakört ölel fel, és jelentőségét megnövelte az USA csatlakozása. A tárgyalásokon 12 ország vett részt: Ausztrália, Brunei, Chile, az Egyesült Államok, Japán, Kanada, Malajzia, Mexikó, Peru, Szingapúr, Új-Zéland és Vietnam. Hivatalos amerikai megfogalmazás szerint a TPP célja a kereskedelmi forgalom és a beruházási tevékenység bővítése a partnerek között, az innováció és a gazdasági növekedés élénkítése, a munkahelyteremtés és -megtartás elősegítése. A tárgyalások zárt ajtók mögött folytak, ez szolgáltatta a fő okot a civilszervezetek kritikájára: számukra átláthatatlanok és ellenőrizhetetlenek voltak. A TTP-megállapodást 2015. október 5-én aláírták.¹

Komoly fordulatot jelentett a tárgyalások során, hogy 2013-ban Japán is bekapcsolódott. Ennek oka, hogy Abe Sinzo miniszterelnök megpróbált életet lehelni az 1990 óta stagnáló japán gazdaságba, és liberalizálásában kulcsszerepe lehet a TPP-nek (Koike, 2015). A TTP ratifikálása azonban Japánban sem lesz egyszerű; a farmlobbi nehezen fogadja el, hogy a marhahústra ma kivetett 38,5 százalékos vámot 16 év alatt (!) 9 százalékra kell csökkenteni.² Hasonlóképpen veszélyben vannak a japán tájat meghatározó teraszos rizsföldek is. Azonban az előnyök is kirajzolódnak: a fogyasztók számára drámaian olcsóbb lesz a húsleves tésztával és a hagyományos, fedett cserépedényben készített marhahúsétel, a sukiyaki, továbbá amúgy sem lehet bízni abban, hogy az irreálisan magas védővámokat a végtelenségig fenn lehet tartani. A teraszos rizsföldek megőrzése turisztikai célból is megvalósítható, egyúttal a klímaváltozás elleni harcban is hasznos szerepet játszhat (Koike, 2015).

A jelek szerint az USA a TPP-vel eléri fő céljait a csendes-óceáni térségben, nevezetesen az agrárprotekciónizmus csökkentését, a szellemi tulajdon védelmét és néhány feldolgozóipari ágazatban (például a járműgyártásban) alkalmazott korlátozások enyhítését. Erre mondják egyesek, hogy „az USA kis csalival nagy halat fogott” (Hamada, 2015, 2. o.). Természetesen az USA-nak a szellemi tulajdonjogokkal kapcsolatos, a szabadalmak és a szerzői jogok megerősítését célzó javaslati körül komoly ellentétek voltak. Vitatták a befektetők és az államok közötti vitarendezés mikéntjét is. A bírálók szerint a hagyományos beruházási egyezmények általában összeegyeztethetetlenek a környezetvédelmi és emberijog-védelmi szempontokkal, csakúgy, mint az államok jóléti szabályozásával, ezért féltő, hogy a TPP gyöngíteni fogja az aláíró államokban a környezetvédelmi, munkavédelmi és kártérítési szabá-

¹ A szükséges ratifikálások hiányában 2016. február végéig nem lépett életbe.

² Japán 870 ezer tonna marhahúst importál évente, ebből 520 ezer tonnát a TTP-t aláíró USA-ból, Ausztráliából és Új-Zélandból (Koike, 2015).

lyokat. A szakszervezetek, például az AFL-CIO (a legjelentősebb USA-beli szakszervezeti szövetség) aggódnak, hogy a nagy vállalatbirodalmak szándékai háttérbe szorítják az összes többi érdeket, beleértve az alkalmazottakéit is. A washingtoni központú Public Citizen (az egészség, a biztonság és a demokrácia védelméért 1971-ben alakult civilszervezet) pedig attól tart, hogy a nagy társaságok nyomására csökken a foglalkoztatás és a bérszínvonal, nőnek ugyanakkor a gyógyszerárak.

Bár a TPP-t már aláírták, „ratifikálása távol áll a bizonyostól. Befolyásosabbnak bizonyulhatnak a megállapodást ellenző koncentrált érdekek az összes fogyasztó szétszórt érdekeinél” (Boskin, 2015, 3. o.). A japán ratifikálás mindaddig biztosra vehető, amíg az Abe Sinzo vezette liberális demokraták vannak kormányon (Hama-da, 2015). Az USA kongresszusában és szenátusában azonban nem egyértelműek az erőviszonyok, hiszen a republikánusok – bár elvben mindig a szabad kereskedelem pártján állnak – nem szívesen támogatják a végéhez közeledő Obama-korszak leglátványosabb külső sikerének érvényesülését. Egészen más lehetne persze a TPP jövőbeni világkereskedelmi hatása, ha India is csatlakozna a megállapodáshoz – és kiváltképpen, ha Kína is ezt tenné!

Átfogó Regionális Gazdasági Partnerség

Az ASEAN tagországai (Brunei, Fülöp-szigetek, Indonézia, Kambodzsa, Laosz, Malajzia, Mianmar, Szingapúr, Thaiföld és Vietnam), valamint a vele szabadkereskedelmi megállapodással rendelkező hat állam (Ausztrália, Dél-Korea, India, Japán, Kína és Új-Zéland) között folyik az Átfogó Regionális Gazdasági Partnerség (Regional Comprehensive Economic Partnership, RCEP) tárgyalássorozata. A 16 tárgyaló országnak összesen több mint 3 milliárd lakosa van (a világ népességének csaknem a fele!), összesített GDP-jük 2013-ban az IMF adatai szerint 21 000 milliárd dollárt tett ki, és egymás közötti kereskedelmi forgalmuk 2010-ben a WTO adatai szerint a világkereskedelem 27 százalékával volt egyenlő. (NZMFAT, 2014) Általános egyensúlyi elméletekre alapozott modellszámítások szerint az RCEP-együttműködés 10 év alatt mintegy 260–644 milliárd dollár jövedelemtöbbletet generálna a világgazdaságban (Wignaraja, 2013).

Az RCEP tárgyalássorozatát hivatalosan 2012. november 20-án, a kelet-ázsiai csúcscrtekezlet alkalmával hirdette meg az érintett 16 állam- és kormányfő. Az ebből az alkalomból kiadott vezetői nyilatkozat egy „magas minőségű és kölcsönösen előnyös szabadkereskedelmi és beruházási egyezmény” megteremtését tűzte ki célul (RCEP, 2012b). Az RCEP megindítása előtt kiadott Irányelvek bevezetéseként leszögezi, hogy „összhangban fog állni a WTO-val, beleértve a GATT XXIV. parag-

rafusát és a GATS³ V.2. paragrafusát”, illetve továbblép a jelenlegi szabadkereskedelmi megállapodásokon, ám „figyelembe veszi a részt vevő országok eltérő egyéni körülményeit” (RCEP, 2012a).

Az RCEP napirendjére hét konkrét kérdést vettek fel: áruk kereskedelme, szolgáltatáskereskedelem, beruházások, gazdasági és technikai együttműködés, szellemi tulajdon, versenyszabályozás és vitarendezés. A napirend nyitott, a tárgyalások során egyéb kérdések is felmerülhetnek. A tárgyalássorozat 2013-ban kezdődött Brunei fővárosában, és az eredeti tervek szerint 2015 végén kellett volna lezárulnia. Optimista felfogásban az RCEP akár a gazdasági regionalizmus új paradigmájához is elvezethet, egy ázsiai csendes-óceáni szabadkereskedelmi övezet alapjait teremtheti meg. A tárgyalások ugyanakkor felettébb nehezek ígérkeznek: elvben valamennyi érintett ország tisztában van a piacra jutás liberalizálásából származó előnyökkel, de a hazai piacon sokuknak erős piacvédelmi nyomással kell szembenéznük. India, Indonézia és Szingapúr esetében már a piacra jutás kérdéskörében is bonyodalmakra lehet számítani. Növeli a nehézségeket, hogy nagyon eltérő fejlettségű országok között különösen nehéz a közös piac típusú integrációk létrehozása és működtetése: a mélyebb gazdasági integráció komoly szociális költségeket okozhat a kevésbé fejlett országokban. Az RCEP-tárgyalások résztvevőinek érdemes szem előtt tartaniuk, hogy „nem az RCEP az ázsiai csendes-óceáni regionalizmus egyetlen opciója. A folyamatban lévő TPP-tárgyalások ugyancsak az ázsiai csendes óceáni szabadkereskedelmi térség modelljeként szolgálhatnak, amely fontos szerepet kínál az USA-nak az eljövendő regionális architektúra programjának kialakításában”. (Das, 2014, 2. o.)

Az RCEP segíthet a globális termelési hálózatok regionalizálásában, ami Ázsiát még inkább a világ ipari műhelyévé teheti. Csökkentheti az ázsiai szabadkereskedelmi övezetek közötti átfedéseket, a kereskedelmi szabályok zavaros sokféleségét, továbbá a WTO szabályainak megfelelően megszüntethetők lennének az ázsiai kereskedelmi korlátozások.

RCEP és a TPP: együtt vagy versenyben?

A két egyezmény hasonlóságai következtében az RCEP kihívást jelent a TPP-nek, noha az utóbbi mélyebb integrációs célokat fogalmazott meg, az áru- és szolgáltatáskereskedelem mellett a beruházások és a szellemi javak áramlásának köny-

³ General Agreement on Trade in Services, Általános Egyezmény a Szolgáltatások Kereskedelméről (a WTO keretében; az egyezményt 1994-ben írták alá az Uruguay forduló részeként és 1995. január 1. óta a WTO része).

nyítésére egyaránt törekszik. Az RCEP ennél korlátozottabb célokat tűzött ki, az áruk szabad áramlásán kívül csak bizonyos szolgáltatások regionális kereskedelmét kívánja akadálymentessé tenni.

A TPP és az RCEP közötti potenciális konfliktus egyik fő forrása az USA és Kína viszonyából származhat. Mindkét hatalom Kelet-Ázsia és Délkelet-Ázsia gazdasági együttműködésének fő formálója kíván lenni, saját gazdasági érdekeinek biztosítása végett. Következésképpen az USA és Kína közötti rivalizálás fogja alapvetően meghatározni a regionális gazdasági architektúra fejlődésének fő irányát. A TPP és az RCEP közötti rivalizálás az ASEAN-on belüli megosztottság kialakulásához vezethet: Malajzia, Szingapúr és Vietnam a TPP támogatására koncentrálnak, míg a többi ASEAN-tagország az RCEP-t részesítheti előnyben (*Pakpahan*, 2012). Ez a megosztottság és az USA–Kína rivalizálás alááshatja az ASEAN-nak a régióban játszott központi szerepét. Ha az ASEAN meg kívánja őrizni a Kelet- és Délkelet-Ázsiában létező politikai és gazdasági megállapodások elősegítésében betöltött központi szerepét, célszerű elsősorban az RCEP-t támogatnia – saját regionális szerepének állandó konszolidálása mellett.

A TPP és az RCEP versengésének további érdekes eleme a világgazdaság és a régió kereskedelmének egyre fontosabb szereplője, India szerepe, az ő törekvései a megaregionális kereskedelmi tárgyalásokon. India több évtizedes passzivitás után az elmúlt évtizedben egyre aktívabb lett, és egyre határozottabb pozíciókat foglalt el a nemzetközi kereskedelem-politikai tárgyalásokon. Jól jellemzi ezt a helyzetet (és India fontosságát a nemzetközi szintéren) az a tény, hogy a WTO miniszteri értekezletén, Baliban csak azt követően lehetett elfogadni a záródokumentumokat, hogy az USA és India az utolsó utáni pillanatban (egy nappal a tervezett lezárás után!) megállapodott egymással, miután az előbbi tiszteletben tartotta India aggályait az élelmiszer-biztonságát érintő kérdésekben. Így vált elfogadhatóvá a kereskedelem-könnyítési, a legkevésbé fejlett országok preferenciáit és a mezőgazdasági kérdéseket tartalmazó határozat: mindez „bizonyos mértékig helyreállította a WTO iránti bizalmat”. (*Lehmann–Fernandes*, 2014, 2. o.)

A TPP sikeres lezárása kereskedelemelterelő hatással járhat India számára, de ennél valószínűleg nagyobb fejtörést okozhat a transznacionális társaságok globális értékláncaiból való kiszorulás veszélye a feldolgozóiparban és a szolgáltatások területén: az alternatíva csak az lehet, ha India maga is bevezeti a TPP szabályait, annak érdekében, hogy vállalatai aktívan tevékenykedhessenek a megállapodáshoz csatlakozó országokban.

Tekintettel arra, hogy az USA két óceánokat átszelő szabadkereskedelmi tárgyalássorozatban is részt vesz, elképzelhető, hogy ezek a megaregionális rendszerek hasonló szabályok alapján fognak működni. Ez minden eddiginél magasabb szintű és színvonalú szabályozási konvergenciához vezethet. Ha India kimarad, akkor kiszorul a szabályalkotók közül, és szabálykövetésre kényszerül. Mivel a TPP-ben létrejöhet egy USA–Kína tengely, India könnyen a kínai „sárkány” és az amerikai „sas” sakkjátszmájának részesévé válhat. India mindeddig óvatosan közelített a szabadkereskedelmi megállapodásokhoz, a TPP érvénybe lépése után azonban aligha tarthatja fenn óvatos piacvédelmi stratégiáját. Hiszen azok a TPP-tagországok is benyomulhatnak a piacára, amelyeknek nincs szabadkereskedelmi megállapodásuk Indiával, például az India–ASEAN vagy az India–Szingapúr szabadkereskedelmi megállapodáson keresztül.

Könnyen belátható, hogy az RCEP létfontosságú India számára. Kereskedelem-szabályozó rendszerének racionalizálását ösztönözheti, nagyobb gazdasági integrációhoz segítheti Kelet- és Délkelet-Ázsiában – Japántól Ausztráliáig. Az RCEP fellendítheti a beáramló és a kiáramló működő tőkét egyaránt, amelyek révén India mélyebben integrálódhat azokba a regionális termelési hálózatokba, amelyek Ázsiát a világ ipari műhelyévé teszik. India jelentős komparatív előnyökkel rendelkezik az informatikai technológiák és az IT-alapú szolgáltatások terén – az RCEP alkalmas teremthet számára, hogy új piacokra lépjen. „Létfontosságú India számára, hogy az RCEP valóban átfogó legyen, és ne fókuszáljon kizárólag az áruk piacra lépésére. Szem előtt tartva ezeket az előnyöket, Indiának gazdaságpolitikája második generációs reformjára lesz szüksége, hogy hatékonyabbá tegye külkereskedelmét. Ezek a reformok megkönnyítik India külpiaconra jutását, és enyhíteni fogja a másik két megaregionális szabadkereskedelmi megállapodás Indiára gyakorolt következményeit.” (*Chatterjee–Singh*, 2015, 3. o.) Az RCEP India számára 2,4 százalékos jövedelemnövekedést jelenthet, elsősorban azért, hogy a szolgáltató szektor cégei – az informatikai technológiákban, az üzleti szolgáltatásokban, az oktatás-képzési szolgáltatásokban és a pénzügyi szolgáltatásokban meglévő komparatív előnyei révén – betörhetnek a kínai és egyéb kelet-ázsiai piacokra (*Wignaraja*, 2014. 1. o.).

India ugyanakkor – támaszkodva a nemzetközi kereskedelempolitikai tárgyalásokban betöltött egyre nagyobb szerepére s különösen a WTO-ban folyó tárgyalások során a fejlődő országok között kialakult vezető pozíciójára – választhat másik opciót is. Ha kiszorul a megaregionális szabadkereskedelmi tárgyalásokat meghatározó országok közül, akkor India számára a WTO lehet az a létező és működő

fórum, amely összekapcsolhatja hazai megfontolásait és globális kereskedelmi ambícióit.⁴

Egy India és Kína közötti kereskedelempolitikai összefogás pedig átrendezheti a multilaterális kereskedelempolitikai együttműködés immár csaknem nyolcvanéves rendszerét, vagy éppen teljességgel megbéníthatja azokat, így a WTO működési mechanizmusait, drámai mértékben megváltoztatva annak belső erőviszonyait.

Transzatlanti Kereskedelmi és Beruházási Partnerség

Az EU és az USA közti kereskedelmi forgalom a világ legnagyobb „kétoldalú” forgalma, értéke meghaladja a napi 2 milliárd eurót. Noha egymás számára különösen értékes kereskedelmi partnerek, a WTO-ban az egymásra a legtöbb panaszt tevő két „tagnak” tekinthetők. Az EU 90-szer tett panaszt a vitarendezési testületnél valamely WTO-tagország ellen, ebből 32 esetben az USA ellen. Az EU ellen 77 panaszt jelentettek be, ezen belül 18 esetben az USA cselekedett így. Összességében az USA 106 esetben tett panaszt, 31-szer az EU vagy valamelyik EU-tagország ellen, míg az USA ellen 121 esetben tettek panaszt. A WTO vitarendezési testülete elé került kereskedelempolitikai konfliktusok közül a legnagyobb értékű viták az USA és az EK/EU között zajlottak. Az „acélháború” nyomán 2002-ben az USA-t 2,4 milliárd dollárral marasztalták el, az Airbus-Boeing szubvenciók vitában a legutóbbi döntés 5,3 milliárd dollár értékű, a WTO szabályait sértő támogatás miatt marasztalta el az USA-t.

Ilyen előzmények után általános meglepetést keltett, hogy 2013 nyarán intenzív tárgyalássorozat kezdődött az USA és az Európai Unió között, amelynek célja egy átfogó, a kereskedelemhez kapcsolódó beruházási szabályokra is kiterjedő szabadkereskedelmi megállapodás létrehozása. A Transzatlanti Kereskedelmi és Beruházási Partnerség (Transatlantic Trade and Investment Partnership, TTIP) célja a kereskedelmi korlátok lebontása számos termelő és szolgáltató ágazatban. A vámok csökkentése mellett a tárgyalások kiterjednek a nem vámjellegű korlátozások enyhítésére és felszámolására is, például a műszaki szabályozások, sztenderdek és más eljárások összehangolására. A tárgyalások napirendjén szerepelnek a kölcsönös

⁴ „Ennél fogva a kereskedelmi elszigetelődés és a szabályalkotó szerep elvesztése elegendő okot szolgáltat India számára, hogy – a Bali utáni helyzetben – sokkal inkább proaktív szerepet játsszon a sokoldalú szabályalapú kereskedelmi rendszerben. India nagyobb szerepet tudna játszani a globális aréna fontos szereplőjeként, és véleményünk szerint ezt kellene tennie (ami megfelel az indiai törekvéseknek is).” (Lechmann–Fernandes, 2014, 3. o.)

szolgáltatásáramlás és beruházási tevékenység, valamint a közbeszerzési eljárások korlátozásainak felszámolása.

A következő hat konkrét témakörben folynak egyeztetések: szabályozási kérdések, a kereskedelem technikai akadályai, az élelmiszerekre és agrártermékekre vonatkozó szabályok, közbeszerzés, nyersanyag és energia, kereskedelem és fenntartható fejlődés. A tárgyalások témáit három fő pillér alá sorolják be: piacra jutás, szabályozási együttműködés, szabályalkotás.

A konkrét tárgyalások megkezdése 2013-ban annak ellenére keltett általános meglepetést, hogy a felek már 2011 óta előkészületeket folytattak egy olyan munkacsoportban, amelyet felváltva elnökölt az EU kereskedelmi biztosa és az USA kereskedelmi főmegbízottja. A munkacsoport az egyezmény nyújtotta lehetőségek és potenciális nehézségek elmélyült vizsgálata alapján arra a következtetésre jutott, hogy egy átfogó, minden ágazatra kiterjedő megállapodás túlnyomórészt pozitív eredményekre vezetne, az Atlanti-óceán mindkét oldalán gyorsítva a növekedést és növelve a foglalkoztatást. A hivatalos megfogalmazás szerint⁵ a tárgyalások megindításához nagyban hozzájárult a világgazdasági válság elhúzódása, a WTO keretében zajló multilaterális tárgyalások, a dohai forduló szétesése, valamint az EU közös agrárpolitikájának reformja; a magas termékárak mindkét oldalt késszé tette a tárgyalásokra.

A Centre for Economic Policy Research által az Európai Bizottság részére készített elemzés (*Francois*, 2013) szerint az EU gazdasága évi 119 milliárd euró haszonhoz juthat a kereskedelmi korlátok lebontása révén (ez háztartásonként 545 euró), míg az USA haszna évi 95 milliárd euró lenne (655 euró családonként). A világ többi része 100 milliárd euró haszonhoz juthat e grandiózus szabadkereskedelmi megállapodás révén. A haszonhoz csak jelentéktelen költség járulhat, mivel vámok és egyéb (nem vámjellegű) kereskedelmi korlátok elbontása eredményeként jönne létre. Tekintettel arra, hogy az USA és az EU közti vámszintek már ma is igen alacsonyak (átlagosan 4 százalék), a kereskedelmi korlátok lebontása elsősorban a nem vámjellegű korlátozások (eltérő szabályozások, műszaki, valamint növény-, állat- és humán-egészségügyi előírások stb.) felszámolását jelentheti, a haszon 80 százaléka ebből származna.⁶ „A gyógyszer-engedélyeztetés jó példa arra, hogyan kezelték korábban ezeket az ügyeket. Az EU–USA együttműködés ezen a téren csökkentette a szükségtelen megduplázódásokat, miközben fenntartotta, sőt erősítette a fogyasztó-

⁵ Lásd: <http://ec.europa.eu/trade/policy/in-focus/ttip/>

⁶ A TTIP tárgyalási programja magában foglalja a közbeszerzési eljárások kölcsönös megnyitását is.

védelem magas szintjét. Az Atlanti-óceán mindkét partján – jó okkal – igen szigorú a gyógyszer-engedélyezési rendszer. Ebből következően a folyamat költséges és időigényes. A múltban az a tény, hogy az USA-ban és az EU-ban a folyamat elkülönülten zajlott, még költségesebb volt. Ugyanakkor az elmúlt években a szabályozók nagy lépéseket tettek afelé, hogy a folyamatokat összhangba hozzák egymással, s így csökkentették a költségeket.” (European Commission, 2013, 8. o.)

A TTIP első tárgyalási fordulóját 2013 júliusában, Washingtonban tartották. Ha a tárgyalássorozat sikeresen lezárul, a gazdaságtörténet legnagyobb regionális szabadkereskedelmi övezete jönne létre, egy 500 és egy 300 millió lakosú fejlett piacgazdaság között szüntetve meg a kereskedelmi és beruházási korlátozásokat. Ez önmagában hatalmas előrelépés a kereskedelem szabadságának megteremtése terén, amelyre immár hetven éve törekszik a világ. Ez a kereskedelmi megállapodás egy óriási, egyesített szabad piacot eredményezne, de kérdés: milyen következményekkel jár a világ többi részére? Nem jelenti-e a fejlődő országok kizárását/korlátozását erről a hatalmas „egységes” piacról? Továbbá, egy ilyen „kétoldalú” megállapodás nem veszélyeztetné-e a sokoldalú kereskedelempolitikai együttműködésnek a GATT 1947-es megalapítása óta napirenden lévő erősítését? (Lásd erről: *Akman–Evenett–Low*, 2014)

A kérdés persze nagyon összetett, s nehéz a harmadik felekre, kivált a fejlődő országok összességére érvényes hatásokról beszélni: Latin-Amerikában például Chile, Mexikó és Paraguay részese a TPP-nek, és Mexikó szívesen csatlakozna a TTIP-hez is; Costa Rica, Kolumbia és Panama pedig hivatalosan kifejezte a TPP-hez való csatlakozási szándékát. Dominika, Guatemala, Honduras, Nicaragua és Salvador kétoldalú szabadkereskedelmi megállapodást kötött az EU-val és az USA-val (miként más országokkal is), de igen visszafogottan viszonyul a megaregionális és a plurilaterális tárgyalásokhoz. „Noha a latin-amerikai országok számára hasznos lehet az esetleg sikeresen létrehozandó megaregionális megállapodások által kiváltott növekedési többlet, de az egyes országokra gyakorolt hatás s ennek következtében az országok hozzáállása változó. Attól függően, hogy milyen mértékben kapcsolódik egy ország a globális értékláncokhoz, milyen mértékben exportál nyersanyagokat, mennyire alapoz a saját belső piacára – mindezek a tényezők befolyásolhatják álláspontjukat. Az fogja meghatározni ezeknek az országoknak a jövőbeli világkereskedelmi pozícióit, hogy e megállapodások elutasítását választják-e, vagy magukévá teszik azokat. A TTIP utáni világra gondolva lényeges, hogy a TTIP-t befogadó jellegű megállapodásnak alkossák meg, amelyben további országok is taggá válhatnak. A latin-amerikai országok esélyes jelöltek lehetnek.” (*González*, 2014, 2. o.)

A TTIP elsősorban a nem vámjellegű korlátozások felszámolására irányul, azokon belül elsősorban a szabályozás és a műszaki, valamint növény-, állat- és human-egészségügyi előírások egységesítésére törekszik. A fő kérdés éppen ezért a világgazdaság egésze szempontjából az, mi lehet az egységes sztenderdek (shared standards) hatása a harmadik országok kereskedelmi lehetőségeire?

A kereskedelem technikai korlátainak lebontása három fő csoportba sorolható. A legegyszerűbb, ugyanakkor legerősebb változat a létező szabályok kölcsönös elismerése, amikor egy ország korlátozásmentes piacra jutást nyújt mindazon termékekre, amelyek megfelelnek az egyik csatlakozott ország sztenderdjeinek. A második eset a sztenderdek bizonyos harmonizációja. (Az EU-ban az egészségügyi és biztonsági sztenderdek terén ez a legfejlettebb országok szigorú sztenderdjeihez való igazodási kényszert eredményezett.) A harmadik típus az egymás ellenőrzési módszereinek kölcsönös elfogadása (conformity assessment), ebben az esetben „A” ország elfogadja „B” ország tanúsítványát, hogy a termék megfelel „A” ország előírásainak. (Ilyenek az EU-n belüli kölcsönös megfelelési egyezmények.)⁷

Az USA és az EU két fontos lépést tehetne a TTIP harmadik országokra (főként a fejlődő országokra) gyakorolt káros következményeinek elkerülése érdekében. Elsősorban a kölcsönös elismertetést kellene előnyben részesíteni, amely erőteljesebb liberalizációs eszköz, és nem foglal magában semmilyen korlátozó eredetmegjelölési szabályt. Ebben az esetben nemcsak az USA és az EU termelői lennének képesek ellátni mindkét piacot bármelyik részpiac szabályainak betartásával, hanem hasonló esélyük lenne erre a harmadik országbeli termelőknek is. Másodsorban a szabályok harmonizációja esetében az enyhébb eredeti szabványt kellene érvényben tartani. A szigorúbb szabályok kötelezővé tétele esetén elfogadható bizonyítékot kellene szolgáltatni arra, hogy az enyhébb szabály nem felel meg az eredeti szabályozási célnak. (Hasonló elvet érvényesít a WTO a már létező szabályoktól való eltérések esetén.) Ha ez a két feltétel érvényesül, akkor a világ többi, az USA-n és az EU-n kívüli része is reményekkel követhetné a TTIP-tárgyalásokat (*Matto*, 2013).

Hasonlóan alapvető fontosságú kérdés a szabályozás összehangolása, a szabályozórendszerek koherenciájának biztosítása. Az EU és az USA közti kereskedelem világgazdasági súlya csökken, ez a tendencia aligha fordul meg a TTIP aláírása és sikeres működése esetén sem: becslések szerint 20 év múlva az EU és az USA

⁷ A TTIP esetleges hatására a harmadik – főként fejlődő – országokra jó példa lehet az az eset, amelyben az 1990-es évek végén az EU egységesítette az aflatoxin élelmiszerekben megengedett mértékét: mivel nyolc ország – köztük Spanyolország, Olaszország és Hollandia – drasztikusan megszigorította előírásait, az afrikai országoknak az EU-ba irányuló gabonaexportja évi 670 millió dollárral csökkent (*Matto*, 2013).

együttes világkereskedelmi részesedése mintegy 22 százalék lesz, míg az ASEAN-6 csoporté eléri majd a 37 százalékot. A TTIP sikere esetén az euroatlanti térség megőrizheti meghatározó szerepét a nemzetközi kereskedelmi normák, sztenderdek és egyéb szabályok megalkotásában. „Éppen erről szól a TTIP – a létező szabályok közötti koherencia megteremtéséről és az új szabályok közös felállításának lehetőségéről.” (Fontagné–Jean, 2014, 1. o.)

A TTIP szabályharmonizációs és szabályalkotó tevékenysége azért is kiemelkedően fontos lehet, mert a WTO ezen a téren látványosan sikertelen volt az elmúlt két évtizedben. Így a TTIP harmonizált vagy/és új szabályai mintaként szolgálhatnak a megállapodáson kívül maradó országoknak, illetve alkalmazkodási kényszert jelentenek számukra. Ez a TTIP egyik legnagyobb globális felelőssége: a harmonizált sztenderdek voltaképpen a 21. századi világkereskedelem új szabálykönyvét jelenthetik (Novy, 2014).

Geopolitikai nézőpontból a TTIP – aláírása és hatályba lépése esetén – a NATO egyfajta gazdasági kiegészítését is jelentené, így globális jelentősége meghaladná világkereskedelmi fontosságát (House of Lords, 2014, 20. o.). Geopolitikailag is kiemelkedően fontos a TTIP nyitottsága – főleg, ha figyelembe vesszük a mindeddig a TPP-hez sem csatlakozott Kína és India (valamint Brazília, Dél-Afrika, Indonézia stb.) világgazdasági jelentőségét és perspektíváit. Márpedig a legfontosabb feltörekvő gazdaságok bevonása nélkül nem lehet igazán hatékony s főként globális a szabályalkotás!

A TTIP viták keresztüzében áll, sokan, sok irányból támadják. Többen, például a Nobel-díjas *Joseph Stiglitz* azért bírálják (a TPP-vel együtt), mert szerintük elsősorban a vállalati érdekeket szolgálják. *Stiglitz* megfogalmazásában nem szabadkereskedelmi megállapodásokról, hanem a nemzetközi kereskedelmi tárgyalások vállalati elfoglalásáról szólnak (*Stiglitz, 2015a* és *Stiglitz, 2015b*). Egy a Nobel-díjasoknak szánt internetes oldalon azt nyilatkozta: „A TTIP különösen rossz megállapodás.”⁸ Mások szerint a TTIP-t költség-haszon elemzés alá vetve csak mérsékelt eredmény várható. Egy nemzetközi szakszervezeti kutatóintézet a gazdasági hatásaira vonatkozó elemzéseket értékelve arra a végkövetkeztetésre jutott, hogy „végső soron a reguláció fölötti demokratikus kontroll elvesztését jelenti, illetve a reguláció potenciális előnyeit a TTIP-ből származó gazdasági előnyökkel összevetve oda jutunk, hogy az Atlanti-óceán mindkét partján mindenki heti egy csésze kávéval többet ihat.” (*Myant–O’Byren, 2015, 32. o.*)

⁸ Lásd: <http://www.nobelweb.org/joseph-stiglitz-2015-ttip-is-a-especially-bad-settlement/>

Gyakori bírálat tárgya volt az információhiány, a tervezett megállapodás nem ismerete. Ezeket megfogadva az Európai Bizottság a tárgyalási témákat követő, jól áttekinthető szerkezetben (2015. december 15-ig) 30 tudnivalót (fact sheets), 15 EU-álláspontot (position papers) és 25 szövegszerű javaslatot (textual proposals) tett közzé az Európai Bizottság internetes oldalán.

Bali után: multilateralizmus vagy „plurilateralizmus”?

A 9. miniszteri értekezlete összehívásakor (2013 márciusában) a szakemberek számára világos volt, hogy a dohai forduló s így a WTO maga is válaszut előtt áll. Korábban kétoldalú (bilaterális) és sokoldalú (multilaterális) tárgyalásokat különböztettünk meg, ahol a sokoldalút automatikusan úgy értettük, hogy azon a WTO valamennyi tagja részt vesz. A TPP és a TTIP tárgyalássorozatának előrehaladása nyomán honosodott meg a plurilaterális, azaz többoldalú tárgyalások kategóriája. Ez is arra utal, hogy a jövőben minden bizonnyal felértékelődnek az egyes országcsoportok közti kereskedelempolitikai tárgyalások és esetleges kereskedelmi megállapodások – ami magától értetődően a multilaterális, tehát a WTO keretében, valamennyi WTO-tagország részvételével zajló tárgyalások háttérbe szorítását, jelentőségének számottevő csökkenését jelenti.

A 2008. júliusi informális miniszteri értekezlet után a dohai forduló továbbra sem működött, s a 2011-es (Genfben tartott) 8. miniszteri értekezlet hivatalosan is deklarálta, hogy „holtpontra jutott”. A tárgyalások 2013 elején kezdődtek újra, amikor is a delegációk a 9. miniszteri értekezletre egy minicsomagot és „korai aratást” irányoztak elő. „Ellentétben az elemzők „vágyvezérelt gondolkodásával”, a WTO-tagországok ismételten hangsúlyozták, hogy semmilyen korai csomag sem jelentheti az út végét, csak egy mérföldkövet a dohai forduló lezárását eredményező lendületvételhez.” (Karmakar, 2013, 4. o.) Sok szakértő ítéli meg pesszimistán a dohai forduló végkimenetelét, mondván, programja már elavult, abba kell hagyni, és új fordulót kell kezdeményezni, amely kifejezi napjaink valódi világkereskedelmi kihívásait.

A legtöbb probléma változatlanul az agrárkereskedelemben összpontosul. A fejlődő országok immár nem általánosságban támadják a fejlett országok agrártámogatási rendszerét, legfontosabb konkrét követelésük (s ezen a téren a korábban meglehetősen passzív India a leghatározottabb szereplő) arra irányul, hogy korrigálják a fejlett és a fejlődő országok agrártámogatási rendszerei közötti egyensúlytalanságot. Új helyzet, hogy a közös agrárpolitika közelmúltbeli reformjával az EU

előnyösebb helyzetben van az USA-nál a Bali utáni proaktív magatartás szempontjából. (Uo. 6. o.)

Korántsem az agrárkereskedelem azonban a globális kereskedelempolitikai tárgyalások egyetlen problémás területe. A Doha utáni időszakra készülve a hagyományos észak–dél ellentét helyett a globális értékláncokhoz kapcsolódó kereskedelem kérdéseit kell előtérbe állítani; fel kell számolni a fejlődő országok exportszektoraihoz kapcsolódó protekcionizmust is; a kereskedelempolitikai tárgyalásokról ki kell zárni a mégoly fontos nem kereskedelmi problémákat. Energiaellátás, árfolyamproblémák, fenntartható fejlődés – ezeket a globális kormányzás szempontjából valóban kulcsfontosságú kérdéseket más, sokoldalú kormányközi szervezetek napirendjére kell tűzni.

A Baliban tartott miniszteri konferencia elkerülte a WTO megalázó bukását, de arról nem beszélhetünk, hogy Bali révén a világszervezet visszaszerezte volna centrális szerepét a sokoldalú nemzetközi kereskedelempolitikai tárgyalások körében. Nyilvánvaló, hogy a TPP- és a TTIP-tárgyalások előrehaladásával a nemzetközi kereskedelem irányítása könnyen kicsúszhat a WTO ellenőrzése alól. Nem hozott érdemi előrelépést a 2015 decemberében Nairobiban tartott 10. Miniszteri Értekezlet sem.

Megaregionális/plurilaterális kereskedelmi tárgyalások: a WTO vége?

Kétségtől új helyzetet teremt(ett) a nemzetközi kereskedelempolitikai tárgyalások második világháború óta folyamatos történetében a megaregionális/plurilaterális szabadkereskedelmi tárgyalások intenzívvé válása. Bár még csak egyetlen megaregionális megállapodást írtak alá, a legegyszerűbbet, és még azt sem ratifikálták, ezért korai kész tényként beszélni a nemzetközi kereskedelempolitikai együttműködés új korszakáról, s a WTO végéről értekezni, ám az bizonyos, ez a két kérdés a GATT 1947-es megalapítása óta soha nem merült föl ennyire konkrétan, mint 2013 óta folyamatosan.

- Az elemzett kereskedelempolitikai/szabadkereskedelmi tárgyalások nyilvánvalóvá teszik, hogy az eddigi „bilaterális versus multilaterális” – kétoldalú és sokoldalú – kereskedelmi tárgyalástípusok mellé (közé?) kell iktatnunk egy harmadik kategóriát, amit plurilaterálisnak, azaz: többoldalúnak nevezhetünk. Ezek többszereplős, többoldalú tárgyalássorozatok, amelyeken azonban nem vesz részt a WTO valamennyi tagországa. Tekintettel arra, hogy ezek gyakran régiók közötti tárgyalások, leírásukra, jellemzésükre elterjedt a megaregionális kifejezés is.

- Ugyancsak nyilvánvaló, hogy a folyamatban lévő plurilaterális/megaregionális szabadkereskedelmi tárgyalások a WTO két évtizedes kudarcсорozatából táplálkoznak. A napirendjeiken szereplő kérdések mind-mind azonosak a WTO megoldatlan problémáival: nem vámjellegű korlátozások, szolgáltatáskereskedelmi problémák, globális diszkriminációmentesség, a beruházásösztönzés és a kereskedelempolitikai eszközök összehangolása, a szellemi tulajdon védelme, a nemzetközi kereskedelem és a környezetvédelem összekapcsolása, a közbeszerzések protekcionizmusának feloldása stb. Nagyon optimista felfogás szerint a megaregionális tárgyalások elvezethetnek a globális szabadkereskedelemhez (*Palacio*, 2013). Nem hagyhatjuk ugyanakkor figyelmen kívül, hogy a 2007–2009-es pénzügyi válság és globális recesszió nyomán a világkereskedelem bővülése tartósan lelassult, így kedvezőtlenebb világkereskedelmi környezetben kellene megoldást találni olyan régi problémákra, amelyek sokoldalú megoldása a korábbi, jóval kedvezőbb körülmények között sem sikerült.
- Tény, hogy a WTO húsz év alatt egyetlen világkereskedelmi fordulót sem tudott eredményesen – vagy akárhogyan! – lezárni. A 2013 decemberében Baliban tartott miniszteri értekezletet (a kilencedik a WTO működésének 1995-ös megkezdése óta) „noha sikerként adják el, nem sokkal tett többet, mint hogy felgyorsította a vámokra vonatkozó információk összegyűjtését.” (*Sinn*, 2014, 1. o.)
- A 21. század világkereskedelmében a regionalizmus három formában érvényesül: az egyoldalú kereskedelem liberalizációs lépések nem jelentenek rendszerszintű veszélyt a WTO-ra; a kereskedelmi megállapodások révén megvalósuló kétoldalú beruházásvédelmi megállapodások két évtizede együtt élnek a WTO-val, s eddig semmilyen zavart nem jelentettek a nemzetközi kereskedelem univerzális szabályaira; az igazi veszélyt azok a „mély” regionális szabadkereskedelmi megállapodások jelentik, amelyek kiszorítják a WTO-t központi szabályalkotói szerepéből. A regionális szabadkereskedelmi megállapodások aláássák a WTO szerepét a globális szabályok megalkotásában is. (*Baldwin–Nakatomi*, 2015, 12. o.)
- Amennyiben a TPP és a TTIP valóban a 21. század nemzetközi kereskedelmi szabályainak megalkotói lesznek, akkor az alááshatja a WTO egyetlen érdemben és hatékonyan működő intézményét, annak tevékenységét: a vitarendezést, s így a vitarendezési testület működését. A TTIP és a TPP alkotta szabályokhoz bizonyos mértékben – s nyilvánvalóan igen nagy mértékben

- alkalmazkodniuk kell a kimaradóknak (például Kínának, Indiának, Brazíliának, Indonéziának, Dél-Afrikának), de a WTO vitarendezési testülete nem kérhető számon, s így nem is szankcionálhat a WTO-n kívül hozott, azon kívül álló szabályokat.
- A megaregionális tárgyalások jelentősége a főszereplők, elsősorban az USA és az EU szempontjából túlmutat a kereskedelmi vagy szélesebben értelmezve gazdasági kérdéseken – meghatározó a geostratégiai jelentőségük is! „Az ázsiai és csendes-óceáni térség egyre nagyobb hatást gyakorol a globális fejlődésre – gazdaságilag és egyéb területeken is. A TPP (...) felerősíti ezt az elmozdulást (főként, ha Kína is csatlakozik hozzá). (...) Európának dolgoznia kell azon, hogy megerősítse pozícióit az új világrendben – s ezt azzal kell kezdenie, hogy megerősíti kereskedelmi és beruházási kapcsolatait az Egyesült Államokkal.” (*Bildt–Solana*, 2015, 2. o.) *Jiří Šedivý*, volt cseh honvédelmi miniszter a TTIP-t a transzatlanti kapcsolatok olyan fontos bástyájának tartja, amelynek jelentősége csak a NATO-éhoz hasonlítható (és új értelmet kölcsönözne a NATO létjogosultságának, azáltal hogy erősebbre fűzné a kötelekeket az azonos értékeket képviselő országok kölcsönös védelmi együttműködéséhez). „A TTIP stratégiai potenciálját nehéz túlbecsülni. Kritikus, hogy technikai ellenvetések, taktikai megfontolások vagy éppen protekcionista ösztönök ne árnyékolhassák be a projekt geostratégiai jelentőségét. Szörnyű hiba volna a megállapodás nyújtotta lehetőségeket elmulasztani. Mindez a transzatlanti kapcsolatok jelentős hanyatlását eredményezné egy olyan időszakban, amikor a Nyugat ezt a legkevésbé sem engedheti meg magának.” (*Šedivý*, 2015, 3. o.)
- Az alapvető kérdés természetesen az: nem jelenti-e a plurilaterális tárgyalások előrehaladása a multilaterális, átfogó, a világgazdaság lényegileg egészére kiterjedő kereskedelempolitikai tárgyalások végét, legalábbis azok jelentéktelenné válását? Mi marad a WTO-ból a vitarendezésen túl? A WTO-t korábban tíz éven át irányító *Pascal Lamy* úgy véli, a GATT/WTO szabályaiból és normáiból fakadó szabadkereskedelmi rendszer a második világháború utáni korszak dinamikus fejlődésének egyik fő támasza volt, míg a megaregionális szabadkereskedelmi tárgyalások közötti koherencia hiánya a fejlődés gátjává válhat, miközben egy működő multilaterális kereskedelmi rendszer továbbra is életbe vágóan fontos. „Biztosak lehetünk abban, hogy a minap Baliban tartott miniszteri értekezleten elért megállapodások áldást

- jelentenek a világkereskedelem és a multilaterális együttműködés számára.” (Lamy, 2014, 3. o.)
- Ha a folyamatban lévő plurilaterális/megaregionális szabadkereskedelmi tárgyalások sikeresen lezárulnak, milyen hatásuk lehet a nem érintett harmadik országokra? Elképzelhető, hogy a világ országainak kétharmada, döntően fejlődő országok, kiszorulnak az érdemi nemzetközi kereskedelempolitikai tárgyalásokból? *Michael Boskin* kissé eufemisztikusan úgy fogalmaz, hogy a szabadkereskedelmi tárgyalások nagyban hozzájárultak a gazdasági növekedés dinamizálásához, „a regionális szabadkereskedelmi egyezmények is ezt teszik, de a haszon egy része más kereskedelmi partnerek rovására realizálódhat”. (Boskin, 2013, 2. o.) Az érintett országokban is – a nemzetgazdasági előnyök ellenére – lehetnek vesztesek. „A legjobb megoldás a kereskedelmi megállapodások által kiváltott gazdasági, politikai és humanitárius aggodalmak kezelésére az átmeneti szabályokon, az ideiglenes jövedelemtámogatásokon és az átképzésen keresztül vezet, s nem a protekcionista akadályok fenntartásával.” (Uo.)
 - Van-e értelme például a TTIP-nek önmagában? Hatékony lehet-e egy olyan többoldalú kereskedelmi és beruházásvédelmi megállapodás, amely kizárja Kínát és Indiát, kizárja a BRIC-országokat? „Ezen egyezmények egyik legfontosabb, ugyanakkor ellentmondásosabb célja ahhoz kapcsolódik, ami egyszer sem említődik a szövegekben: ez Kína. Az USA és az EU egyaránt azt szeretné, ha Kína az ő szabályaik szerinti kereskedelmi játékot játszaná. Kína részvétele nélkül tárgyalni ezekről a szabályokról olyan stratégia részének tekinthető, amelynek fő célja éppen Kína becsalogatása egy liberális globális rendszerbe. De ez a megközelítés a Kína elszigetelésére irányuló törekvésnek is tekinthető, diszkriminatív akadályokat telepítve elé egy igen lukratív piacon.” (Rodrik, 2015, 3. o.) A TPP-vel kapcsolatban is felmerülhet, hogy annak egyik fontos célja éppen Kína kirekesztése – hiszen a TPP legfőbb rendelkezései (munkaügyi és foglalkoztatási előírások, környezetvédelmi sztenderdek, a szellemi tulajdonjog védelme, az állami vállalatok reformja) középtávon is megakadályozzák Kína csatlakozását. (Lásd: *Serfaty*, 2015, 19. o.)
 - Feltételezve, hogy a tárgyalt plurilaterális/megaregionális tárgyalássorozatok közül több sikerrel, azaz megállapodással zárul, meghatározó a lezárások időrendje (melyik kerül tető alá először, melyik zárul kudarcral?). Hogyan érinti a világgazdasági erőviszonyokat és a világkereskedelmet az

egyik vagy másik multiregionális tárgyalássorozat kudarca? Ez a kérdés annak tudatában vált különösen fontossá, hogy a TPP-t 2015 szeptemberében már aláírták. A világkereskedelem nagyhatalmi eltérő esélyekkel és lehetőségekkel rendelkezik a megaregionális tárgyalásokban. A legjobb az USA helyzete, amely részese a már aláírt TPP-nek és a legfontosabbnak tekintett TTIP-nek egyaránt: így kulcsszerepet tölthet be a két nagy megállapodás harmonizálásában, de akár ki is játszhatja azokat egymás ellen. Az utóbbi eset súlyos csapást mérne egy globális szabályalapú kereskedelmi rendszer kialakításának lehetőségeire (Palacio, 2013). Miután Japán csatlakozott a TPP-hez, módosultak az erőviszonyok: a szigetország elsőrendű kereskedelmi és befektetési célpont az EU számára, ezért elkötelezettsége rendkívül hasznos lehet egy kiegyensúlyozott és előremutató kereskedelmi program kialakításában és elfogadásában.

- A nem vámjellegű korlátozások kölcsönös felszámolás terén nagy előrelépést jelenthet a TTIP programjában szereplő kölcsönösen elfogadott szabványok (shared standards) – de hogyan érintik ezek a harmadik országokat? Hogyan hatnak a fejlődő országok exportlehetőségeire, piacra jutási esélyeire? A létező szabályok kölcsönös elismerése, a szabványok harmonizációja vagy pedig egymás ellenőrzési módszereinek kölcsönös elfogadása érvényesül-e? Ha a kölcsönös elismeréshez nem társulnak restriktív származási szabályok, s a szabványok harmonizációja esetén a kevésbé szigorú szabvány lesz az irányadó, akkor a multiregionális szabadkereskedelmi megállapodások, elsősorban a TTIP, egyfajta tesztként szolgálhatnak a WTO által meghatározandó nemzetközi sztenderdek kialakításához, s a transzatlanti kereskedelem valóban minden harmadik fél részére is előnyös lesz (Mattoo, 2013).

Irodalomjegyzék

- Akman, M. Sait – Evenett, Simon J. – Low, Patrick (ed.) [2014]: Catalysts? TTIP's impact on the Rest. A VoxEu.org eBook.
- Baghwati, Jagdish [2013]: Dawn of a new system. *Finance & Development*, december, 9–13. o.
- Bagwell, Kyle – Staiger, Robert W. [2009]: The WTO: Theory and Practice. NBER Working Paper, 15445, október. Letölthető: <http://www.nber.org/papers/w15445>
- Baldwin, Richard [2011]: 21st Century Regionalism: filling the gap between 21st century trade and 20th century trade rules. WTO Staff Working Paper, ERSD-2011-08. Letölthető: https://www.wto.org/english/res_e/reser_e/ersd201108_e.pdf
- Baldwin, Richard [2012]: WTO 2.0: Thinking ahead on global trade governance. *VoxEu*, december 22. Letölthető: <http://www.voxeu.org>.

- Bildt, Carl – Solana, Javier* [2015]: A Comeback Strategy for Europe. Project Syndicate, január 6. Letölthető: <http://www.project-syndicate.org/commentary/2015-ttip-conclusion-critical-by-carl-bildt-and-javier-solana-2015-01>
- Boskin, Michael J.* [2013]: Transatlantic Trade Goes Global. Project Syndicate, július 16. Letölthető: <http://www.project-syndicate.org/commentary/the-global-implications-of-eu-us-free-trade-by-michael-boskin>
- Boskin, Michael J.* [2015]: The Case for the TPP. Project Syndicate, október 29. Letölthető: <http://www.project-syndicate.org/commentary/tpp-trade-growth-international-cooperation-by-michael-boskin-2015-10>
- Cantore, Carlo Maria – Marhold, Anna* [2013]: The WTO at a crossroads: Destination, Doha. Pit Stops, Bali Opportunities for Reform of the World Trading System. European University Institute Robert Shuman Centre of Advanced Studies. Issue 02, április.
- Cernat, Lucian* [2013]: TPP, TTIP and multilateralism: stepping stones or oceans apart? *VoxEu*, november 8. Letölthető: <http://www.voxeu.org>.
- Chatterjee, Bipul – Singh, Surendar* [2015]: Why RCEP is Vital for India? *The Diplomat*, március 03. Letölthető: <http://thediplomat.com/2015/03/why-rcep-is-vital-for-india/>
- Chatterjee, Bipul* [2015]: Why the RCEP is the opportunity that India needs? *East Asia Forum*, április 8. Letölthető: <http://www.eastasiaforum.org/2015/04/08/why-the-rcep-is-the-opportunity-india-needs/>
- Cho, Sungjoon* [2006]: The WTO Doha Round Negotiation: Suspended Indefinitely. *American Society of International Law Insights*, Vol. 10., Issue 22, szeptember 25. Letölthető: <http://www.asil.org/insights/volume/10/issue/22/wto-doha-round-negotiation-suspended-indefinitely>.
- Csáki György* [2012]: Árfolyam-háború vagy/és kereskedelmi háború? Kínai–amerikai vita a renminbi árfolyamáról. *Külgazdaság*, LVI. évf., 5–6. sz.
- Das, Sanchita Dasu* [2014]: Is RCEP just the same old paradigm? *East-Asia Forum*, december 6. Letölthető: <http://www.eastasiaforum.org/2014/12/06/is-rcep-just-the-same-old-trade-paradigm/>
- Elekes Andrea* [2012]: Világgazdasági krízis – kereskedelmi, kereskedelempolitikai változások. *Külgazdaság*, LVI. évf., 1–2. sz., 76–104. o.
- European Commission [2013]: Transatlantic Trade and Investment Partnership. The Regulatory Part, szeptember. Letölthető: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2013/july/tradoc_151605.pdf
- European Commission [2015]: Trade in Services Agreement (TiSA). Június 5. Letölthető: <http://ec.europa.eu/trade/policy/in-focus/tisa/>
- Evenett, Simon J. – Jara, Alejandro* [2013]: Building on Bali. A Work Programme for WTO. CEPR – a VoxEu.org eBook.
- Fontagné, Lionel – Jean, Sébastien* [2014]: TTIP is about regulatory coherence. *VoxEu*, november 16. Letölthető: <http://www.voxeu.org/article/ttip-about-regulatory-coherence>
- Francois, Joseph* [2013]: Reducing Transatlantic Barriers to Trade and Investment An Economic Assessment. Final Project Report, március. Centre for Economic Policy Research, London. (Az Európai Bizottság megrendelésére készült tanulmány.)
- González, Anabel* [2014]: TTIP, the multilateral trading system and Latin American countries. *VoxEu*, május 29. Letölthető: <http://www.voxeu.org/article/ttip-wto-and-latin-america>
- Hamada, Koichi* [2015]: The Fraught Politics of the TPP. Project Syndicate, október 30. Letölthető: <http://www.project-syndicate.org/commentary/tpp-economic-gains-political-obstacles-by-koichi-hamada-2015-10>
- House of Lords [2014]: The Transatlantic Trade and Investment Partnership. 14th Report of Session 2013–14, május 13, London. Letölthető: <http://www.parliament.uk/documents/The-Transatlantic-Trade-and-Investment-Partnership.pdf>
- Jakobsson, Johanna – Stocchetti, Marikki* [2013]: The WTO under pressure. Tackling the deadlock in multilateral trade. FIIA (The Finnish Institute of International Affairs), Briefing paper, 142., november.

- Kanth, Dravi* [2014] What Happened at the Bali WTO Meet and Why? *Economic and Policy Weekly*, Vol. XLIX., No. 2., január 11. 15–19. o.
- Karmakar, Suparna* [2013]: Life after Bali: Renewing the world trade negotiation agenda. *Bruegel Policy Contribution*, Issue, 2013/17, december.
- Koike, Yuriko* [2015]: Japan's TPP Transformation. Project Syndicate, október 30. Letölthető: <http://www.project-syndicate.org/commentary/tpp-help-japanese-economic-reforms-by-yuriko-koike-2015-10>
- Lamy, Pascal* [2014]: The Perilous Retreat from Global Trade Rules. Project Syndicate, január 9. Letölthető: <http://www.project-syndicate.org/commentary/pascal-lamy-on-the-need-for-a-coherent-global-trade-regime>
- Lechmann, Jean-Pierre – Fernandes, Deepali* [2014]: India and the Mega-regional Trade Deals. IMD, Lausanne. Letölthető: <http://www.imd.org/research/challenges/TC090-13-india-mega-regional-trade-deals-lehmann-fernandes.cfm>
- Li, Chunding – Wang, Jing – Whalley, John* [2014]: Numerical General Equilibrium Analysis of China's Impacts from Possible Mega Trade Deals. NBER Working Paper Series, 20425., augusztus. Letölthető: <http://www.nber.org/papers/w20425>
- Lloyd, P. J.* [2001]: The architecture of the WTO. *European Journal of Political Economy*, Vol. 17., 327–353. o.
- Marchetti, Juan A. – Roy, Martin* [2013]: A new kid on the block: the Trade in Services Agreement. *VoxEu*, december 21. Letölthető: <http://www.voxeu.org>
- Mattoo, Aaditya* [2013]: An EU-US trade deal: Good or bad for the rest of the world? *VoxEu*, október 10. Letölthető: <http://www.voxeu.org>.
- Mattoo, Aaditya* [2013]: Transatlantic Trade for All. Project Syndicate, október 2. Letölthető: <http://www.project-syndicate.org/commentary/aaditya-mattoo-2protecting-developing-economies-from-the-transatlantic-trade-and-investment-partnership>
- De Micco, Pasquale* [2013]: The Plurilateral Agreement on Services: at a starting gate? Policy Briefing, EU DG for External Policies, Policy Department. DG EXPO/B/PolDep/Note/2013_57, február. Letölthető: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/briefing_note/join/2013/491477/EXPO-INTA_SP\(2013\)491477_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/briefing_note/join/2013/491477/EXPO-INTA_SP(2013)491477_EN.pdf)
- Myant, Martin – O'Brien, Ronan* [2015]: The TTIP's impact: bringing in the missing issue. European Trade Union Institute, Working Paper, január.
- Nakatomi, Michitika* [2013]: Global value chain governance in the era of mega FTAs and a proposal of an international supply-chain agreement. *VoxEu*, augusztus 15. Letölthető: <http://www.voxeu.org>.
- Novy, Dennis* [2014]: TTIP – Is free trade coming to the north Atlantic? *VoxEu*, május 29. Letölthető: <http://www.voxeu.org/article/ttip-free-trade-coming-north-atlantic>
- NZMFAT [2014]: New Zeland Ministry of Foreign Affairs & Trade: Regional Comprehensive Economic Partnership [RCEP]. Szeptember 15. Letölthető: <http://www.mfat.govt.nz/Trade-and-Economic-Relations/2-Trade-Relationships-and-Agreements/RCEP/>
- Ossa, Ralph* [2015]: WTO success: No trade agreement but no trade war. *VoxEu*, június 11. Letölthető: <http://www.voxeu.org>
- Pakpahan, Beginda* [2012]: Will RCEP compete with the TPP? East Asia Forum, november 28. Letölthető: <http://www.eastasiaforum.org/2012/11/28/will-rcep-compete-with-the-tpp/>
- Palacio, Ana* [2013]: The regional Route to Global Free Trade. Project Syndicate, augusztus 1. Letölthető: <http://www.project-syndicate.org/commentary/the-regional-route-to-global-free-trade-by-ana-palacio>
- RCEP [2012a]: Guiding Principles and Objectives for Negotiating the Regional Comprehensive Economic Partnership. Letölthető: <http://www.asean.org/images/2012/documents/Guiding%20Principles%20and%20Objectives%20for%20Negotiating%20the%20Regional%20Comprehensive%20Economic%20Partnership.pdf>

- RCEP [2012b]: Joint Declaration on the Launch of Negotiations for the Regional Comprehensive Economic Partnership. Letölthető: <http://www.mfat.govt.nz/Trade-and-Economic-Relations/2-Trade-Relationships-and-Agreements/RCEP/jointdec.php>
- Rodrik, Dani [2015]: The Muddled Case for Trade Agreements. Project Syndicate, június 11. Letölthető: <http://www.project-syndicate.org/commentary/regional-trade-agreement-corporate-capture-by-dani-rodrik-2015-06>
- Sedivý, Jiří [2015]: The Strategic Imperative of TTIP. Project Syndicate, május 14. Letölthető: www.project-syndicate.org/commentary/ttip-global-importance-by-jiri-sedivy-2015-05
- Serfaty, Claude [2015]: The transatlantic bloc of states and the political economy of the Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP). Work organisation, labour & globalisation, Vol. 9., No. 1., Spring. Letölthető: <http://www.gipri.ch/wp-content/uploads/2015/06/WOLGTIPandTransatlanticbloc.pdf>
- Sinn, Hans-Werner [2014]: Free-Trade Pitfalls. Project Syndicate, június 24. Letölthető: <http://www.project-syndicate.org/commentary/hans-werner-sinn-considers-the-risks-of-the-transatlantic-trade-and-investment-partnership>
- Smeets, Martin [2013]: Trade Capacity Building in the WTO: Main Achievements since Doha and Key Challenges. Journal of World Trade, Vol. 47., No. 5., 1047–1090. o.
- Stiglitz, Joseph [2015a]: The Secret Corporate takeover. Project Syndicate, május 13. Letölthető: <http://www.project-syndicate.org/commentary/us-secret-corporate-takeover-by-joseph-e--stiglitz-2015-05?barrier=true>
- Stiglitz, Joseph [2015b]: TTIP is a particularly bad agreement. Október 10. Letölthető: <http://www.aiohow.com/songs/joseph-stiglitz-2015-ttip-is-a-particularly-bad-agreement.html>
- UNCTAD [2015a]: UnctadSTAT: International Trade. Forrás: Values and shares of merchandise exports and imports, annual, 1948–2014. Letölthető: <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableView/tableView.aspx?ReportId=101>.
- UNCTAD [2015b]: Exports and imports of total services, value, share and growth, annual 1980–2013. Letölthető: <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableView/tableView.aspx?ReportId=17648>
- UNCTAD [2015c]: Exports and imports of goods and services, annual, 1980–2013. Letölthető: <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableView/tableView.aspx?ReportId=25116>
- Világgazdasági Kutatóintézet [2013]: A Transzatlanti Kereskedelmi és Beruházási Partnerség világgazdasági és világpolitikai jelentőségéről. Október 17. Letölthető: <http://vilaggazdasagi.blog.hu>
- Wignaraja, Ganeshan [2013]: Why the RCEP matters for Asia and the world. East Asia Forum, május 15. Letölthető: <http://www.eastasiaforum.org/2013/05/15/why-the-rcep-matters-for-asia-and-the-world/>
- Wignaraja, Ganeshan [2014]: India looks east to RCEP for economic growth. East Asia Forum, július 7. Letölthető: <http://www.eastasiaforum.org/2014/07/07/india-looks-east-to-rcep-for-economic-growth/>
- WTO [1996]: Singapore WTO ministerial 1996: ministerial declaration wt/min(96)/dec, december 18. Letölthető: https://www.wto.org/english/thewto_e/minist_e/min96_e/wtodec_e.htm
- WTO [2013]: International Trade Statistics 2013. Letölthető: http://www.wto.org/english/res_e/statistics_e/its2013_e/its13_toc_e.htm

ÚJ KÖNYVEK

Deficit and Debt in Transition. The Political Economy of Public Finances in Central and Eastern Europe

Szerkesztette: Benczes István

CEU Press, Budapest, 2014, 242 o.

Az etika és politika iránt érdeklődő *Konfucius* már Kr. e. 500 körül úgy tartotta, hogy ha az állam vezetői nem tesznek eleget saját kötelességüknek, akkor a népnek joga van fellázadni ellenük. Manapság ezt úgy mondanánk, hogy a demokratikus politikai berendezkedés lehetővé teszi, hogy a politikai választások alkalmával a választópolgárnak módjában álljon úgy büntetni a felelőtlen vezetőket, hogy másokra adja le a voksát, akikről úgy sejti, hogy ők majd érdemben képesek lesznek a köz ügyére cselekedni.

A valóságban azonban minden másképp is lehet. A pártok a választási kampányban szavazatokat maximalizálnak, ígéretliciteket folytatnak, megválasztásuk után pedig nem feltétlen kerítenek sort a fontos strukturális reformlépésekre, vagy legalábbis halogatják azokat. Az e mögött munkálkodó mozgatórugók föltárásában nagyon fontos szerepet játszott – és játszik a mai napig – a politikai gazdaságtan, később az új politikai gazdaságtan, amely a közgazdaság-tudomány és a politikatudomány ismereteit és elemzési eszköztárát igyekezett elegyíteni. Mivel a politika nagyon is befolyásolni képes a gazdasági teljesítményt, ezért világossá vált, hogy a politikusok és a bürokraták viselkedését is meg kell érteni ahhoz, hogy bizonyos folyamatokat leírassunk.

Ezen szellemi áramlat eszmeisége hatja át elemzésünk tárgyát, a *Benczes István* értő szerkesztésében megjelent *Deficit and Debt in Transition. The Political Economy of Public Finances in Central and Eastern Europe* című kiváló könyvet is. A kötet újdonságértékét legfőképpen az adja, hogy a politikai gazdaságtani meg-

közelítést az átalakuló posztszocialista országokra, vagyis a kelet- és közép-európai országokra alkalmazza. A szerzők mindegyike voltaképpen olyan kérdésekre igyekszik választ adni, mint hogy vajon miért voltak eltérések a szándékok és eredmények között az országok gazdasági és közpénzügyi fejlődésében, azaz hogyan hatottak a különféle politikák a gazdasági teljesítményekre; illetve hogy vajon az átalakuló közép- és kelet-európai országok egyediek-e abban az értelemben, hogy teljesen eltérő politikai gazdaságtani koncepciót kell rájuk alkalmazni? A kötet pontosan arra mutat rá, hogy utóbbira egyáltalán nincs szükség. A könyv két nagy szerkezeti részből áll. Az első a kelet- és közép-európai országok költségvetési politikáinak keresztmetszeti összehasonlító elemzését adja, míg a másodikban már konkrét esettanulmányokkal találkozhat az Olvasó.¹ Természetesen nem vállalkozhatunk az összes alfejezet részletes bemutatására, mindazonáltal igyekszünk áttekintést adni azok tárgyáról és főbb üzeneteiről.

Az első alfejezetet *Oliver Treidler* jegyzi, aki az államadósság és a gazdasági szabadság irodalmát újszerű módon házasítja a kelet- és közép-európai térség elemzése során. Dicsérendő a szerző alapos irodalomáttekintése, amely segíti az Olvasót eligazodni a különféle nézetek között. Gondosan ügyel arra, hogy a mértékek, a szintek szerepe eléggé hangsúlyos legyen, amikor a gazdasági szabadságról (*Wettbewerbsfähigkeit*) van szó. A fejezetből kitetszik, hogy bár a gazdasági szabadság neoliberais koncepció, a vállalkozó éberségén és innovativitásán túl szükség van az állam látható kezére is a valódi társadalmi-gazdasági jól-lét növeléséhez. A szerző rámutat, hogy az államadósság tartós növekedése voltaképp elhibázott gazdaságpolitikákra utal, ami végső soron rontja a gazdasági szabadságot. Ebből következőleg a kelet- és közép-európai térség kapcsán azt hangsúlyozza, hogy az adósságráták növekedésének véget kell vetni. Olyan országra szabott szakpolitikákat kell alkalmazni, amelyek a gazdasági szabadságot is úgy képesek javítani, hogy az a társadalom jellegével (kultúra, informális intézmények) összeegyeztethető legyen.

A második tanulmányban *Németh András Olivér* a politikai üzleti ciklusok (*political business cycle*, PBC) elméletét teszteli a kelet- és közép-európai országokban. Elméleti modellek alkalmazásával azt vizsgálja, hogy generálódnak-e úgynevezett politikai költségvetési ciklusok, vagyis a költségvetési hiányok növelése a választások közeledtével. Azt találja, hogy a kelet- és közép-európai országok esetében

¹ Utóbbiak létfontosságát a szakma elamerikanizálódása jelentősen megtépázta, ugyanakkor a politikai gazdaságtan élcalakjának számító *Alberto Alesina* is akképp nyilatkozott 2015-ös áttekintő tanulmányában, hogy a sztenderd ökonometriai elemzés mellett nagyon is fontos az esettanulmányi és történeti elemzések mezsgyéjére visszalépni. Lásd: *Alesina–Passalacqua* [2015], 47. o.

nem tűnik igazolhatónak az a föltevés, hogy a baloldali-jobboldali kormányok létevel függne össze a politikai költségvetési ciklusok létrejötte. Ezzel a szerző viszont azt is mondja, hogy inkább az opportunista modell lehet magyarázó erejű, azaz egyszerűen hatalomban akarnak maradni, s ezért a választások közeledtével költekezésbe fognak. A szerző nagyon izgalmas területet elemez tehát, amely számos továbbkutatatható aspektus felé nyit ablakot. Például érdekes lenne azt megvizsgálni, hogy vajon olyan országban is generálódik-e politikai költségvetési ciklus, ahol nemzetközi sztenderdek szerint is magas a fiskális transzparencia és még törvényesített fiskális szabályok (adósság, egyenleg stb.) is érvényben vannak.²

A kötet harmadik alfejezetében *Takács Vera* és *Benczes István* már nemcsak azt az aspektust vizsgálja, hogy a hatalomban lévő kormányzat elengedi-e a deficiteket választásokkor, hanem azt is, hogy választások előtt a hatalomban lévő törekszik-e a deficit és a belőle kumulálódó államadósság növelésére azért, hogy leszűkítse az őt esetleg nagy valószínűséggel leváltó politikai erő mozgásterét. A kelet- és közép-európai régióban a szerzők kimutatják, hogy bizonyos kormánypártok vagy koalíciós kormányok ténylegesen éltek effajta stratégiával 1995 és 2007 között elsősorban a visegrádi országok (Csehország, Magyarország, Lengyelország és Szlovákia) közül, míg a balti államokra és Szlovéniára ez nem volt jellemző. A tanulmányból az is kiderül, hogy bizonyos történelmi jelentőségű események – mint az Európai Unióhoz történő csatlakozás – elégséges belső elköteleződést indukáltak bizonyos országokban ahhoz, hogy fontos strukturális reformokat indítsanak el (például: Csehország, Szlovákia, valamint Románia).

A negyedik tanulmányban *Szabó Zsolt* a kapitalizmus változatai (*varieties of capitalism, VoC*) összehasonlító politikai gazdaságtani iskola megközelítését alkalmazza és elemzi, hogy vajon a nyugati fejlett világok leírásánál használatos kéttípu-

² *Benito* és szerzőtársai [2013] bemutatták, hogy a fiskális szabályoknak a szerepe olyan is lehet, hogy a ciklus elején és közepén a kormányok prudens fiskális menedzsmentet visznek, de ezt voltaképp azért (is) teszik, hogy a választásokhoz közeledve legyen puffér, legyen tér a költekezésre. Könnyen lehet tehát, hogy még ahol magas a transzparencia, ott is elképzelhető politikai üzleti ciklus, mert a magas transzparencia nem jelenti azt, hogy a fékek és ellensúlyok rendszerének fellépése minden esetben magatartásváltozásokat idéz elő a fiskális kormányzás terén, illetve nem is biztos, hogy az hagyja magát befolyásolni. Egy megjelenés alatt álló tanulmányban *Ademmer* és *Dreher* [2016, 4. o.] arra is rávilágít, hogy a fiskális intézmények (például: szabályok) csak mérséklik a politikai üzleti ciklust az Európai Unióban; ahhoz, hogy az minimalizálódjon vagy megszűnjön, erős médiára (független, kapacitással rendelkezőre) van szükség, hogy a szavazók megfelelően informáltak lehessenek. Ráadásul egy olyan közegben tehát, ahol magas a fiskális transzparencia – azaz nem oly megvezethetőek a választók (alacsony a fiskális illúzió), – ott már a jó fiskális kormányzás sajátja lehet, hogy a versenyképesség felé mutató kiadási területekre nagyobb fókuszot helyez a nélkül, hogy veszélyeztetné a fiskális fenntarthatóságot (lásd *Kovács* [2015] könyvét).

sú kapitalizmusmodell (liberális piacgazdaság, mint például az Amerikai Egyesült Államok; koordinált piacgazdaság, mint például az északi országok vagy Németország) illeszthető-e a kelet- és közép-európai országokra, vagy külön kapitalizmusmodell-dossziét kell nyitni számukra. Ezt a vizsgálatot a szerző úgy végzi el, hogy az államháztartás, a fiskális politika jegyeit veti össze a nyugati és kelet- és közép-európai országokban. A tanulmány igen értékes, hiszen ilyen kontextusban nem igazán vizsgálták meg alaposan a kelet- és közép-európai térséget, pedig már 1966-ban *Gerhard Colm* – aki az Egyesült Államok Nemzeti Tervező Szövetségének volt a vezető közgazdásza – is hangoztatta, hogy a fiskális politika képes lehet megváltoztatni a kapitalizmus jellegzetességeit az adott gazdaságban.³ *Szabó Zsolt* úgy találja, hogy a GDP-arányos bevételek és kiadások, illetve szerkezeteik tekintetében a nyugati koordinált piacgazdaságok és a kelet- és közép-európai térségben e kategóriába sorolható országok között nincs érdemi eltérés; éppen úgy, ahogy a nyugati liberális piacgazdaságok és a kelet- és közép-európai térség liberális gazdaságai közt sincs.

A második nagy szerkezeti egység már az esettanulmányi megközelítés szintjére. Az ötödik fejezetben *Kutasi Gábor* a balti államok útját tekinti át, és hangsúlyozza, hogy ott egy passzív makroökonómiai populizmus ütötte fel a fejét. A sikeresnek látszó felzárkózási pálya ára a balti államok esetében a külső egyensúly megbomlása volt. A szerző pedig meggyőzően igazolja, hogy valójában megbomlasztásról volt szó, a gazdaságpolitika beavatkozásai, mi több, be nem avatkozásainak következménye. A balti államok speciális körülményei (például a valutatábla intézménye) közepette a kormányzatok hagyták, hogy a külső forrásokra épülő gazdaság túlfűtöttsége létrejöhessen, ami egy *circulus viciózus* jelenségegyüttes eredményeként gyakorlatilag kódolta a recesszió, sőt a depresszió lehetőségét – ami 2007-től be is következett. A szerző konstatálja, hogy a számszaki belső egyensúly persze érték, de a külső egyensúlyra is szükség van. Mi mindehhez csak két dolgot tennénk hozzá kiegészítésül. Egyrészt azt, hogy a külső forrásokra épülő eladósodás, a jelentős folyó fizetésimérleg-deficit valójában annak a beismerése is lehet, hogy a gazdaság mély strukturális, nemzetközi versenyképességgel összefüggő gondokkal küszködik és nincsenek jelentős termelékenység-növekedésekre kész, diverzifikált termék- és

³ Tegyük hozzá rögvést, hogy azért nem feltétlenül kerülhet sor modellváltásra, hiszen a globális világ nagyon erős intézményi meghatározottságot is jelent. Azaz, van a modelleknek egyfajta tehetetlensége, holott elviekben van ösztönző erő arra, hogy egy liberális modellről átváltsanak egy koordináltabbra, mert a jóléti ellátórendszerek révén társadalmi jóléti nyereség várható az átállástól. Erről lásd: *Acemoglu et al.* [2012]. Persze el lehet merengeni azon a kérdésen, hogy mi lenne akkor, ha az innovációs éllovasnak számító Egyesült Államok átállna. Biztos, hogy nem érezné azt meg az európai aréna vagy az egész világgazdaság?

szolgáltatási szektorok.⁴ Másrészt, az előbbi összefügg az államháztartás bevételi oldalának erősségével is, hiszen ha a termelékenység a formális szektorban nem képes tartósan nőni, akkor a bevételi oldal sínyle meg,⁵ s mindennek a bizonyítéka az informális szektor kiterjedtsége és erősödése.⁶

A hatodik fejezetben *Judit Kozenkow* már Lengyelországot helyezi górcső alá új intézményi gazdaságtani megközelítésben. Célja, hogy a lengyel politikai és gazdasági teljesítményt, valamint a közpénzügyek alakulását a formális és informális (értékek, normák és hitek) intézmények elemzésén keresztül értelmezze. Szemléletesen rámutat, hogy a politikának és a gazdaságnak is megvannak a maga formális intézményei, amelyek mellett ott vannak az informális intézmények és ezek együttes egymásra hatása révén alakul ki a megfigyelhető gazdasági teljesítmény (6.1 ábra, 137. o.). Egy sereg informális tényező vizsgálatán át a szerző azt illusztrálja, hogy a lengyel társadalom jellege tette lehetővé a lengyel gazdaság javuló teljesítményét. Összhangban voltak a formális és informális intézmények, utóbbiak között említi, hogy a lengyel társadalomban értékesnek számít a tisztelet, a tolerancia, a kemény munkának becsülete van, az egyén pedig nagyra értékeli, ha hagyják, hogy szabadon dönthessen sorsa felől. Két érdekességre hívnánk fel ehelyütt a figyelmet. 1. Míg az interperszonális kapcsolatok terén a bizalom szintje relatíve alacsony (144. o.), addig a szabadság és a polgárok saját döntéseik feletti kontrollja a lengyel társadalomban a legmagasabb a posztoszocialista országok között. 2. A lengyelek átlagosan viszonylag csekély érdeklődést tanúsítanak a politika iránt és nem bíznak a politikában. Az Olvasó olyan interpretációval is élhet, hogy az alacsony bizalmi szint egyik manifesztációja volt a 2004-es uniós csatlakozás utáni emigrációs hullám felerősödése, amely emigrációnak a lehetősége egyben persze azt az érzetet is felerősíthette a lengyelekben, hogy bővülnek egyéni választási lehetőségeik.

A hetedik fejezetben *Benczes István* Magyarországra koncentrálnak és a történelmi institucionalizmus alkalmazásán keresztül mutat rá arra, hogy a túlzott és tartós

⁴ Az ún. Innovation Union Scoreboard kiadványaiban nem véletlenül soroltatnak a baltiak a *mérsékelt*, illetve a *lemaradó innovátor* országok közé. Lásd: http://ec.europa.eu/growth/industry/innovation/facts-figures/scoreboards/files/ius-2015_en.pdf Letöltve: 2015.12.21

⁵ Az Eurostat statisztikái szerint a GDP-arányos bevételek 2000-ben és 2006-ban a következőképp alakultak: Észtország: 36,4, 33,6, Lettország: 37,3, 34,2; Litvánia: 39,4, 34,3 százalék. Csak összehasonlításképp ugyanebben az időszakban, tehát 2000-ről 2006-ra növekedés volt Csehországban, Magyarországon és Lengyelországban.

⁶ A Világbank World Development Indicators adatbázisának tanulsága szerint például 2009 és 2013 között Észtországban és Litvániában is jelentősen nőtt azon cégek aránya, amelyek nem regisztrált cégekkel kénytelenek versenyezni. Litvániában arányuk túlnó a cseh vagy szlovák értékeken is, sőt nagyobb (!), mint bármelyik Keleti Partnerségben részt vevő országban, úgymint Örményország, Azerbajdzsán, Belarusz Köztársaság, Grúzia, Moldova vagy Ukrajna.

költségvetési deficitek és adósságráták nem új keletű jelenségek. A szerző az elemzés mélyebb szintjére lép, amikor is a tranzitológiára emlékeztető módon a szocializmusban elért, a rendszerváltás szempontjából pedig indulónak számító állapotot tárja fel, és hangsúlyozza: az, hogy hazánk a reformszocializmus időszakában bizonyos területeken közelebb került a piacgazdasághoz, oda vezetett, hogy az átmenet során elodázottá válhatott az államháztartás, a közpénzügyek konszolidációja és reformja. Példaértékű részletességgel tárja fel a szerző, hogy 1. mikor is kezdődött a közpénzügyek terén tetten érhető kisiklás; 2. miért nem hozta a rendszerváltás az államháztartás menedzsmenete terén a jótékony és biztató fordulatot; valamint 3. hogyan lett hazánk az átalakulás élharcosából mára sereghajtó.

A nyolcadik fejezetben *Győrffy Dóra* bizonyos értelemben olyan kérdést tesz fel, amely már a magyar eset kapcsán is releváns lehet. Létezhet-e kitörés a leszakadás, a lemaradás, a versenyképesség romlásának állapotából, vagy magas fokú determináltság van a rendszerben? A szerző Szlovákia kapcsán mutatja meg, hogy az ördögi kör igenis megtörhető még alacsony bizalmi környezetben is, de mindebben a politikának, a politikusoknak óriási, soha el nem hanyagolható szerepük van. *Győrffy Dóra* a bizalom szerepét ezúttal a szakpolitikai döntések szemszögéből tárgyalja, ami a reformok vagy épp a költségvetési kiigazítások kivitelezhetőségének megértése szempontjából is előremutató. Mindezek után pedig az alacsony bizalmi környezettel rendelkező Szlovákia esetén mutatja be, hogy ha van elérendő cél (EU-csatlakozás) és politikai elkötelezettség, akkor létrejöhet a reformablak. A recenzens számára imponáló, ahogy a tanulmány mindezt bemutatja, és az a benyomás erősödik meg benne, hogy a kutatásban egy másik rejtett felismerés is megbújik. Ehhez a *Frank Knight* [1921] klasszikus munkájából megismert bizonytalanság (*uncertainty*) bekapcsolása előrevivő lehet, hiszen a nem számszerűsíthető kockázat (*unknown risk*), vagyis a *bizonytalanság bizonyos jelenségek és folyamatok lefutásával kapcsolatosan* (például: az uniós csatlakozásból való kimaradás következményét felmérni *ex ante*) olybá tűnik, hogy *a strukturális reformok hatékony kikényszerítő mechanizmusa* lehet. Sőt, pontosan alacsony bizalmi környezetben várnánk ezt, ahol a választók informáltsága a szakpolitikákkal kapcsolatban esetleg még felszínesebb lehet a magasabb bizalmi környezetben lévő és a politika iránt érdeklődő szavazókhoz képest. Ilyesformán pedig a választók percepciójában akár még intenzívebb lehet az uniós csatlakozásból való kimaradás következményei által hordozott bizonytalanság.

A kötet záró fejezetében *Sigér Fruzsina* Horvátország kapcsán arra a kérdésre keresi a választ, hogy vajon a háborús konfliktust átélt Horvátország konszolidálta-e

gazdaságát és visszatért-e a fegyelmezett államháztartási gyakorlathoz. Ennek során a szerző vizsgálja, hogy az európai integráció lenyomata (európaizáció) felfedezhető-e Horvátország fejlődésén. Igazolja, hogy megmutatkozott az EU-csatlakozás reformra ösztönző ereje, a javuló gazdasági teljesítményt azonban nem azért sikerült elérni, mert költségvetési intézményeit megreformálta volna az ország.

Összefoglalva a kötet értéket ad és jó szívvel ajánlható mindazoknak, akik a közpénzügyek iránt érdeklődnek. Legfőbb erénye, hogy olyan szemüvegen keresztül elemzi a politikai, gazdasági és társadalmi fejlődést, amely egyáltalán nem számít bevettnek a kelet- és közép-európai térséggel kapcsolatos vizsgálatokban. Megközeleltése tehát azon a felismerésen nyugszik, hogy a politikatudományi és közgazdaságtudományi ismeretek szintézise felé nem hiábavaló elmozdulni. A szintetizálás sok új felismeréssel gazdagíthat, hiszen már a neves filozófus, *Georg Wilhelm Friedrich Hegel* szerint is úgy van az, hogy az igazság sosem a tézisben vagy az antitézisben keresendő, hanem olyan szintézisben, amely mindkettőre épít.

Kovács Olivér

Hivatkozásjegyzék

- Acemoglu, D. – Robinson, J. A. – Verdier, T.* [2012]: Can't We All Be More Like Scandinavians? Asymmetric Growth and Institutions in an Interdependent World. NBER Working Paper, No. 18441.
- Ademmer, E. – Dreher, F.* [2016]: Constraining Political Budget Cycles: Media Strength and Fiscal Institutions in the Enlarged EU. *Journal of Common Market Studies*, 54. évf., 1. sz., 1–17. o., megjelenés alatt.
- Alesina, A. – Passalacqua, A.* [2015]: The Political Economy of Government Debt. Elérhető: http://scholar.harvard.edu/files/alesina/files/political_economy_of_gov_debt_april_2015.pdf Letöltve: 2015.12.19
- Benito, B. – Bastida, F. – Vicente, C.* [2013]: Creating Room for Manoeuvre: a Strategy to Generate Political Budget Cycles under Fiscal Rules. *Kyklos*, 66. évf., 4. sz., 467–496. o.
- Colm, G.* [1966]: Fiscal Policy Innovations in Relation to Economic Growth. *Kyklos*, 19. évf., 4. sz., 587–601. o.
- Knight, F. H.* [1921]: Risk, Uncertainty and Profit. New York, Harper.
- Kovács Olivér* [2015]: Stabilitás és dinamizmus. Az innovatív fiskális politika alapjai. Alinea Kiadó, Budapest.

Abstracts of the Articles

Economic Analyses in Spring 2016

The global and the Hungarian economy has been facing a modest growth in 2016. According to the research institutions, the Hungarian GDP would grow at about 2,3-2,8, the latter, more optimistic forecast comes from the Hungarian National Bank. The growth rate has been slowed down by the fall of the European cohesion funds and subsidies, the increase of the home demand will only partly counterbalance it. The consumer prices remain stable; the surplus of the foreign trade and the current account will grow further. The deficit of the governmental sector would evolve at about 2 percent of GDP, the state debt continues falling. Although the forecasts look similar, there are huge differences in the interpretations of the economic processes between the institutions.

The role and significance of EU's fiscal compact in crisis management

ISTVÁN BENCZES

A rules-based economic policy, coupled with intensive intergovernmentalism, have been the constitutive building blocks of European integration in the past 25 years. It is not surprising, therefore, that the method of crisis management was defined mostly by the presidents and prime ministers of member states and focused almost exclusively on the further limitation of national fiscal spaces. The article aims to demonstrate that the fiscal compact that was adopted in 2012 due to German pressure as an intergovernmental treaty intends to remedy the failures of the existing governance structure by imposing even stricter conditions. Political solidarity, in a general sense, was replaced by a sort of means- and effectiveness-centered view, which seems to place the whole burden of adjustment onto the member states without leaving much room for manouverening.

Mega-Regional Free Trade negotiations

GYÖRGY CSÁKI

World trade has vigorously expanded since WWII, and it is also true that international trade has never been so free than nowadays. However, the twenty-year history of the World Trade Organisation (WTO) has not been a success story at all. Since 1995, no major trade agreement has been achieved. The Doha Round, launched in late 2001, was officially suspended in 2006, and since then it has not been concluded – not even formally. Therefore, it is not surprising that so-called mega-regional free trade negotiations (that is, negotiations between large regions) have been launched in the very early 2010s. Taking into account the Trans-Pacific Partnership (TPP, that has been already signed but has not entered into force), as well as the Regional Comprehensive Economic Partnership (RCEP) and Trans-Atlantic Trade and Investment Partnership (TTIP), which are under negotiation, the question is: what kind of a role will be left for WTO (except for dispute settlement)? Is there any future for multilateral, that is global trade negotiations?

Megjelent a
Studies in International Economics
(2015, Vol. 1, No. 2),
a Külgazdaság szerkesztőségének angol nyelvű kiadványa

SEJLAAMAN – ANITA LOVAS:

Overcoming Asymmetric Information in Venture Capital Finance – Theoretical approach and evaluation of Hungarian findings

KATALIN NAGY – NÓRA SERFŐZŐ:

Differences of economic development and ways of cooperation in the Slovak-Hungarian cross border region

PÁL VALENTINY:

Anti-competitive practices, unlevel playing field after the full opening of the postal market

PÉTER VINCE:

Enforcement of competition in the energy sector of the European Union

LEGAL SUPPLEMENT

KATALIN RAFFAI:

Protection of Public and Private Interests in the Rome I Regulation – Observations on the Interpretation of Overriding Mandatory Provisions

BOOK REVIEWS

We ourselves are the world... Liber Amicorum Imre Vörös

(Eds.: Balázs Fekete – Balázs Horváthy – Brigitta Kreis) **(László Knapp)**

Jogi melléklet

Külgazdaság, LX. évf., 2016. március–április (19–36. o.)

A fizetéseképtelenségi eljárással összefüggő és ahhoz szorosan kapcsolódó, nemzetközi áru fuvarozásból származó követelés érvényesítésének joghatósági keretei

JEZERNICZKI KATALIN

*A tanulmány egy a fizetéseképtelenségi eljárással összefüggő, nemzetközi áru fuvarozásból származó követelés érvényesítésének, a joghatósági keretei meghatározására irányuló Európai Unió Bírósági döntés értékelését kívánja bemutatni. A tanulmány a Kintra-ügy mentén kíván elemzést nyújtani a fizetéseképtelenségi eljárás és a csődeljárás különbségeire, az áru fuvarozásból származó követelés érvényesítésére indított keresetnek mint „polgári és kereskedelmi ügyként” történő értelmezésére, a joghatóság meghatározásának nehézségeire, továbbá megkísérli elemezni az 1346/2000/EK rendelet és a 44/2001/EK rendelet, valamint a CMR egyezmény vonatkozó rendelkezéseit, azok összeütközését és koegzisztenciáját.**

Journal of Economic Literature (JEL) kód: K – Law and Economics; K12 – Contract Law; K33 – International Law

* E tanulmány nem jöhetett volna létre dr. Raffai Katalin Edit egyetemi docens segítő közreműködése nélkül.

Jezerniczki Katalin, PhD-hallgató, ügyvédjelölt. PPKÉ JÁK, Pongrácz & Társai Ügyvédi Iroda.
E-mail cím: jezerniczki.katalin@gmail.com

1. Bevezetés

Jelen tanulmány vezérfonala a Nickel & Goeldner Spedition GmbH és a „Kint-ra” UAB között az Európai Unió Bírósága (továbbiakban: Bíróság) előtt előzetes döntéshozatali eljárásban született döntés (továbbiakban: alapügy, C-157/13. számú ügy).¹

A tanulmány a fenti eset alapján a fizetésképtelenségi eljárásról szóló 2000. május 29-i 1346/2000/EK tanácsi rendelet² (továbbiakban: Fizetésképtelenségi rendelet), a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló 2000. december 22-i 44/2001/EK tanácsi rendelet (továbbiakban Brüsszel I.),³ valamint az 1978. július 5-én Genfben aláírt jegyzőkönyvvel módosított, a Nemzetközi Közúti Árufuvarozási Szerződésről szóló, 1956. május 19-én Genfben aláírt egyezmény,⁴ valamint az azt módosító, Genfben 1978. július 5-én kelt Jegyzőkönyv⁵ vonatkozó rendelkezéseinek alapján kísérli meg elemezni a fizetésképtelenségi eljárással összefüggő, azonban nemzetközi árufuvarozásból származó követelés iránt indított kereset érvényesíthetőségének lehetőségét azzal, hogy kizárólag a fent nevezett egyezmények és rendeletek joghatósági rendelkezéseinek kapcsolatát, valamint összeütközéseit és esetleges koegzisztenciáját vizsgálja.

2. Az alapügy ismertetése

Az alapügy 2009. május 28. napján indult azzal, hogy a vilniusi regionális bíróság⁶ fizetésképtelenségi eljárást indított a „Kintra” UAB (továbbiakban: Kintra) létesítő okirata szerint litvániai székhelyű gazdasági társaság ellen. A Kintra felszámolója arra irányuló kérelmet terjesztett elő, hogy a vilniusi regionális bíróság kötelezze a létesítő okirata szerint németországi székhellyel rendelkező Nickel & Goeldner Spedition GmbH (továbbiakban: Nickel & Goeldner) gazdasági társaságot elsődlegesen 194 077,76 LTL összeg megfizetésére, mivel a Kintra nemzetkö-

¹ C-157/13. számú ügy, ECLI:EU:C:2014:2145.

² HL 2000. L 160., 1. o.; magyar nyelvű különkiadás 19. fejezet, 1. kötet, 191–208. o.

³ HL 2001. L 12, 1. o.; magyar nyelvű különkiadás 9. fejezet, 4. kötet, 42–64. o.; helyesbítések: HL 2006. L 242., 6. o., HL 2011. L 124., 47. o.

⁴ Kihirdette: az 1971. évi 3. törvényerejű rendelet a „Nemzetközi Közúti Árufuvarozási Szerződésről” szóló, Genfben, az 1956. évi május hó 19. napján kelt Egyezmény kihirdetéséről.

⁵ Kihirdette: a 2005. évi LIV. Törvény a nemzetközi közúti árufuvarozási szerződésről szóló Egyezményt (CMR) kiegészítő, Genfben, 1978. július 5-én kelt Jegyzőkönyv kihirdetéséről.

⁶ Vilniaus apygardos teismas.

zi áru fuvarozási szolgáltatásokat nyújtott a Nickel & Goeldnernek többek között Franciaország és Németország területére is.

A Kintra felszámolója szerint a vilniusi regionális bíróság joghatósága a vállalkozások fizetéseképtelenségére vonatkozó litván törvény 14. cikkének (3) bekezdésén alapul. A Nickel & Goeldner vitatta a vilniusi regionális bíróság joghatóságát, és hivatkozott a CMR egyezmény 31. cikkének és a Brüsszel I. rendeletnek a jogvita esetében fennálló hatályára.

A vilniusi regionális bíróság helyt adva a Kintra felszámolója kérelmének, 2011. augusztus 29. napján meghozta ítéletét, és megállapította, hogy a vállalkozások fizetéseképtelenségére vonatkozó litván törvény rendelkezései és a Fizetéseképtelenségi rendelet alapján joghatósággal rendelkezik.

Az ügyben az első fokon hozott ítéletet 2012. június 6. napján kelt ítéletével a litván fellebbviteli bíróság⁷ helybenhagyta. A fellebbviteli bíróság akként határozott, hogy a jogvitára a Brüsszel I. rendelet nem alkalmazandó, mivel az ügy a rendelet 1. cikke (2) bekezdésének b) pontjában meghatározott kivételek körébe esik, azaz a csődeljárásra vonatkozó kivétel hatálya alá tartozik, így a joghatóságát a Fizetéseképtelenségi rendelet 3. cikke (1) bekezdésének és a vállalkozások fizetéseképtelenségére vonatkozó litván törvény rendelkezéseire alapította.

A Nickel & Goeldner Spedition és a Kintra között folyamatban lévő nemzetközi áru fuvarozási szolgáltatásból eredő 194 077,76 litván litas (LTL) megfizetése iránti eljárást a Litván Legfelsőbb Bíróság⁸ felfüggesztette és az Európai Unió Működéséről Szóló Szerződés⁹ (továbbiakban: EUMSZ) 267. cikke¹⁰ alapján 2013. március 26. napján benyújtotta a Bírósághoz előzetes döntéshozatali eljárás kezdeményezése iránti kérelmét, a Fizetéseképtelenségi rendelet 3. cikke (1) bekezdésének és 44. cikke (3) bekezdésének, valamint a Brüsszel I. rendelet 1. cikke (2) bekezdése b) pontjának és 71. cikkének az értelmezésére. A Bíróság 2013. március 20-i határozatával döntött az előzetes döntéshozatali eljárás megindításáról.

A Litván Legfelsőbb Bíróság az előzetes döntéshozatal iránti kérelmében az alábbi kérdéseket terjesztette a Bíróság elé:

Az első kérdés tekintetében a Litván Legfelsőbb Bíróság az alapügyre vonatkoztatva azt kívánta megtudni, hogy ha a nemzetközi áru fuvarozásban részt vevő vállalkozás valamennyi hitelezője érdekében eljáró felszámoló terjeszti elő a keresetet,

⁷ Lietuvos apeliacinis teismas.

⁸ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas.

⁹ HL C 326., 2012.10.26., 47–390. o.

¹⁰ HL C 326., 2012.10.26., 164. o. EUMSZ (továbbiakban: EUMSZ) 267. cikk első fordulata (az EKSz. korábbi 234. cikke).

és a tartozás kifizetését a CMR egyezmény és a litván polgári törvénykönyv szerint igényli, akkor a kereset a felperes fizetéseképtelenségi eljárásához szorosan (közvetlenül) kapcsolódik-e, valamint a kereset a Fizetéseképtelenségi rendelet vagy a Brüsszel I. rendelet hatálya alá tartozik-e.¹¹

A második kérdéssel a Litván Legfelsőbb Bíróság azt kívánta megtudni, hogy ha a kereset a Fizetéseképtelenségi rendelet hatálya alá tartozik, akkor a rendelet 44. cikke (3) bekezdésének a) pontját kell-e alkalmazni, és erre tekintettel ezen rendelet alkalmazását mellőzni kell-e, mivel a rendelet összeegyeztethetetlen a kereset elbírálására a hatálybalépését megelőzően, harmadik országokkal kötött CMR egyezményből eredő csőddel kapcsolatos kötelezettséggel, és így a keresetre fennálló joghatóságra a CMR egyezmény mint különös egyezmény a 31. cikke alapján irányadó-e.¹²

A harmadik kérdés kapcsán a Litván Legfelsőbb Bíróság azt kívánta megtudni, hogy ha a kereset nem a Fizetéseképtelenségi rendelet, hanem a Brüsszel I. rendelet hatálya alá tartozik, akkor ez utóbbi rendelet 2. cikkének (1) bekezdésére vagy a CMR egyezmény 31. cikkének (1) bekezdésére kell-e alapozni a joghatóságot.¹³

A tanulmány az alábbiakban a Bíróság által az alapügyben hozott ítélet struktúráját követve kísérli meg a fentebb részletezett kérdések szerinti elemzést.

3. A Fizetéseképtelenségi rendelet, a Brüsszel I. rendelet és a CMR egyezmény hatálya

A jelen és a későbbiekben a Bíróság elé kerülő hasonló tényállású ügyekben a következetes és koherens bírósági gyakorlat kialakulásához elengedhetetlen a joghatóság megállapítása kapcsán annak leszögezése, hogy ha egy fizetéseképtelen vállalkozás az egyik tagállamban indított fizetéseképtelenségi eljárás keretében kijelölt felszámolója fuvarozási szolgáltatások nyújtásán alapuló követelés kifizetése iránt e szolgáltatások másik tagállamban letelepedett kedvezményezettje ellen indít keresetet, akkor az a kereset jogalapját tekintve a Fizetéseképtelenségi rendelet vagy a Brüsszel I. rendelet hatálya alá tartozik-e.

¹¹ C-157/13. számú ügy 19. pont.

¹² C-157/13. számú ügy 19. pont.

¹³ C-157/13. számú ügy 19. pont.

A Litván Legfelsőbb Bíróság által feltett első kérdés vonatkozásában így elsőként az említett rendeletek tárgyi hatályát, azaz alkalmazási területét és a CMR egyezmény vonatkozó rendelkezéseit kell görcső alá venni.

A Fizetéseképtelenségi rendelet joghatósági szabályainak, valamint a tárgyi hatályának elemzése kapcsán a (6) preambulum bekezdést, a 3. cikk (1) bekezdést, valamint a 44. cikk (3) bekezdés a) pontját kell vizsgálat alá vonni.

A (6) preambulum bekezdés¹⁴ szerint ezen rendeletet csak a fizetéseképtelenségi eljárás megindítása irányadó joghatósági rendelkezésekre és csak olyan határozatokra lehet alkalmazni, amelyeket közvetlenül fizetéseképtelenségi eljárás alapján hoznak és amelyek szorosan kapcsolódnak a fizetéseképtelenségi eljáráshoz.

A 3. cikk (1) bekezdése¹⁵ rendelkezik a tagállami bíróságok hatásköréről, amelyet az „adós fő érdekeltségi központja” alapján határoz meg, azaz a tagállami bíróságok hatáskörét a jogi személyek tekintetében a létesítő okiratban meghatározott székhelyre alapítja.

A 44. cikk (3) bekezdésének a) pontja¹⁶ határozza meg ezen rendelet alkalmazásának a kizárását, többek között arra az esetre, ha a rendelet hatálybalépése előtt az adott tagállam egy vagy több harmadik országgal csőddel kapcsolatos egyezményt kötött és ezen rendelet, valamint a külön egyezményben meghatározott kötelezettségek összeegyeztethetetlenek.

A Brüsszel I. rendelet joghatósági szabályainak, tárgyi hatályának, valamint a külön egyezményekkel való kapcsolata okán a (7) preambulum bekezdésének, az 1. cikk (1) és (2) bekezdésének, a 2. cikk (1) bekezdésének, az 5. cikk 1. pontjának, valamint a 71. cikk (1) bekezdésének rendelkezéseit kell vizsgálni.

A (7) preambulum bekezdés és az 1. cikk (1) bekezdése határozza meg a Brüsszel I. rendelet tárgyi hatályát azzal, hogy a bíróságok jellegétől függetlenül kiterjed minden jelentős polgári és kereskedelmi ügyre. Az 1. cikk (1) és (2) bekezdése a rendelet tárgyi hatálya alól kivont ügyeket is nevesíti, e szerint a rendelet nem vonatkozik az adó-, vám- és közigazgatási ügyekre, a természetes személyek személyi állapotára, jog- és cselekvőképességére, a házassági vagyoni jogra, a végrendeletre és öröklésre, a csődeljárásra, a kényszeregyezésre és hasonló eljárásokra, valamint a szociális biztonságra és a választott bírászkodásra.

¹⁴ Fizetéseképtelenségi rendelet (6) preambulum bekezdés.

¹⁵ Uo. 3. cikk (1) bekezdés.

¹⁶ Uo. 44. cikk (3) bekezdés a) pont.

A 2. cikk (1) bekezdése¹⁷ meghatározza a tagállami bíróságok hatáskörét, mely szerint bármely tagállamban lakóhellyel rendelkező személy az állampolgárságára való tekintet nélkül az adott tagállam bírósága előtt perelhető.

Az 5. cikk 1. pontja¹⁸ rendelkezik azokról az esetekről, amikor a jogvita tárgya szerződés vagy szerződéses igény, ilyenkor a teljesítés helye szerinti bíróság rendelkezik hatáskörrel. Így, ha a jogvita tárgya ingó dolog értékesítése, akkor a kötelezettség teljesítési helye szerinti bíróság az a bíróság, amelynek illetékességi területén az adott dolgot leszállították vagy le kellett volna szállítani. Ha a jogvita tárgya szolgáltatásnyújtás, akkor a teljesítési helye szerinti bíróság az a bíróság, amelynek illetékességi területén a szerződés szerint a szolgáltatást nyújtották vagy kellett volna nyújtani. Ha az előbbiek alapján nem lehet meghatározni az illetékes bíróságot, akkor az illető a kötelezettség teljesítése szerinti bíróság előtt perelhető.

A 71. cikk (1) bekezdése határozza meg a joghatóságot, valamint a határozatok elismerését és végrehajtását szabályozó különös egyezmények és a rendelet viszonyát azzal, hogy ha a tagállam részese ilyen különös egyezménynek, akkor a Brüsszel I. rendelet ezen egyezményeket „nem érinti”¹⁹.

Végül meg kell említeni a CMR alapügyhöz kapcsolódó rendelkezéseit is, így az 1. cikket,²⁰ amely meghatározza az egyezmény tárgyi hatályát, e szerint az egyezmény minden olyan közúti árufuvarozásból díj ellenében végzett szállításra alkalmazandó, amely szállítás során az áru átvételének helye és a kiszolgáltatásra kijelölt hely két különböző állam területén van azzal, hogy a két különböző államból legalább egynek az egyezményhez csatlakozott államnak kell lennie. Továbbá kiemelő, hogy az egyezmény alkalmazhatósága független a felek székhelyétől, valamint állampolgárságától.

A CMR 31. cikk (1) bekezdése²¹ rendelkezik a joghatóságról. Ennek megfelelően a fuvarozásból eredő minden jogvita esetén kereset indítható a felek által a szerződésben kizárólagosan megállapított bíróságon kívül azon ország bírósága előtt, amelynek területén az alperes rendes lakóhelye, cégének központi telephelye/székhelye vagy olyan fióktelepe, illetve képviselete van, amelynek közvetítésével a fuvarozásra irányuló szerződést megkötötték, vagy az áru átvételének helye vagy a kiszolgáltatásra kijelölt helye van azzal, hogy más bíróság előtt kereset nem indítható.

¹⁷ Brüsszel I. rendelet 2. cikk (1) bekezdés.

¹⁸ Uo. 5. cikk 1. pont.

¹⁹ Uo. 71. cikk (1) bekezdés.

²⁰ CMR egyezmény 1. cikk.

²¹ Uo. 31. cikk (1) bekezdés.

A fentiekben részletezett szabályokból és a bírósági joggyakorlatból világosan levezethető, hogy mindkét rendeletet úgy kell értelmezni, hogy kiküszöbölhető és elkerülhető legyen a szabályaik közötti felesleges ismétlődés, átfedés vagy esetleges joghézag.²²

A Bíróság az alapügyben hozott ítéletének 21. és 23. pontjában, valamint az F-Tex SIA és a Lietuvos-Anglijos UAB „JadecLOUD-Vilma”²³-ügy (továbbiakban: F-Tex-ügy) 29. pontjában azt a megállapítást tette, hogy azok a keresetek tartoznak a Fizetésképtelenségi rendelet hatálya alá, amelyeket a Brüsszel I. rendelet 1. cikk (2) bekezdésének b) pontja kizár. Tehát csak olyan keresetek, amelyek közvetlenül fizetésképtelenségi eljárásból származnak, illetve szorosan ilyen eljáráshoz kapcsolódnak. Ezen a logikai síkon maradva azok a keresetek, amelyek nem tartoznak a fizetésképtelenségi rendelet 3. cikke (1) bekezdésének hatálya alá, azok a Brüsszel I. rendelet hatálya alá tartoznak.

A Bíróság az alapügy ítéletének 22. pontjában és már a German Graphics Graphische Maschinen GmbH és az Alice van der Schee²⁴-ügy (továbbiakban: German Graphics-ügy) 23–24. pontjában is megjegyezte a Brüsszel I. rendelet kapcsán, hogy annak (7) preambulum bekezdéséből levezethető az az uniós jogalkotói szándék, hogy a rendelet 1. cikkének (1) bekezdésében szereplő „polgári és kereskedelmi ügyek” fogalma tág értelemben határozandó meg, ami jobbra a rendelet széles tárgyi hatályához vezet.

A fenti megállapításból levonható, hogy a Litván Legfelsőbb Bíróság által feltett első kérdés második fordulata már önmagában rosszul lett megfogalmazva, hiszen már az F-Tex-ítéletben is kifejtette a Bíróság, hogy mindazon keresetek, amelyek nem tartoznak a fizetésképtelenségi rendelet 3. cikkének (1) bekezdésének hatálya alá, azok a Brüsszel I. rendelet hatálya alá tartoznak.²⁵ Így annak vizsgálata, hogy a kereset a Brüsszel I. rendelet alkalmazása alóli kivétel hatálya alá tartozik-e, csak a harmadik kérdésben megfogalmazottakkal együttesen vizsgálható. Ebből következően tehát vizsgálni kell, hogy a CMR-egyezményben előírt szabályok nem sértik-e a Brüsszel I. rendeletben és az Európai Unió belüli polgári és kereskedelmi ügyekben folytatott együttműködés alapjául szolgáló elveket.²⁶

²² C-157/13. számú ügy, 21. és 23. pont.

²³ C213/10. számú ügy ECLI:EU:C:2012:215, 29. pont.

²⁴ C292/08. számú ügy ECLI:EU:C:2009:544, 23–24. pont.

²⁵ C-213/10. számú ügy 21., 29., 48. pont.

²⁶ Brüsszel I. rendelet (6), (11)–(12), (15)–(17) preambulum bekezdések.

4. A fizetéseképtelenségi eljárás megítélése a Bírósági esetjogban, valamint az alapügyhöz kapcsolódó kereset jogalapja

Ahhoz, hogy a fizetéseképtelenségi eljáráshoz szorosan kapcsolódó kereseteket el tudjuk határolni és meg tudjuk különböztetni a fizetéseképtelenségi eljárás alkalmával indított egyéb keresetektől, érdemes a Bírósági esetjogból meríteni.

A Henri Gourdain és Franz Nadler²⁷-ügy (továbbiakban: Gourdain-ügy) kapcsán a Bíróság már kimondta, hogy a francia jog szerint a felszámoló által indított és a társaság vezető tisztségviselői felelősségének megállapítására, valamint a társaság veszteségeinek kiegyenlítése iránt indított kereset jogalapja a polgári jog általános szabályaitól eltérő szabályokon alapulnak, így azt közvetlenül fizetéseképtelenségi eljárásból és ahhoz szorosan kapcsolódó eljárásból fakadó keresetnek kell tekinteni.

A Christopher Seagon, a Frick Teppichboden Supermärkte GmbH vagyonfelügyelőjének minőségében eljárva és a Deko Marty Belgium NV között²⁸ folyamatban volt eljárásban (továbbiakban: Seagon-ügy) a Bíróság már lefektette a megtámadási keresettel kapcsolatos álláspontját. A Bíróság kifejtette, hogy a német jog értelmezése szerint fizetéseképtelenség esetén kizárólag a felszámoló terjeszthet elő a hitelezők érdekeinek védelmére megtámadás iránti keresetet, melynek a Seagon-ügyben az volt célja, hogy a fizetéseképtelenségi eljárás tárgyát képező vállalkozás vagyoni eszközeit növelje. A német jog szerint a kereset jogalapja a fizetéseképtelenségi eljárásokra vezethető vissza. Így a Bíróság a Fizetéseképtelenségi rendelet 3. cikk (1) bekezdésének értelmezése során a megtámadási kereset tekintetében úgy határozott, hogy „azon tagállam bíróságai, amelynek területén a fizetéseképtelenségi eljárást megindították, joghatósággal rendelkeznek a valamely másik tagállamban létesítő okirat szerinti székhellyel rendelkező alperes ellen benyújtott fizetéseképtelenségre alapított megtámadási kereset elbírálására”.²⁹

A már korábban idézett German Graphics-ügyben³⁰ hozott ítélet a felszámolóval szembeni tulajdonjog-fenntartási kikötés alapján indított keresettel kapcsolatban is felhívható, nevezetesen azon rendelkezése, mely szerint ezen ügyben előterjesztett jogkérdés a fizetéseképtelenségi eljárástól és annak megindításától független, és mint ilyen nincs sem szoros, sem közvetlen összefüggésben a fizetéseképtelenségi eljárás-

²⁷ 133/78. számú ügy, ECLI:EU:C:1979:49, raccolta della giurisprudenza 1979 pagina 00733, 4. és 24. pont.

²⁸ C339/07. számú ügy 16–17. pont, 28. pont.

²⁹ Uo. 28. pont.

³⁰ C292/08. számú ügy 30. pont.

sal.³¹ A fentieket az támasztja alá, hogy a German Graphics-ügy felperese a tulajdonában álló vagyontárgyak visszaszolgáltatását kérte, továbbá az alapügyben eljáró bíróságnak arról kellett döntenie, hogy a gépek, amelyek a holland cég helyiségeiben találhatóak, kinek a tulajdonát képezik. Tehát e jogkérdés megválaszolása teljesen független a fizetésképtelenségi eljárás megindításától.³² Le kell szögezni azt, hogy a tulajdonjog-fenntartási kikötés iránti kereset olyan önálló kereset, amely a nem fizetésképtelenségi eljárásra vonatkozó jogszabályokon alapul és nem is követeli meg, hogy erre vonatkozó eljárást indítsanak. Továbbá az, hogy a felszámoló biztos a jogvitában, mint fél vesz részt, nem elegendő ahhoz, hogy az eljárás fizetésképtelenségi eljárásként kerüljön minősítésre. Ezen logika mentén haladva a Bíróság megállapította, hogy German Graphics-ügyben beadott kereset nincs kizárva a Brüsszel I. rendelet tárgyi hatálya alól.³³

A Bíróság az F-Tex-ügy³⁴ kapcsán akként határozott, hogy a német jog szerint a felszámolónak biztosított megtámadási jog alapján a felszámoló beleegyezésével történő követelésengedményezés nem kapcsolódik szorosan a felszámolási eljárás-hoz, továbbá az engedményes fizetésképtelenségi eljárás befejezése után is gyakorolhatja a megtámadás jogát.

Az F-Tex mint az engedményezett követelés érvényesítésére jogosult fél a jelen ügyben nem volt köteles arra, hogy az engedményezett követelést érvényesítse, azaz szabadon eldönthette, hogy kíván-e élni a szerzett jog érvényesítésével, avagy nem. Itt megjegyzendő, hogyha az F-Tex a követelés érvényesítése mellett döntött volna, akkor azt saját érdekében és egyéni haszonszerzés céljából, személyes vagyonának növelése érdekében tette volna,³⁵ így keresetének célja nem lett volna azonos a Sea-son-ügyben említettel, amikor is a felszámoló által indított megtámadási kereset a fizetésképtelenségi eljárás alá vont vállalkozás vagyoni eszközeinek növelését szolgálta. A német jog szerint az engedményes által szerzett jog gyakorlására nem a fizetésképtelenségi eljárás keretében alkalmazandó szabályok vonatkoznak.³⁶ Így a Bíróság álláspontja szerint az F-Tex-ügy nem tartozik a Fizetésképtelenségi rendelet 3. cikke (1) bekezdésének a hatálya alá, továbbá egyértelműsíti, hogy a Brüsszel I. rendelet 1. cikke (2) bekezdésének b) pontja értelmében nem tartozik a csődeljárás

³¹ C-157/13. számú ügy 25. pont.

³² C292/08. számú ügy 31. pont.

³³ Uo. 32–34. pont.

³⁴ C 213/10. számú ügy, 41–44., 46–48. pont.

³⁵ Uo. 44. pont.

³⁶ C-157/13. számú ügy 25. pont.

fogalmába sem, így a kereset nem zárható ki a Brüsszel I. rendelet alkalmazási köréből.³⁷

A Bíróság ítélkezési gyakorlatából kitűnik, hogy következetesen elkülöníti egymástól a fizetésképtelenségi eljáráshoz jogalapjukban szorosan kapcsolódó kereseteket (Gourdian-ítélet, Seagon-ítélet) azoktól a csak eljárásjogi összefüggéseket mutató keresetektől (German Graphics Graphische Maschinen-ítélet, F-Text-ítélet), melyeket a fizetésképtelenségi eljárás alkalmával, de más szabályokra alapítva indítottak.

Így annak értékelése során, hogy az adott kereset közvetlen, szoros kapcsolatot mutat-e a fizetésképtelenségi eljárással, a Bíróság mindig a kereset jogalapját vizsgálja, vagyis azt, hogy az adott keresetben érvényesíteni kívánt jog vagy kötelezettség a polgári/kereskedelmi jog általános szabályaiból vagy a fizetésképtelenségi eljárások speciális szabályaiból eredeztethető-e.³⁸

Sem a litván bírósági, sem az előzetes döntéshozatali eljárás során nem vitatták a felek, hogy az alapügy keresete egy fuvarozási szerződés teljesítésén alapuló szolgáltatásnyújtásból fakadó követelés érvényesítésére irányul.³⁹

Így a Bíróságnak nem kellett túl mélyrehatóan vizsgálnia az alapügy keresetét és annak jogalapját, hiszen a felek által közösen elismert tény volt, hogy az egy fuvarozási szerződés teljesítéséből fakadó követelés érvényesítésére irányult, azaz maguk a felek tették nyilvánvalóvá, hogy a kereset jogalapja sem közvetlen, sem szoros kapcsolatot nem mutat a fizetésképtelenségi eljárással. Ezen logika mentén a litván bíróságok is levonhatták volna azt a konzekvenciát, hogy a fenti kereset nem tartozhat a fizetésképtelenségi rendelet 3. cikke (1) bekezdésének hatálya alá, és ezzel összefüggésben nem tartozhat a Brüsszel I. rendelet 1. cikke (2) bekezdésének b) pontja értelmében vett csődeljárás alá sem.

Itt jegyezném meg, hogy az eljáró litván bíróság az előzetes döntéshozatali eljárás kezdeményezése előtt az alapeljárásban nem is vizsgálta a kereset jogalapját, egyértelműnek tekintette, hogy a vállalkozások fizetésképtelenségére vonatkozó litván törvény és a Fizetésképtelenségi rendelet vonatkozó rendelkezéseit kell alkalmazni.

Az alapügy megítélése során csak akkor lett volna egyszerűbb helyzetben mind a litván bíróság, mind a Bíróság, ha a keresetet maga a hitelező nyújtotta volna be még a fizetésképtelenségi eljárás előtt, hiszen a hitelezőnek akkor még fent álltak volna a jogai a keresetindításra. Ebben az esetben a kereset a Brüsszel I. rendelet

³⁷ C 213/10. számú ügy 48. pont.

³⁸ C-157/13. számú ügy 27. pont.

³⁹ Uo. 28. pont.

hatálya alá tartozott volna, valamint kiegészítő szabályként a CMR-egyezmény rendelkezéseit kellett volna csak vizsgálni.

Annak nincs jogi jelentősége, hogy a fizetéseképtelenségi eljárás során kijelölt felszámoló indította meg a fuvarozási szerződés teljesítéséből fakadó követelés érvényesítésére irányuló keresetet, továbbá az sem hordoz érdemi változást, hogy a felszámoló a keresettel a hitelezők érdekében járt el.

Így a Bíróság kimondta, hogy az alapügy keresete nem mutat közvetlen kapcsolatot a fizetéseképtelenségi eljárással, így annak vizsgálatára nem is került sor, hogy a kereset szorosan kapcsolódik-e a fizetéseképtelenségi eljáráshoz. A Bíróság a határozathozatal során kifejtette azt is, hogy az alapügy keresete nem tartozik sem a fizetéseképtelenségi rendelet 3. cikke (1) bekezdésének hatálya alá és ezzel összefüggésben a Brüsszel I. rendelet 1. cikke (2) bekezdésének b) pontja értelmében vett csődeljárás alá sem.⁴⁰

5. A „polgári és kereskedelmi ügy” fogalma

A Bíróság az alapügy jogalapjának vizsgálata során ugyan megállapította, hogy az nem mutat sem szoros, sem közvetlen kapcsolatot a fizetéseképtelenségi eljárásokkal (nem tartozik a Fizetéseképtelenségi rendelet hatálya alá), továbbá nem tartozik a Brüsszel I. rendelet értelmében vett csődeljárás alá sem, de annak vizsgálata is kiemelt fontosságú, hogy a kereset a Brüsszel I. rendelet (7) preambulum bekezdésében foglalt „polgári és kereskedelmi ügy” fogalmába beletartozik-e, vagyis a rendelet tárgyi hatálya kiterjed-e rá.

A „polgári és kereskedelmi ügy” fogalmának értelmezése során az alábbi két jogesetet érdemes szemügyre venni, mivel a Bíróság joggyakorlatának széles palettáját tárja elénk.

Az FTex-ügyben⁴¹ a felperes a keresetét a felszámoló részéről az alperesnek adott követelésengedményezésre alapította, mely engedményezésnek egy a német jog által csak a felszámolóknak biztosított megtámadási jog volt a tárgya. A megtámadási jog a felszámolási eljárás megindítását megelőzően végrehajtott és az említett eljárásban részt vevő hitelezők szempontjából sérelmes aktusokra korlátozódott. A kereset arra irányult, hogy az alperes fizesse vissza a fizetéseképtelenségi eljárásnak az adós elleni megindítását megelőzően az adóstól kapott összegeket.

⁴⁰ Uo. 30–31. pont.

⁴¹ C213/10. számú ügy 31. pont.

A Bíróság a fentiekre tekintettel az F-*Tex*-ügy 49. pontjában kifejtette, hogy a Brüsszel I. rendelet 1. cikkének (1) bekezdését akként kell értelmezni, hogy a fizetésképtelenségi eljárás során kijelölt felszámoló részéről történő követelésengedményezés – mely engedményezés tárgya a felszámoló részére biztosított megtámadási jog – alapján eljáró felperes által harmadik személy ellen indított kereset a polgári és kereskedelmi ügyek fogalmába tartozik.⁴²

A Bíróság a *German Graphics*-ügyben⁴³ akként döntött, hogy az alapügyben a felszámolóval szembeni tulajdonjog-fenntartási kikötés iránti kereset nem kapcsolódik közvetlenül és szorosan a felszámolási eljáráshoz, valamint önálló keresetet képez, tekintettel arra, hogy nem követeli meg felszámolóbiztos közreműködését, illetve nem a fizetésképtelenségi eljárásra vonatkozó jogon alapul. Vagyis a *German Graphics* keresete nincs kizárva a Brüsszel I. rendelet tárgyi hatálya alól, vagyis a „polgári és kereskedelmi ügyek” fogalmába tartozik.

A Bíróság fent citált joggyakorlatából világosan kitűnik, hogy a Brüsszel I. rendelet (7) preambulum bekezdésben foglalt „polgári és kereskedelmi ügy” fogalmát kiterjesztően és tágan értelmezi.

A tanulmány vezérvonalát képező C-157/13. számú ügyben a Bíróság megállapította, hogy a „polgári és kereskedelmi ügy” fogalma kiterjeszthető az áruforgalomból származó követelés érvényesítésére indított keresetre. Így a jelen ügyben „[...] az első kérdésre azt a választ kell adni, hogy a 44/2001 rendelet 1. cikkének (1) bekezdését úgy kell értelmezni, hogy egy fizetésképtelen vállalkozásnak az egyik tagállamban indított fizetésképtelenségi eljárás keretében kijelölt felszámolója által fuvarozási szolgáltatások nyújtásán alapuló követelés kifizetése iránt e szolgáltatások másik tagállamban letelepedett kedvezményezettje ellen indított kereset az e rendelkezés értelmében vett »polgári és kereskedelmi ügyek« fogalmába tartozik”.⁴⁴

Mivel a Bíróság leszögezte, hogy jelen ügyben a Fizetésképtelenségi rendelet rendelkezései alapján nem lehet meghatározni a joghatóságot, azaz a Bíróság az első kérdésre nemleges választ adott, így a második kérdés vizsgálata szükségtelennek mutatkozik.

⁴² Uo. 49. pont.

⁴³ C292/08. számú ügy 32–34. pont.

⁴⁴ C-157/13. számú ügy 32. pont.

6. A Brüsszel I. rendelet, valamint a CMR-egyezmény joghatósági rendelkezései és a koegzisztencia

A fentiek alapján megállapítható, hogy a Brüsszel I. rendelet 2. cikkének (1) bekezdése és (5) bekezdése 1. pontja alapján meghatározható a joghatóság. Ugyanakkor a Brüsszel I. rendelet 71. cikk (1) bekezdése úgy rendelkezik, hogyha a tagállam részese egy a 71. cikk (1) bekezdése szerinti különös egyezménynek, akkor a rendelet ezen egyezményeket „nem érinti”.

A Brüsszel I. rendelet 71. cikk (1) bekezdése értelmében az alapügyben felhívható a CMR-egyezmény,⁴⁵ amely szintén felvetheti a joghatóság tekintetében az egyezmény és a rendelet alkalmazhatóságának felülvizsgálatát.

Habár a Bíróság az első kérdés kapcsán úgy döntött, hogy az alapügy tényállása a Brüsszel I. rendelet hatálya alá tartozik, azonban a Litván Legfelsőbb Bíróságnak kell a tényállási elemeket a CMR-egyezmény 1. cikkének értelmében és az ott felsorolt tartalmi elemek megfelelősége szempontjából elbírálnia, mivel az egyezmény értelmezésére és így a kereset tényállási elemeinek, az árufuvarozási szolgáltatás milyenségére kiterjedő értékelésére a Bíróság nem jogosult.

Érdemes itt a Bíróságnak a TNT Express Nederland BV és az AXA Versicherung AG között folyamatban volt eljárásban hozott ítéletben⁴⁶ (továbbiakban: TNT-ügy) és a jelen ítélet 37. pontjában⁴⁷ foglaltakra hivatkozni. A Bíróság a Brüsszel I. rendelet 71. cikk (1) bekezdésének értelmezése során arra a megállapításra jutott, hogy a rendelet hatálybalépésekor az egyes különös egyezményekben részes államok az ezekben az egyezményekben előírt a joghatóságra, a határozatok elismerésére vagy végrehajtására vonatkozó szabályokat – jelen esetben a CMR-egyezmény joghatóságra vonatkozó szabályait – csak akkor alkalmazhatják, ha a rendelet ugyanezen kérdésre vonatkozó szabályainak alkalmazását mellőzik.

Azonban leszögezendő, hogy a Bíróság álláspontja szerint a közösségi szabályok bevezetésével a rendelet 71. cikk (1) bekezdése már nem teszi lehetővé a tagállamoknak, hogy a rendelettel szemben prioritást élvező új különös egyezményeket kössenek vagy ilyen hatályos egyezményeket módosítsanak.⁴⁸

A Bíróság a fentiekre való tekintettel megállapította azt is, hogy a CMR 31. cikke a tagállamokat már a Brüsszel I. rendelet hatálybalépésének időpontjában kötötte.

⁴⁵ Litvánia 1993. március 17. napján, Franciaország 1959. május 20. napján, Németország 1961. november 7. napján csatlakozott a CMR-egyezményhez.

⁴⁶ C-533/08. számú ügy, ECLI:EU:C:2010:243.

⁴⁷ C-157/13. számú ügy 37. pont.

⁴⁸ C-533/08. számú ügy 38. pont C-533/08 számú ügy 36. pont.

A Bíróság kifejtette, hogy a rendelet 71. cikke ugyanazt a rendszert tükrözi, mint a Brüsszeli Egyezmény⁴⁹ 57. cikke, és szinte azonos módon került megfogalmazásra, így a Bíróságnak a rendelet értelmezése során az adott pontokat illetően a Brüsszeli Egyezmény vonatkozásában már megadott értelmezést kell figyelembe vennie.⁵⁰

A Bíróság már a TNT-ítéletének 45. pontjában⁵¹ is arra az álláspontra helyezkedett, hogy ha a jogvita a Brüsszel I. rendelet 71. cikke szerint valamely különös egyezmény hatálya alá tartozik, akkor a különös egyezményben foglalt szabályokat és nem a rendeletben foglalt szabályokat kell alkalmazni. Mindebből azt a következtetést lehet levonni, hogy a jogalkotó a szabályok összeütközése esetén e különös egyezmények alkalmazását írja elő.⁵²

Meg kell jegyezni, hogy az alapügy felperese a Brüsszel I. rendelet 2. cikkének (1) bekezdése és (5) bekezdése 1. pontja alapján, mivel a kereset tárgya szerződés vagy szerződéses igény, választhatja a rendelet szerinti joghatóságot, azaz az alperes lakóhelye szerinti tagállami bíróságot vagy a vitatott kötelezettség-/szolgáltatásnyújtás teljesítése helye szerinti bíróságot, azaz a fuvarozási szerződésre való tekintettel a tagállam területén azon hely szerinti bíróságot, ahol a szerződés szerint a szolgáltatást nyújtották vagy kellett volna nyújtani.⁵³

Ha a Litván Legfelsőbb Bíróság a tényállási elemek vizsgálata során arra a következtetésre jut, hogy az adott ügyben a CMR-egyezmény 1. cikkében meghatározott tartalmi elemek maradéktalanul teljesülnek (azaz a kereset alapját képező szerződés, díj ellenében történő közúti áru fuvarozásra irányuló szállításról szól és a fuvarozási szerződésben az áru átvételére és a kiszolgáltatásra kijelölt hely két különböző állam területén van, amelyek közül legalább az egyik szerződő állam), úgy a 31. cikk (1) bekezdésének rendelkezése alapján a Litván Legfelsőbb Bíróság dönthet a CMR-egyezményre alapított joghatóság megállapítása mellett.

Itt érdemes megjegyezni, hogy a CMR-egyezmény 31. cikk (1) bekezdésére alapított joghatósági szabályok lehetővé teszik a felperesnek, hogy válasszon az alperes

⁴⁹ Brüsszeli Egyezmény alatt a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról és a határozatok végrehajtásáról szóló 1968-as brüsszeli egyezményt (HL 1972. L 299., 32. o.) értem. Itt kell utalni a C-533/08 számú ügy 36. pontjára, mely azt juttatja kifejezésre, hogy a Brüsszel I. rendelet az új tagállamoknak ezen egyezményhez való csatlakozásáról szóló egyezményekkel módosított Brüsszeli Egyezmény helyébe lépett, így a Bíróság Brüsszeli Egyezmény rendelkezéseire adott értelmezése a Brüsszel I. rendelet rendelkezéseire is érvényes, amennyiben ezen jogszabályok rendelkezései egyenértékűnek tekinthetők.

⁵⁰ C-533/08. számú ügy 39. pont.

⁵¹ Uo. 45. pont.

⁵² Uo. 46. pont.

⁵³ C-157/13. számú ügy 40. pont.

rendes lakóhelye, cégének központi telephelye vagy a fuvarozási szerződés megkötésének közvetítésében eljáró képviselője vagy fióktelepe, avagy az áru átvételének helye vagy a kiszolgáltatásra kijelölt helye között.

Abban az esetben, ha a tényállás alapján a Litván Legfelsőbb Bíróság megállapítja, hogy a CMR-egyezmény 1. cikke alapján a 31. cikk (1) bekezdésére alapított joghatósági szabályok alkalmazásának lehetősége fennáll, még egy esetkört vizsgálat alá kell vonnia. Meg kell vizsgálnia, hogy a 31. cikk (1) bekezdése alapján fennálló joghatóság nem sérti-e az Európai Unión belüli polgári és kereskedelmi ügyekben folytatott igazságügyi együttműködés alapjául szolgáló elveket.⁵⁴ Azokról az elvekről van szó, amelyeket a Brüsszel I. rendelet (6), (11), (12) és (15)–(17) preambulum bekezdései⁵⁵ is nevesítenek, így: a polgári és kereskedelmi ügyekben hozott határozatok szabad mozgásának elve, a joghatósággal rendelkező bíróság előreláthatóságának elve, a jogbiztonság elve, az igazságszolgáltatás megbízható működésének elve, a párhuzamos eljárások lehetősége elkerülésének elve, valamint az igazságszolgáltatás iránt az unióban táplált kölcsönös bizalom elve.⁵⁶

A Bíróság szerint⁵⁷ ha a Litván Legfelsőbb Bíróság arra a következtetésre jut, hogy az adott jogvita kapcsán a CMR egyezmény mint különös egyezmény rendelkezéseit kell alkalmazni, annak alkalmazása során figyelemmel kell lennie arra, hogy az uniós jogi aktusok is kötelezettséget rónak az adott tagállamra, tehát nem hagyhatja figyelmen kívül az Európai Unión belüli polgári és kereskedelmi ügyekben folytatott igazságügyi együttműködés alapjául szolgáló elveket. Tehát a CMR-egyezmény alkalmazása nem mehet szembe a fenti elvekkel és nem keletkeztethet olyan jogi helyzetet, ami azt eredményezi, hogy az unióon belüli polgári és kereskedelmi ügyekben folytatott igazságügyi együttműködés alapjául szolgáló elvek nem érvényesülnek. Ezzel összefüggésben kiemelendő, hogy a Nipponkoa Insurance Co. (Europe) Ltd. és az InterZuid Transport BV között folyamatban volt ügyben a Bíróság azt a megállapítást tette, hogy a Brüsszel I. rendelet 71. cikkét „[...] úgy kell értelmezni, hogy azzal ellentétes valamely nemzetközi egyezmény olyan értelmezése, amely nem biztosítja e rendelet céljainak és az alapjául szolgáló elveknek a tiszteletben tartását legalább annyira kedvező feltételek mellett, mint az ezen rendelet szerinti feltételek”.⁵⁸

⁵⁴ Ezen elveket az EUMSZ 81. cikk (2) bekezdés a)–h) pontjai nevesítik.

⁵⁵ Brüsszel I. rendelet (6), (11), (12) és (15)–(17) preambulum bekezdései.

⁵⁶ C-157/13. számú ügy 38. pont.

⁵⁷ C-157/13. számú ügy 38. pont, és C-533/08. számú ügy 49. pont.

⁵⁸ C452/12. számú ügy, 50. pont 1. alpont.

Kiemelendő, hogy ha a Litván Legfelsőbb Bíróság a Brüsszel I. rendelet alkalmazhatóságát állapítja meg, akkor ezen rendelet 5. cikk 1. pont b) alpontja szerint csak egyetlen helyre lehet alapítani a joghatóságot, mégpedig arra a helyre, ahol a szerződés szerint a szolgáltatást nyújtották vagy kellett volna nyújtani.

Abban az esetben, ha a Litván Legfelsőbb Bíróság arra az álláspontra helyezkedne, hogy a CMR-egyezmény alkalmazhatóságának van helye, akkor a CMR-egyezmény 31. cikk (1) bekezdése esetén a felperes két joghatóságot megállapító szabály közül választhat, nevezetesen választhat az áru átvételének vagy az áru kiszolgáltatására kijelölt hely között.

Ezzel kapcsolatban a Bíróság az alapügyre vonatkozó ítéletének 41. pontjában azt a megállapítást tette, hogy ez *„nem kérdőjelezheti meg a CMR 31. cikke (1) bekezdésének az Unión belüli polgári és kereskedelmi ügyekben folytatott igazságügyi együttműködés alapjául szolgáló elvekkel való összeegyeztethetőségét”*.⁵⁹

A Bíróság a fentieket arra alapította, hogy a Peter Rehder és az Air Baltic Corporation⁶⁰-ügyben (továbbiakban: Rehder-ítélet) már elismerte, hogy a fuvarozási szerződések területén bizonyos esetekben a felperes választhat az indulás és az érkezés helye szerinti bíróság között. Ugyanakkor a Bíróság nyomatékosította azt is, hogy a felperes számára elismert effajta választási lehetőség megfelel a közelség, a kiszámíthatóság és felek számára az illetékes bíróságok egyértelmű beazonosíthatóságának elvének, azaz a jogbiztonság elvének is, mivel a felperes ebben az esetben a Brüsszel I. rendelet 5. cikke 1. pontja b) alpontja szerint már csak két bíróság közül választhat, azaz ez, az alapügybeli szerződésre vonatkoztatva – mivel az szolgáltatásnyújtásra irányul – akként hat, hogy a felperes választási lehetősége csak egy bíróságra korlátozódik.

Így a Bíróság a Litván Legfelsőbb Bíróság által feltett harmadik kérdésre a Brüsszel I. rendelet 71. cikk értelmezésével kapcsolatban akként válaszolt, *„[...] hogy abban az esetben, ha a jogvita mind a 44/2001/EK-rendelet, mind pedig a CMR-egyezmény hatálya alá tartozik, akkor a tagállam a 44/2001/EK rendelet 71. cikkének (1) bekezdése alapján alkalmazhatja a CMR-egyezmény 31. cikkének (1) bekezdésében előírt joghatósági szabályokat”*.⁶¹

⁵⁹ C-157/13. számú ügy 41. pont.

⁶⁰ C-204/08. számú ügy 45. pont.

⁶¹ C-157/13. számú ügy 42. pont.

7. Összegzés

A tanulmány záróakkordjaként érdemes **összegezni** az alapügyből és az ismertetett bírósági esetekből levonható legfontosabb megállapításokat.

Először is meg kell állapítani, hogy a joghatóság meghatározása során mind a vilniusi regionális bíróság, mind a litván fellebbviteli bíróság tévedett.

Ezen tévedések okán jutott el abba a szakaszba az ügy, hogy a Litván Legfelsőbb Bíróságnak az EUMSZ 267. cikke⁶² szerint mint tagállammal szemben támasztott kötelezettségként a Bíróság elé kellett terjesztenie az előzetes döntéshozatali kérelmét.

Ha a litván első és másodfokon lejáró bíróság felismerte volna a joghatóság megállapításában rejlő problémát és részletesebben megvizsgálta volna az ügyet, akkor az EUMSZ 267. cikke⁶³ alapján mint a tagállamok előtt álló lehetőségként és nem mint kötelezettségként fordulhatott volna a Bíróság felé az előzetes döntéshozatali kérelem előterjesztésével.

Másodszor meg kell állapítani, hogy a Bíróság joggyakorlata egységes és konzekvens a fizetéseképtelenségi eljárások és ahhoz szorosan kapcsoló eljárások, illetve a csődeljárásba sorolható keresetek elkülönítése, a fizetéseképtelenségi eljárástól konzekvensen elkülöníthető más jogviták meghatározása, a polgári és kereskedelmi ügy fogalmának értelmezése, a Fizetéseképtelenségi rendelet és a Brüsszel I. rendelet alkalmazási köreinek világos elhatárolása, valamint az Európai Unió belüli polgári és kereskedelmi ügyekben folytatott együttműködés alapjául szolgáló elvek és a különös egyezmények kapcsolata területén.

Harmadszor leszögezendő, hogy a fentiek alapján az alapügyben a joghatóságot mind a Brüsszel I. rendelet, mind a CMR-egyezmény alapján meg lehet állapítani, azonban a Litván Legfelsőbb Bíróságnak kell a jogvita tárgyát képező tényállási elemek alapján eldönteni, hogy azok megfelelnek-e a CMR-egyezmény 1. cikkének és 31. cikk (1) bekezdésének, vagy a jogvita inkább a Brüsszel I. rendelettel mutat szorosabb összefüggést.

Így fontos megállapítás az is, hogy Bíróság által az előzetes döntéshozatali eljárás során meghozott ítélet alapján ebben az esetben is az adott tagállami bíróság dönti el a jogvita tényállási elemeinek vizsgálata során, hogy a joghatóság meghatározására a felhívható szabályok közül melyikkel mutat közvetlenebb kapcsolatot, mely alapján lehet esetleg az adott szabály alkalmazhatóságát kizárni, avagy a felhívott

⁶² EUMSZ 267. cikk harmadik fordulata.

⁶³ EUMSZ 267. cikk második fordulata.

szabály nem sérti-e az uniós jogi elveket, és így azok alapján meg lehet-e állapítani egy különös egyezmény alapján a joghatóságot.

A tanulmánynak a fentiekben citált jogesetekkel, jogelvekkel, valamint a vonatkozó szabályokkal alátámasztott megállapítása az, hogy ha a Litván Legfelsőbb Bíróság megállapítja a CMR-egyezmény alkalmazhatóságát, akkor annak alkalmazása nem sértheti az EUMSZ-ben és a Brüsszel I. rendeletben meghatározott uniós polgári és kereskedelmi ügyekben folytatott igazságügyi együttműködés alapjául szolgáló elveket, tehát gyakorlatilag a két szabály ilyen tekintetben vett együtt alkalmazásáról, vagyis koegzisztenciájáról beszélhetünk.

ÚJ KÖNYVEK

Arbitrando et curriculum bene deligendo Ünnepi kötet Horváth Éva 70. születésnapja alkalmából

Szerkesztette: Burián László – Szabó Sarolta

Budapest, Pázmány Press, 2014. 246 oldal

Horváth Éva életútja éppen olyan tartalmas és változatos, mint a köszöntésére íródott tanulmánykötet. 1944-ben született Zalaegerszegen, tanulmányait az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán végezte. Ezt követően egy külkereskedelmi vállalatnál helyezkedett el jogi előadóként, majd külkereskedelmi jogtanácsosként. Oktatói tevékenységét 1982-ben kezdte a Külkereskedelmi Főiskola tanáraként. Ezután jelentek meg első cikkei, tankönyve, választottbíráskodással foglalkozó átfogó monográfiái. 1989-től a Magyar Gazdasági Kamara jogi főosztályvezetője, majd a szervezet részeként működő Választottbíráóság önállósulásával az intézmény ügyvezetője, később elnöke. Az intézmény élén a választottbíráskodás fejlődését meghatározó közel húsz évet töltött. Részt vett az 1994. évi LXXI. törvény kidolgozásában, mely máig tartó hatállyal határozza meg a választottbíráskodás szabályait. 1999-től docensként, majd címzetes egyetemi tanárként oktat a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karán, bevezetve az újdonságnak számító nemzetközi választottbíráskodás tantárgyát. Mind vendég-professzorként, mind választottbíróként tevékenykedett külföldön, képviselte hazánkat az ICC Nemzetközi Választottbírátsági Bizottságában. A háromnyelvű ünnepi kötet, mely két köszöntőt, egy életrajzot és tizenhét tanulmányt tartalmaz, méltó tisztelgés e kiemelkedő életpálya előtt.

Martonyi János és *Várady Tibor* köszöntőikben az Ünnepelttel közös emlékeiket felelegetve idézik fel annak kiemelkedő szakmai eredményeit, beszélnek személyiségéről, hatásáról a jogtudomány s kiemelten a választottbíráskodás magyarországi fejlődése terén. Ezt követően olvashatjuk *Horváth Éva* életrajzát és szemezgethetünk válogatott publikációs listájából.

A tanulmányok sorát *Burai-Kovács János* az Ünnepeelt pályájához illő *Aktuális problémák és gondolatok a választottbíráskodás körében választottbírói szemmel* című írása nyitja. A szerző a joggyakorlatban fennálló problémás kérdéseket mutatja be, s vezet rá a konfliktusok feloldásának lehetséges módjaira. Olvashatunk a választottbíráskodásról szóló 1994. évi LXXI. törvény (Vbtv.) visszaható hatályának tilalmából fakadó, gyakorlatban felmerülő visszásságokról, a nemzeti vagyoni körébe tartozó, külföldi beruházásokat érintő jogviták kollíziós és joghatósági szabályairól. Megtudhatjuk, hogy tisztességtelen-e jelen szabályozási környezetben a választottbírói kikötés fogyasztói szerződésekben való megjelenése, valamint belepillanthatunk a közbeszerzési irányelv és a magyar közbeszerzési törvény rendelkezései által okozott gyakorlati nehézségek világába. Ötödik kérdésként felvetett választottbírói „gerilla akciók” témája átvezet minket *Siegfried H. Elsing* düsseldorfi professzor *Kreative Prozessstrategien in Schiedsverfahren* címet viselő írásához, amelyben a választottbírói eljárásban felmerülő pertaktikák legújabb megjelenési formáiról olvashatunk. Bevezetőjében a professzor kiemeli az eljárás megkülönböztető jellemzőit, felhívja a figyelmet a felek autonómiájának meghatározó elvére, az eljárás rendes bírósági eljáráshoz képest szabad és rugalmas jellegére. Ezt követően ismerhetjük meg a többek között ebből is adódó gyakorlati problémákat (okként említi még a nemzetközi elemből adódó terminológiai sokféleségek, valamint az eljárás népszerűsége miatt egyre növekvő pertárgy értéket); az alperesek „gerillamódszereit” az eljárás szabotálása érdekében. A szerző csoportosítva mutatja be az egyes stratégiákat a jogos érdek köntösébe bújtatott késleltető, akadályozó cselekmények esetkörétől (pl. bíró pártatlanságának visszaélészerű megkérdőjelezése) egészen az eljárási szabályokat nyíltan sértő (határidők be nem tartása, eljárási költségek meg nem fizetése) cselekményekig. A választottbírói „szembeni” módszereket követően mutatja be a másik féllel szemben alkalmazott, esetenként jogsértő (mint zsarolás, tanúk megfélemlítése) technikákat. A példákkal illusztrált tényállások ismertetése után tanácsokat is kapunk az obstruktív intézkedések kezelését illetően, valamint lehetséges megoldási irányként olvashatunk az etikai kódex szabályozásáról.

El nem távolodva a kötet központi témakörétől – a választottbíráskodás intézményétől – a tanulmányok sorában izgalmas színfolt *Kecskés László* recenziója *Dr. Horváth Éva* Nemzetközi választottbíráskodás című könyvéről. A szerző az Ünnepeeltől „megörökölt” választottbírói elnöki posztról köszönti elődjét, bemutatva pályájának kiemelkedő pontjait, s az elemzett könyv születésének körülményeit, szerkezetét, annak legkiválóbb újításait.

Kollíziós jogi köszöntő tanulmányt olvashatunk *Burián László* tollából, aki *Gondolatok az uniós nemzetközi magánjog általános szabályai megalkotásának lehetőségéről és szükségességéről* című írásában foglalkozik egy általános kérdéseket szabályozó európai uniós kollíziós nemzetközi magánjogi kódex megalkotásának kérdéséről. Bevezetesként bemutatásra kerül a felgyorsuló uniós jogalkotási folyamat, annak új tendenciái, valamint az eddig egységesített területeket összefogni képes általános szabályokat lefektető kódex gondolata. A nemzeti jogok összeütközéséből fakadó problémákat enyhíteni képes általános részi szabályozás megvalósításáról gondolkozva azonban egy sor gyakorlati nehézséggel találjuk szembe magunkat – kezdve a szabályozandó jogintézmények körének meghatározásával, valamint azok jogonként eltérő tartalmával. A szerző intézményenként részletesen vizsgálja a meglévő uniós rendeletek hatását a tagállamok általános részi szabályaira, kitérve többek között a vissza- és továbbutalásra, a csalárd kapcsolásra, az előkérdésre, a közrendi záradéokra, valamint az adaptáció „kivételes” esetére. Az intézmények vizsgálatát követően körvonalazódik előttünk egy lehetséges ‘Róma 0’ rendelet jövőbeni képe.

A nemzetközi magánjog általános részi intézményeinél maradványok lapozzuk fel *Vékás Lajos A közrend sérelme a választottbírói ítéletek esetében* címen íródott munkáját! E jelentős és aktuális problémakör elemzése az intézmény általános bemutatásával kezdődik, amelyet követően kitér a kategória történetének ismertetésére, értelmezésére és fogalmi határait, majd a legújabb európai bírósági gyakorlatot vizsgálva feltárja előttünk az alakulóban lévő sajátos uniós közrend fogalom elemeit. A tanulmány második részében a Vbtv. és a közrend kapcsolata kerül ismertetésre, rámutatva a „belföldi” közrend visszas helyzetére a bírói gyakorlatban.

Erdős Éva A káros adóverseny elméleti és gyakorlati kérdései az uniós adójogban című írásával világítja meg az európai adóharmonizáció legújabb tendenciáit. Az első, elméleti részben a szerző megismerteti velünk az adóverseny fogalmát, meghúzva a határt az ‘adóverseny’ és a ‘káros adóverseny’ között. Ennek körében bepillantást nyerhetünk az adókedvezmények, az intézményes állami beavatkozás hatására egy ország gazdaságában, az adóverseny leggyakoribb formáiba s ennek legjelentősebb faktoraiba. Kitér egy sajátos szabályozási eszköz, az Európai Unió 1997-es üzleti magatartási kódexének leírására, valamint az uniós káros adóverseny felszámolása érdekében hozott egyéb eszközeire is. Az elméletben elemzett problémakörrel átfogó képet kapunk a tanulmány második, gyakorlatot bemutató – offshore szabályozást kiemelő – része által.

Az üzleti élet iránt érdeklődő Olvasó figyelmébe különösen ajánlott *Papp Tekla* nem kalkulálható gazdasági kockázatokkal foglalkozó *Economic/Business Risk*

and Modification of Contracts by the Court from Comparative Aspect című írásának olvasása. Az egyik félnél indokolatlan többlettheherként felmerülő, előre nem látható gazdasági események okozta aránytalanságok szabályozását több nézőpontból ismerhetjük meg: a magyar alkotmánybíróság gyakorlatából kiindulva, a polgári törvénykönyv rendelkezésein át jutunk el az egyensúlytalanság-kezelés külföldi mintáihoz – végül megismerve az unió vonatkozó elveit, ajánlásait. Érdekessége a tanulmánynak, hogy részletesen foglalkozik olyan angolszász megoldásokkal, mint a „meghiúsulás” és a „nehézség” intézménye.

A választottbíráskodás tágabb témaköréhez visszatérve olvashatjuk *Wallacher Lajos A választottbírói kikötés tisztességtelensége a fogyasztói szerződésekben* címmel írt tanulmányát. Kiindulópontként szolgál a Polgári Törvénykönyvbe (Ptk.) azóta beépült 3/2013. polgári jogegységi határozat, mely a választottbírói kikötésének egyes módjait tisztességtelenségtelennek mondja ki fogyasztói szerződések esetén. A határozatot elemezve bontakozik ki előttünk annak igazi tartalma a magyar joggyakorlatra vonatkoztatva, majd a tisztességtelenség komplex megítélése az uniós jogban, végül az Európai Bíróság gyakorlatában. A fogyasztó védelmét megkövetelő szabályozásból megismerhetjük a választottbíráskodás intézményének speciális jellemzőit, pontosabban, hogy milyen hátrányok érhetik a fogyasztók megkülönböztetett kategóriáját az eljárás során (pl. költségkedvezmény lehetőségének hiánya, választottbírói székhelyére történő utazás fogyasztó által viselt költsége). Az Olvasó végül megtudhatja, hogy mi a teendője a magyar választottbírói eljárásnak abban az esetben, ha az előtte folyó eljárásban felmerül a fogyasztói szerződés tisztességtelensége.

A tanítvány személyes „köszöntő köszönetét” olvashatjuk *Szabó Sarolta A WTO vitarendezési mechanizmusa: a banánháború és annak következményei* címet viselő írásához érve, melyben felelevenedik előttünk az Ünnepelet rendkívüli személyisége, oktatói tevékenységének inspiráló hatása. A rövid alapvetés a Kereskedelmi Világszervezet (WTO) működését és szerepét mutatja be, felvillantva a banánháború elhúzódó vitasorozatát. A szervezetet érintő legújabb folyamatok ismertetése után részletes bemutatásra kerül annak kereskedelmi vitarendezési mechanizmusa. Az alapul szolgáló megállapodások mellett megismerjük a releváns szervezeti egységeket, a vitarendezési rendszer legjelentősebb szereplőit, valamint szemezgethetünk a legfrissebb eljárási statisztikákból. Az ezt követő részben részletes leírását olvashatjuk a vitarendezési eljárás gyengeségeit példaszerűen illusztráló banánháború lefolyásának, majd külön fejezetben találkozunk a háború „ártatlan mellékszereplőit” érő veszteségekkel és azok kezelési módjával. Az esetekkel tűzdelt, dinamikus írás végszójához érve feltárul előttünk az Európai Unió joga és a WTO közti konfliktu-

sos viszony, valamint az eltolódó globális gazdasági egyensúly okozta változások jogrendszereket érintő hatásai.

Hasonlóan hangulatos „beszélgetésbe” csöppenünk bele *Harmathy Attila*, professor emeritus *Kártérítési kérdések a nemzetközi választottbíróági gyakorlatban* című tanulmányát olvasva. Az időben visszaugorva a rendszerváltozás korában találjuk magunkat – a szerző az Ünnepelttel közösen szerkesztett Friss hírek a nemzetközi kereskedelmi jog világából című folyóirat megjelenése négy évének időszakába invitál minket, s kilenc esetet bemutatva tér vissza a folyóiratban is feldolgozott kártérítés kérdésköréhez. Az esetek a Nemzetközi Kereskedelmi Kamara választottbíróóságának gyakorlatát mutatják be, s olyan ügyeket érintenek, mint a különböző valutákban felmerült károk átszámításának esete, a szerződészegés és a bekövetkezett kár közötti okozati összefüggés, az elmaradt haszon megállapításának nehézségei és a hírnévsérelem alapján kiszabott nem vagyoni kártérítés kérdésköre.

A kötet egyik különlegessége *Fekete Balázs Érdemes-e egy jogásznak irodalmat olvasnia? – J. H. Wigmore emlékére* címet viselő írása. A jogi oktatás legújabb tendenciáira, avagy annak gyakorlati jellege erősödésére világít rá, és felvet egy alternatív utat: a humán műveltségen alapuló képzés meghonosítását. A 19. századi amerikai jogtudomány nagy egyéniségét, *John H. Wigmore-t* hívja segítségül a jogász mint a „nemzet írástudója” képének bemutatására – értve ez alatt egy olyan szakembert, akinek elmélyült ismeretei vannak a tételes jogi tudás mellett a retorika, a líra területén. *Wigmore* jogászképével szemben jelenik meg *Christopher Columbus Langdell* megközelítése, aki a jog és irodalom közti klasszikus kapcsolatot feloldva a jog zárt, tudományos jellegű megközelítését szorgalmazta. A nézetek ismertetése után a szerző bemutatja *Wigmore* életét és gondolkodásmódját, kitérve az általa összeállított négyszáz tételes olvasmánylista elemzésére s arra, hogy mi mindent jelenthet ez nekünk a 21. század elején.

Sárközy Tamás a polgári jog területére kalauzol minket *Vázlatos értékelés az új Ptk.-ról* című munkájával. A nyolc részből álló írás első fejezeteiben foglalkozik a Ptk. szerkezetének bemutatásával, a hatályba lépés körülményeivel, s külön kiemeli a törvénykönyv időszerűségének egyes szempontjait. Elemzésre kerül a kodifikáció menete, a törvény és a politika viszonya, végül az Alaptörvény és a Ptk. társadalomképének összehasonlítása – kitérve bizonyos „ultraliberális” polgári jogi rendelkezések és az állami jelenlétet szigorító alkotmányjogi normák közti anomáliára. Könyvenként bontva táblázatos viszonyítását találjuk meg a régi és az új Ptk. egyes szabályozási köreinek, utóbb kiemelve a legalapvetőbb változásokat. A tanulmányból megtudhatjuk, hogy az új törvénykönyv megalkotása által a hatályos törvények

42 százaléka „mozdult meg”, s a szerző az így generált törvényalkotási kényszert tekinti a törvénykönyv által okozott legjelentősebb problémának.

Az új Ptk. szabályainál maradva vizsgáljuk meg *Csehi Zoltán Általános meghatalmazás és a nemzetközi magánjog* címet viselő írását, mely a törvénykönyv által bevezetett újdonság, az általános meghatalmazás intézményével foglalkozik. A bevezető részben a képviselő fogalmát, rendszertani elhelyezését találjuk meg; ezt követően a tanulmány két fő része következik: az általános meghatalmazás, majd a nemzetközi magánjogi kérdések elemzése. Kiindulópont az ügyek meghatározatlan körére szóló általános meghatalmazás, melynek lényege, hogy az olyan jövőbeli történések esetére is eljárási alapot ad a meghatalmazottnak, melyre annak kiállításakor a meghatalmazó még nem gondolhatott. Az írás kiemeli az intézmény veszélyeit, az abban rejlő bizonytalansági tényező okozta, képviselőre telepített kockázatokat. Esetek részletes leírásával ismerteti a Kúria vonatkozó gyakorlatát, kritizálja az általa érvényre juttatott kettősakarati-elméletet, mely a szerző álláspontja szerint a jogintézmény lényegével ellentétes eredményre vezet. A második részben a meghatalmazás kollíziós jogi szabályai gyakorlati példákkal tarkítottan kerülnek bemutatásra, kitérve a Róma I. rendelet, a Hágai Agency Egyezmény, valamint a német, a svájci és a lengyel jog megoldásaira.

Az ex ante jogi kontrollról értekezik *Harsági Viktória Megelőző védelem – a közjegyző okiratszerkesztő tevékenysége* című írásában. A bevezető kiemeli az okiratok rendkívüli jelentőségét a jogbiztonság erősítése területén, azok vitamegelőző és bíróságokat tehermentesítő funkcióját, mely ugyanakkor teret biztosít a felek akarati szabadsága kifejeződésének. Ezt követően kerül bemutatásra a közjegyző eljárása, a „perelhárító célú” okirat kiállítójának személyében és jogállásában rejlő garanciák rendszere, felvázolva a különbséget az ügyvéd, a bíró és a közjegyző okiratszerkesztő tevékenysége között. A biztosítékok szisztémája két elv szerint tagolva kerül ismertetésre: az okirat anyagi érvényességének létrejöttét célzó, valamint az okirat manipulálásának megakadályozását szolgáló szabályok alapján. A közokiratok bizonyításban betöltött szerepének részletes leírása után ismerjük meg a közjegyzői okirat egyéni jellegzetességeit. A nemzetközi hatásokkal foglalkozó második nagy kérdéskör foglalkozik a külföldön végzett okiratszerkesztés lehetőségével, valamint a belföldön kiállított okiratok külföldi joghatásaival, idézve az Európai Bíróság vonatkozó esetjogát.

Az okiratok elismerése és végrehajtásának témaköre átvezet minket *Raffai Katalin A New York-i Konvenció alkalmazásának egyes kérdései a magyar joggyakorlatban* címet viselő tanulmányához. Az 1958-as New York-i konvenciót a külföldi választottbírósági határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló 1962. évi 25. törvényerejű rendelet ültette be jogrendünkbe. Magyarország több mint ötven éve

része az egyezménynek, és – melyben az Ünnepeletnek kiemelt szerepe van – a rendszerváltozás óta kialakult a választottbíráskodással összefüggő joggyakorlat is. Ennek ellenére komoly hiányosságok merülnek fel mind bizonyos alapfogalmak, mind az egyezményhez tett fenntartások terén. A szerző tanulmányában ezeket példákkal, bírósági állásfoglalásokkal illusztrálva részletesen elemzi, kitérve a – *Vékás Lajos* tanulmányából már ismerős – közreaddal összefüggő visszasságokra is.

Szabó Marcel a környezeti kár intézményével kapcsolatos, *Environmental Insurance in the Interest of Preventing Environmental Damage* címet viselő írásával színesíti a tanulmányok láncolatát. Az öt fejezetre osztott munka első négy része az Alaptörvény P) cikkéből kiindulva, majd az egyes jogági szabályokon végighaladva mutatja be a környezeti károkozással szembeni védelem jogszabályi kereteit és hiányosságait. Olvashatunk a régi Ptk., annak 2008-as módosításának tervezete, valamint az új Ptk. vonatkozó szabályairól; a közigazgatási jog tipikus védelmi eszköze – a határértékek megállapításáról, s természetesen a természetvédelemről szóló 1996. évi LIII. törvény kártérítési szabályairól. A polgári jogi objektív védelem mellett bemutatásra kerül a tényállás büntetőjogi szabályozása, a szervezetek büntethetőségének aktuális kérdése. Az ötödik részben megismerhetjük a környezeti károkozás elleni harc új elemeit: az előre nem látható károk kiküszöbölésére szolgáló környezeti felelősségbiztosítást és a nagy katasztrófák esetére megfelelő pénzügyi hátteret nyújtó környezeti biztosíték intézményét.

Visszatérve a kötet vezérfonalához – a választottbíráskodás intézményéhez, olvashatjuk a személyes hangvétellő, *Zusammenarbeit der Wirtschaftskammer Österreich mit der Ungarischen Wirtschaftskammer auf dem Gebiet der Handelsschiedsgerichtsbarkeit* címet viselő tanulmányt *Werner Melis*, az Osztrák Gazdasági Kamara Nemzetközi Választottbíráóságának tiszteletbeli elnöke tollából. Az írás a kereskedelmi választottbíráskodás történetét mutatja be magyar–osztrák viszonylatban, külön kiemelve *Horváth Éva* személyét és jelentőségét, valamint a szerző és az Ünnepelet közös emlékeit az Osztrák Gazdasági Kamara és a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara melletti választottbíráóságok felállításának meghatározó időszakában.

A jogtudomány különböző területeinek aktuális problémáit feldolgozó, az Ünnepelethez hasonlóan sokszínű kötet mind a választottbíráskodás területén tevékenykedő, mind az az iránt érdeklődő közönség számára maradandó élményt nyújt.

Vadász Vanda

Vadász Vanda, doktoranda, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, Budapest. E-mail cím: vanda.vadasz@gmail.com

Abstracts of the Articles

The limits of jurisdiction to enforce claims debt arising out of the international carriage of goods related to insolvency proceedings and closely connected with those proceedings

KATALIN JEZERNICZKI

In this paper interaction between the Regulation (EC) No 1346/2000, the Regulation (EC) No 44/2001 and the Convention for the International Carriage of Goods by Road (CMR) has been presented by examining the selected case law of the European Court of Justice.

The author has focused on the Case „Kintra” UAB and presented the limits of jurisdiction to enforce claims debt arising out of the international carriage of goods related to insolvency proceedings and closely connected with those proceedings.